

Tartu Ülikool
Filosoofiateaduskond
Eesti ja üldkeeleteaduse instituut

Leho Paldre

**KIRJANDUSTEKSTIDE KASUTUSVÕIMALUSI
VÄÄRTUSKASVATUSES PEREKONNAÕPETUSE NÄITEL**

Magistritöö

Juhendaja: Andrus Org, MA

Juhendaja: Einike Pilli, PhD

Tartu 2015

Sisukord

Sissejuhatus.....	4
1. Teema kaardistamine	7
1.1 Perekonnaõpetuse ja kirjandusõpetuse lõiminguvõimalused	7
1.1.1 Lõimingust üldiselt.....	7
1.1.2 Lõiming õppekavade põhjal.....	8
1.2 Intervjuud perekonnaõpetuse õpetajatega	12
1.2.1 Intervjuude läbiviimise metoodika.....	12
1.2.2 Intervjuude analüüs	14
2. Kirjandustekstide kasutamine teiste ainete alustekstidena	18
2.1 Mida annab kirjanduse kasutamine teise aine õpetamisel	18
2.2 Peamised ohud kirjandusteoste kasutamisel teise aine õpetamisel	23
2.3 Järeldused kirjanduse valikuks õppematerjali koostamisel	26
3. Väärtuskasvatuse elluviimine koolis	28
3.1 Probleemid väärtuskasvatusega.....	29
3.2 Ratsionalistlik väärtuskasvatus.....	30
3.3 Iseloomukasvatus	32
3.4 Millist väärtuskasvatuse meetodit kasutada Eesti koolis?.....	34
3.5 Väärtuskasvatuslikud järeldused õppematerjali jaoks.....	36
4. Perekonnaõpetuse teemade õppematerjale kirjandustekstide põhjal	38
4.1 Õppematerjal „Armumisest suhte loomiseni“ kirjandusteose põhjal.....	39
Teema „Armumisest suhte loomiseni“ perekonnaõpetuse õppekava ja õpiku kontekstis.....	40
Ülevaade romaanist: Jostein Gaarderi „Apelsinitüdruk“	40
Väärtuskasvatusliku õppemudeli rakendamine teose „Apelsinitüdruk“ põhjal	43
4.2 Õppematerjal „Püsisuhe ja truudus“ kirjandusteose põhjal.....	51
Teema „Püsisuhe ja truudus“ perekonnaõpetuse õppekava ja õpiku kontekstis.....	52
Ülevaade romaanist: Jaan Krossi „Keisri hull“	53
Väärtuskasvatusliku õppemudeli rakendamine romaani „Keisri hull“ põhjal	55
4.3 Õppematerjal „Kokkuhoidmine kuni surmani“ kirjandusteose põhjal.....	65
Teema „Kokkuhoidmine kuni surmani“ perekonnaõpetuse õppekava ja õpiku kontekstis.....	66
Ülevaade teosest: Nicholas Sparksi „Päevaraamat“	66
Väärtuskasvatusliku õppemudeli rakendamine teose „Päevaraamat“ põhjal.....	68

Kokkuvõte.....	77
Summary.....	79
Kirjandus.....	81
Lisad.....	86
Lisa 1 Intervjuud perekonnaõpetuse õpetajatega: litereeringud.....	86
Õpetaja P.....	86
Õpetaja K.....	89
Õpetaja T.....	94
Lisa 2 Õppematerjali töölehed.....	96
Tööleht "Jan Olavi ja Veronika armastuse keeled".....	96
Tööleht „Jan Olavi ja Veronika suhte areng“.....	97
Tööleht „Erinevad lähedusekiud suhtekoies“.....	98
Tööleht „Armunud inimese tunded ja käitumine“.....	99
Tööleht „Mida mõtlevad armunud?“.....	100
Tööleht „Armastuse viie keele test teismelistele“.....	101
Tööleht „Timo ja Eeva armastus“.....	103
Tööleht „Püsiva armastuse sambad“.....	105
Tööleht „Mida peab inimene tegema, kui ta tahab abielu sõlmida?“.....	106
Tööleht: Muinasjutt „Lill ja luuletaja“.....	107
Tööleht „Paarisuhet toitvad tegurid“.....	109
Tööleht „Aeg abikaasa jaoks = tugev suhe“.....	110
Tööleht „Aeg oma pere jaoks = tugev pere“.....	111
Tööleht „Kuidas aktiivselt kuulata“.....	112
Tööleht „Isiklik kiri minu emale/isale“.....	113

Sissejuhatas

Eellugu

Käesoleva töö teema on alguse saanud paarist isiklikust seigast. Esimene seik on seotud sellega, et magistriõppe käigus oli vaja koostada kirjandusteoste põhjal kontsentiline õppematerjal. Valisin kontsentriks perekonnasidemete hoidmise. Seadsin eesmärgiks leida teoseid, mille põhjal saaks arutleda selle üle, kuidas hoida paarisuhet kuni surmani, ka läbi raskuste. Selgus, et sellesisulist ilukirjandust polegi nii kerge leida: kuna üldjuhul vajab ilukirjandusteos intriigi, siis perekonda või paarisuhet kujutavates teostes on pigem pingeid, suhtedraamasid, kõrvalehüppeid, vägivalda, suhete purunemist, mitte aga teineteise hoidmist, stabiilsust, truudust, rahulikkust õnne jms. Sellist narratiivi, kus ollakse koos ja jäädakse kokku kõigest hoolimata, on ilukirjandusest raske leida. Minusse jäi huvi otsida selleteemalisi teoseid.

Teine seik on seotud magistriõppe käigus läbitud koolipraktikaga. Praktika lõpus pakkus kooli juhtkonna liige võimaluse hakata läbi viima perekonnaõpetuse kursust. Kuna olin koolis andnud kirjanduse tunde, siis arvas ta, et võiksin läheneda kursusele loovalt ja anda perekonnaõpetuse teemasid kirjandusteoste põhjal. Kursuse läbiviimine ei saanud küll teoks, aga mõte jäi. Tõepoolest, kirjanduses on palju perekonnatemaatikat. Kui õpilased nagunii loevad kirjandust, siis võiks seda kogemust lõimida ka perekonnaõpetusega.

Nende kahe seiga põhjal kujunes mõte kirjutada uurida magistritöö jaoks kirjandustekstide kasutusvõimalusi väärtuskasvatuses perekonnaõpetuse näitel.

Teema põhjendus

Teema puudutab kahte suurt üldist valdkonda, mida 2011. aastal kehtima hakanud riiklik õppekava seab olulisele kohale: lõimimist ja väärtuskasvatust. Õppekava kohaselt peab valdkonnapädevuste ning õppe- ja kasvatusesmärkide saavutamist toetama lõimimine teiste ainevaldkondade õppeinetega (GRÕK §4 lg 5). Väärtuskasvatus on

sedastatud õppekava alusväärtustes (GRÕK §2 lg 2) ja sihiseades (§3 lg 2). Esimese üldpädevusena toob õppekava esile kultuuri- ja väärtuspädevuse, mille osaks on ka suutlikkus tajuda, analüüsida ja väärtustada oma seotust teiste inimestega (§4 lg 3). Samuti on väärtus ja kõlblus kohustuslikuks läbivaks teemaks (§10 lg 3). Seega toetab perekonnaõpetuse ja kirjandusõpetuse lõimimine väärtuskasvatustlike teemade kaudu tugevalt riikliku õppekava mõtet ja eesmärke.

Teema on aktuaalne, kuna õppekavas lõimingu ja väärtuskasvatuse osas seatud eesmärkide teostumine sõltub konkreetsete õppematerjalide olemasolust.

Perekonnaga seotud teemad on ka ühiskondlikult aktuaalsed. Ühelt poolt on perekond Eesti elanike jaoks väga olulisel kohal: sotsioloogiliste uuringute järgi pidas 97% Eesti elanikkonnast seda tähtsaks või väga tähtsaks nii aastal 2010 kui 2015 (Saar Poll 2015). Teiselt poolt ei saa õpilased kooli inimeseõpetuse II ja III astmes selle kohta mingit süstemaatilist õpetust. Ainus koht, kus II ja III kooliastmes perekonna teemat õppekava järgi käsitletakse, on kirjandusõpetus. Kui selle teemani gümnaasiumi osas taas jõutakse, siis tuleb kasuks, kui seda saab õpetada võimalikult mitmekesiste õppemeetoditega ja lõimitult teiste ainetega, eriti kirjandusega, kus seda teemat on ka vahepeal puudutatud. See aitab teemat rohkem esile tuua ja kinnistada.

Kirjanduse tundides käsitletakse perekonnaga seotud teemasid mitmete teoste põhjal ka gümnaasiumiastmes. Kui mingi teos on kirjanduse tundidest tuttav, siis selle kasutamine perekonnaõpetuses kinnistab kirjandusõpetuses õpitut (spiraalne lõiming), samas toetab perekonnaõpetuses vajalike õppe-eesmärkide saavutamist (horisontaalne lõiming) ning vähendab natuke üldist õppekoormust. Perekonnaõpetuse seisukohalt on teemasid, mida oleks kergem käsitleda mitte otse õpilase enda perekogemuse põhjal arutledes, vaid emotsionaalselt kaugema kirjandusteksti põhjal.

Eesmärgid

Sellest lähtuvalt sean oma töö eesmärgiks: **töötada välja õppematerjali mudel kirjandusteoste kasutamiseks väärtuskasvatuses ja rakendada seda mõnede perekonnaõpetuse teemade näitel**. Üldisest eesmärgist lähtuvad järgmised alaeesmärgid.

- Kaardistada olemasolev olukord Eesti gümnaasiumiastmes: millised on lõimimisvõimalused kirjandusõpetuse ja perekonnaõpetuse vahel (õppekavade

põhjal), milliseid võimalusi praktikas kasutatakse ja mille järele on vajadus (kvalitatiivsete intervjuude põhjal).

- Luua teoreetiline alus kirjandustekstide kasutamiseks teiste ainete, sh perekonnaõpetuse teemade õpetamisel.
- Kuna perekonnaõpetuse teemad on põhiliselt väärtuskasvatuslikud, siis uurin, millised väärtuskasvatuslikud meetodid võiksid olla kõige tõhusamad, ja pakun selle põhjal välja õppematerjali mudel kirjandustekstide kasutamiseks väärtuskasvatuses.
- Töötada välja näidisõppematerjal selle kohta, kuidas õpetada kirjandustekstide põhjal perekonnaõpetuse teemasid.

Käesolev töö pakub kirjandusõpetuse ja perekonnaõpetuse ühisosa näitel konkreetset sisu lõimimisele ja väärtuskasvatusele, mida GRÕKis on tõstetud olulisele kohale. Ühtlasi püüan sellega täita lünka, mis on õppekavades perekonna, abielu ja püsisuhte teemadel.

Terminitest

Kasutan käesolevas töös terminit *kirjandusteos* selles tähenduses, nagu seda üldiselt kasutatakse kirjandusõpetuse läbiviimisel. Tavaliselt kasutan seda ilukirjandusteose tähenduses, aga see võib hõlmata ka muid žanre, nagu näiteks biograafia, aimekirjandus, esseistika jms. Kindlasti eristub *kirjandusteos* terminina õpikust.

1. Teema kaardistamine

Selleks, et käesoleva töö käigus välja töötatav õppematerjal toetaks õppekavades esile toodud eesmäärke ning vastaks õpetajate tegelikele vajadustele, vaatlen kõigepealt õppekavade põhjal, milline on kirjandusõpetuse ja perekonnaõpetuse ühisosa ja sellest tulenevad lõimimisvõimalused. Seejärel annan ülevaate kvalitatiivsetest intervjuudest kolme perekonnaõpetuse õpetajaga, mille eesmärgiks oli saada teada, milliseid lõimimisvõimalusi praktikas kasutatakse ja mille järele tuntakse vajadust.

1.1 Perekonnaõpetuse ja kirjandusõpetuse lõiminguvõimalused

1.1.1 Lõimingust üldiselt

Õppekava lõimingu juured ulatuvad 20. sajandi alguse progressiivsesse haridusfilosoofiasse, mille keskmes on lapsekeskne lähenemine õppimisele. Selle kohaselt peab koolis õpitav olema lapsele tähenduslik ja seostuma eluliste vajaduste ja igapäevase tegevusega. Traditsioonilise ainekeskse lähenemise asemel püüti rohkem keskenduda õppija aktiivsusele, probleemide lahendamisele ja elulisele kontekstile. (Kuusk 2010: 10)

Nüüdisaegne arusaam lõimingust kujunes edasi konstruktivistliku arusaama mõjul: uued teadmised intergreeritakse olemasolevate teadmistega. Seosed uue ja vana teadmise vahel, eri valdkondade teadmiste vahel ning teadmiste ja tegelikkuse vahel ei pruugi tekkida iseenesest, vaid neid tuleb aidata teadlikult luua. Sellised sidusad teadmised püsivad kauem meeles. (Kuusk 2010: 11–12)

Kaasaegses pedagoogikas ja ka Eesti riiklikes õppekavades ongi lõiming olulisel kohal.¹ Informatsiooni on meie ümber järjest rohkem, erinevaid teadmiste valdkondi ja tasandeid on vaja sihiteadlikumalt siduda. Samuti on vaja siduda teadmised praktilise eluga.

Praktilises õppetöös eristatakse erinevaid lõimingu liike. Horisontaalse lõimingu puhul seostatakse erinevaid õppeaineid, nii et nendes õpitav toetaks üksteist ja praktilist elu. Vertikaalse lõimingu puhul seostatakse samas õppeaines varem õpitud teemasid hiljem õpitavaga või ka korratakse varem õpitut sügavamal tasandil, nii et õpilase jaoks moodustaks see sidusa terviku. Transdistsiplinaarse lõimingu puhul on lõimimisaluseks mingid üldised alusväärtused või aineteülesed eesmärgid.

Lõimingu keskpunkti või organiseerivat elementi nimetatakse lõimingutsentriks. Kontsentrilise ehk teemakeskse lõimingu puhul on lõimingu aluseks ühine teema, mida käsitletakse eri õppeainete või vaatenurkade kaudu. Lõimingutsentriks võivad olla ka üldised pädevused, väärtused, läbivad teemad, oskused jms. (Kuusk 2010: 24jj)

Käesoleva töö puhul on tegemist eelkõige horisontaalse lõiminguga perekonnaõpetuse ja kirjandusõpetuse vahel. Nii kirjandusõpetuses kui perekonnaõpetuses on väga olulisel kohal väärtuskasvatus. Keele ja kirjanduse ainekava sedastab, et „ilukirjandust ... luges ja analüüsis, nende üle arutledes ning nende põhjal kirjutades kujundatakse õpilaste kõlbelisi omadusi, väärtusnorme ja hoiakuid“ (GRÕK: Lisa 1, osa 1.6.). Kristi Kõiv sõnastab perekonnaõpetuse kohta: „Inimeseõpetuse keskmeks on väärtuskasvatus, mille käigus kujundatakse sihiteadlikult õpilaste väärtushoiakuid“ (Kõiv 2010: 346). Seega on loomulik, et käesoleva töö lõimingutsentriks on väärtuskasvatuslikud teemad, mis tulevad esile nii perekonnaõpetuse ainekavas kui ka kirjandusteostes.

1.1.2 Lõiming õppekavade põhjal

Lõiming erinevate ainekavade vahel toetab valdkonnapädevuste omandamist ning aitab saavutada õppe- ja kasvatusesemärke (GRÕK §4 lg 5).

---

¹ Eesti keele ja kirjandusega seonduvalt on viimastel aastatel kaitstud lõimingu teemal mitu magistritööd: kirjanduse lõiming üldajaloo, kultuuriloo, muusika- ja kunstiõpetusega (Jürgenstein 2012); muusika ja eesti keele lõimimisest (Jalajas 2011), keele ja kirjanduse lõimimine (Valdre 2012), lõimingu rakendamisest eesti keele kursuses (Krüger 2014).

Perekonnaõpetusel ja kirjandusõpetusel on loomulik ühisosa, mis kajastub ka õppekavades. Konkreetsed aineomased teadmised ja oskused on küll erinevad, ent väärtuskasvatustlikes eesmärkides on olulisi kattuvusi. Vaatlen järgnevalt lõiminguvõimalusi, mis tulenevad ainevaldkondade kirjeldustest.

Horisontaalne lõiming perekonnaõpetuse ja kirjandusõpetuse vahel

Nii keele ja kirjanduse kui sotsiaalainete ainevaldkonna puhul kinnitatakse riiklikus õppekavas, et selle kaudu on võimalik kujundada kõiki üldpädevusi. Ainevaldkondades esile toodud väärtuste, pädevuste jms võrdlemisel tuleb siiski arvestada sellega, et keel ja kirjandus on omaette suur ainevaldkond, perekonnaõpetus kuulub aga ühe osana sotsiaalainete ainevaldkonna alla. Sotsiaallained jagunevad gümnaasiumis ajalooks, inimeseõpetuseks ja ühiskonnaõpetuseks; inimeseõpetus omakorda perekonnaõpetuseks (kohustuslik aine) ja psühholoogiaks (valikaine). Seetõttu ei pruugi kõik sotsiaalainete valdkonna üldalustes esitatud eesmärgid, üldpädevused, läbivad teemad ja lõiminguvõimalused olla rakendatavad perekonnaõpetuses. Keskendun seetõttu sotsiaalainete valdkonnas põhiliselt sellele, mis on esile toodud konkreetselt perekonnaõpetuse ainekavas; keele ja kirjanduse puhul aga kogu ainevaldkonnas esitatule.

Keele ja kirjanduse ainevaldkonna kirjelduses seonduvad perekonnaõpetusega mitmed mõtted. Üldpädevustest kujundatakse keele ja kirjanduse kaudu muuhulgas „õpilase kõlbelisi väärtusi, sotsiaalseid hoiakuid ning tõekspidamisi“ ja „toetatakse õpilase minapildi kujunemist“. Lõimimisvõimalust sotsiaalainetega nähakse selles, et „ilukirjandusteoste lugemine ja analüüs toetavad maailmapildi kujunemist ... ning inimsuhetes orienteerumist.“ Läbivatest teemadest seonduvad perekonnaõpetusega eelkõige väärtused ja kõlblus ning kultuuriline identiteet: „Ilukirjandust ning kultuuri-teemalisi tekste lugedes ja analüüsides, nende üle arutledes ning nende põhjal kirjutades kujundatakse õpilaste kõlbelisi omadusi, väärtusnorme ja hoiakuid.“ Konkreetsemalt kirjanduseõpetuse ülesandeks on „tagada kultuuri järjepidevus ning ühiskonna jätkusuutlikkus“, milles perekonnal ja põlvkondade vahelistel suhetel on ju suur roll. Eraldi on välja toodud lõiminguvajadus inimeseõpetusega.

Konkreetselt perekonnaga seonduvaid teemasid on kirjandusõpetuse eri kursuste õppesisu või arutlusteemade seas nimetatud rohkelt: inimsuhete probleemid, inimene perekonnas, isade ja poegade probleem, inimene ja perekond, peresuhted tänapäeva

vene kirjanduses, valik kohustuse ja inимтunnete (armastuse, truuduse) vahel, inimese piiritu püüd materiaalsele heaolule ning selle tagajärjed meie ajal jt. Lisaks nendele otseselt peresuhteid käsitlevate teemadele saaks perekonnaõpetuse teemasid lõimida veel mitmete üldisemate teemadega.

Perekonnaõpetuse poolelt on lõiming kirjandusõpetusega õppekavas palju lakoonilisemalt sõnastatud. Nimetatakse seda, et perekonnaõpetus on tihedalt seotud „loodusainete, kirjanduse ning teiste sotsiaalvaldkonna ainetega“. Seda, milles peaks lõimimine kirjandusega konkreetselt avalduma, ainekava ei täpsusta. Sotsiaalainete üldpädevuste (suhtluspädevuse) juures on aga eraldi nimetatud, et arendada tuleb õpilase suutlikkust lugeda ja mõista ilukirjandust.

Vertikaalne lõiming perekonna teemal

Toon eraldi välja perekonna teema lõiminguvõimalused läbi kõigi kooliastmete – või õigemini nende puudumise.

Nimelt on tähelepanuväärne, et II ja III kooliastme sotsiaalainete valdkonna (inimeseõpetuse, ajaloo, ühiskonnaõpetuse) ainekavades ei leidu kordagi(!) märksõnu *pere*, *abielu*, *püsisuhe* ega *kodu*.² Perekonda on nimetatud küll taotletavate valdkondlike pädevuste kirjelduses, ent ühegi sotsiaalvaldkonna aine õppe-eesmärkides, õppesisus ega õppetulemustes seda ei sisaldu. Seda hoolimata sellest, et PRÕKi üldosa sõnastab II kooliastme lõpuks taotletavate pädevuste loetelus esimesena perekonda: „Teise kooliastme lõpus õpilane: 1) hindab harmoonilisi inimsuhteid, mõistab oma rolli pereliikmena, ...“ Ning põhikooli sihiseades on rõhutatud: „Põhikoolis luuakse alus enese määratlemisele eneseteadliku isiksusena, perekonna, rahvuse ja ühiskonna liikmena“. Kolmanda kooliastme pädevuste hulgas enam perekonnaga seotud pädevusi kirjas ei ole. Korduvalt on juttu seksuaalsusest, suhetest ja armastusest, aga need teemad ei esine kordagi seoses perekonna, abielu või püsisuhtega.

Enne gümnaasiumi on õpilastele inimeseõpetuses viimast korda põhjalikumalt ja sihitteadlikult antud teadmisi ja väärtuskasvatust perekonnast niisiis I kooliastmes. Seal on üks üheksast suurest teemast „Mina ja minu pere“. Seejärel kuus aastat (4. – 9. klassini) ei õpetata koolis sotsiaalvaldkonna ainekavade järgi perekonna, abielu ega püsisuhte

---

² Ajaloos ja ühiskonnaõpetuses sisaldub küll *kodukoht*, ent puhtalt geograafilise mõistena.

kohta midagi. Seksuaalsusest ja armastusest räägitakse korduvalt, ent see on lahutatud püsisuhtest ja perekonnast. Alles gümnaasiumis on inimeseõpetuses perekonnaõpetus taas esindatud – päris omaette aina. Samas ei esine perekonna teemat kordagi gümnaasiumi õppekava alusväärtustes, üldpädevustes ega läbivates teemades.

Ainus ainevaldkond, kus perekonna teemat üldse kogu II ja III kooliastme jooksul käsitletakse, on „Keel ja kirjandus“³. Igas kooliastmes tuleb kirjandusõpetajal kirjandusteoseid valida arvestusega, et esindatud oleksid kindlad teemavaldkonnad. Üks seitsmest valdkonnast on igas kooliastmes „Kodus ja koolis“, mis sisaldavad rohkelt perekonna ja lähisuhete teemasid:

- armastus oma kodu ja koduste vastu, suhted vanemate, kasuvanemate ja vana-vanematega, suhted õdede, vendade, teiste lähisugulastega, poiste ja tüdrukute suhted (II kooliastmes);
- perekond, kodu turvalisus, vägivald kodus, kodu toetav jõud, armastus oma kodu ja koduste vastu, suhted vanemate ja kasuvanematega, eri põlvkondade ühised ja erinevad tõekspidamised, suhted õdede, vendade, teiste lähisugulastega, suhted eakaaslastega, suhted õpetajatega, poiste ja tüdrukute suhted, esimene armastus, ühised väärtused, kohustused ja vastutus (III kooliastmes).

Seega on gümnaasiumi perekonnaõpetuses vertikaalse lõimingu võimalused eelnevate kooliastmetega nõrgad. Inimeseõpetuses on perekonna teemades kuueaastane vahe ja vertikaalne lõiming seetõttu võimatu. Lõimida on võimalik vaid kirjandusõpetuse põhjalt: ainus koht, kus II ja III kooliastmes on perekonna teemasid käsitletud, on väärtuskasvatustlikud teemad kirjandusteoste põhjal kirjandusõpetuses.

---

³ Perekonna teema tuleb ette ka võõrkeelte ainevaldkonnas, ent seal on see keeleõppe teema, mitte väärtuskasvatustlik õppe-eesmärk.

1.2 Intervjuud perekonnaõpetuse õpetajatega

1.2.1 Intervjuude läbiviimise metoodika

Selleks, et saada teada, milliseid on tegelikult kokkupuutepunktid gümnaasiumis perekonnaõpetuse ja kirjandusõpetuse vahel, mida juba kasutatakse ja mis osas oleks lisamaterjali vajadus, viisin läbi kvalitatiivsed intervjuud kolme perekonnaõpetuse õpetajaga. Eesmärgiks oli leida vajadusi ja kitsaskohti, millele käesolev töö võiks lahendusi pakkuda.

Intervjuude eesmärgiks oli saada võimalikult mitmekülgset infot. Seetõttu valisin intervjuueeritavateks erineva tööstaažiga, erineva õpetamiskoormusega ja eri suurusega koolides töötavad perekonnaõpetuse õpetajad. Kaalusin intervjuude tegemist ka kirjandusõpetuse õpetajatega, ent kuna minu töö käigus väljatöötatav õppematerjal on mõeldud kasutamiseks perekonnaõpetuse tundides ja võiks vastata eelkõige nende vajadustele, siis jäin perekonnaõpetuse õpetajate juurde.

- **Õpetaja K-I** on õpetajastaaži 13 aastat. Kõik need aastad on ta õpetanud ka perekonnaõpetust. Ta töötab suures linnakoolis, kus annab praegu aasta jooksul perekonnaõpetust neljale klassikomplektile. Lisaks perekonnaõpetusele õpetab ta teisi inimeseõpetuse aineid, karjääriõpetust, uurimistöö aluseid.
- **Õpetaja P-I** on õpetajastaaži 10+1 aastat: pärast 10aastat õpetajastaaži loodusainetes ja perekonnaõpetuses tuli 14aastane vahe õpetamises, mil ta töötas muudes haridusega seotud ametites. Viimase aasta on ta töötanud taas ka õpetajana. Ta õpetab linnakoolis, kus annab aasta jooksul perekonnaõpetust kolmele klassikomplektile.
- **Õpetaja T-I** on õpetajastaaži 1 aasta. Ta töötab vallakeskuse koolis, kus annab aasta jooksul perekonnaõpetust ühele klassikomplektile. Lisaks perekonnaõpetusele õpetab ta ka usundiõpetust ja filosoofiat.

Intervjuud toimusid poolstruktureeritud kujul. Uurija poolt olid ette valmistatud avatud küsimused. Iga intervjuu sisaldas kuut ettevalmistatud küsimust, millele intervjuu käi-

gus lisandus vajadusel täpsustavaid ja arendavaid küsimusi. Ettevalmistatud küsimused olid järgmised.

1. Mis on Teie jaoks perekonnaõpetuse kui aine mõte, eesmärk, põhiline rõhuasetus koolis?
2. Milliseid õppevorme olete kasutanud?
3. Kuidas jaotuvad mahuliselt õppekavas antud kaheksa teemat?
4. Mis teemasid on raske õpetada?
5. Kui palju ja kuidas on Teie praktikas perekonnaõpetuse lõimimist teiste ainetega?
6. Kas ja milliseid ilukirjandustekste olete kasutanud perekonnaõpetuses? Filme? Muid tekste?

Küsimusi esitas uurija suuliselt, intervjuueeritavad neid ette ei teadnud. Küsimuste järjekord võis muutuda, kui järjekorrast kinnipidamine oleks katkestanud vestluse loomulikku kulgu. Kõik küsimused said aga igas intervjuus esitatud. Enne intervjuud küsis uurija õpetajalt andmeid tema õpetajakogemuse kohta.

Kõik intervjuud salvestati ja hiljem litereeriti (vt Lisa 1). Litereeringutest on välja jäetud intervjuu käigus tekkinud ekskursid, kui need ei puutunud käesolevasse teemasse.

Lähtuvalt konfidentsiaalsuse põhimõttest kinnitas intervjuu läbiviija intervjuueeritavatele enne intervjuud, et uurimistöös ei avaldata nende nimesid, koole ega muud äratuntavat informatsiooni. Sellest tulenevalt on intervjuude litereeringutest välja jäetud konkreetsed nimed ja muud andmed, mis võiksid otseselt aidata tuvastada intervjuueeritava isiku või kooli. Intervjuueeritavate nimed on kodeeritud. Intervjuueeritavad olid nõus sellega, et intervjuud salvestatakse ja neid kasutatakse akadeemilises uurimistöös.

Intervjuud viidi läbi aprillis 2014. Kuna aasta jooksul, st kuni käesoleva uurimuse valmimiseni, ei ole perekonnaõpetuse riiklikke ainekavasid muudetud ega uusi õpikuid välja antud, siis saab nendele jätkuvalt tugineda.

Intervjuu toimumise paigana pakkus intervjuueeritav välja talle sobiva koha. Nii toimusid kaks intervjuud koolikeskkonnas, üks õpetaja kodus. Koolikeskkonnas juhtus, et paaril

korral intervjuud katkestati ruumi astunud õpilase või õpetaja poolt. Vestluse käiku see aga oluliselt ei mõjutanud. Intervjuude pikkuseks oli 28 minutit kuni 35 minutit.

1.2.2 Intervjuude analüüs

Teen alljärgnevalt kokkuvõtte intervjuude käigus saadud informatsioonist ja seisukohtadest. Keskendun teemadele, mis puudutavad kirjandustekstide kasutamist ja väärtuskasvatustlike aspekte perekonnaõpetuse tundides.

Eri õpetajad kasutavad kirjandustekste väga erineval määral

Kolmest intervjuueeritavast üks kasutab perekonnaõpetuse tundides kirjandustekste sageli, üks harva ja ühe jaoks oli kirjandustekstide kasutamise täiesti uudne mõte. Õpetaja, kes kasutab ilukirjandust sageli, loeb ise palju ilukirjandust ja tunneb end selles vallas kodus. Ta nimetas konkreetseid teosed, mida on kasutanud: „Madame Bovary“, „Must nool“, Sigrid Undseti teoseid, „Jevgeni Onegin“, Juhan Liivi luulet, mitmed biograafiad, „Nukitsamehe“ film (Õpetaja T). Seevastu 25aastase haridusvaldkonna tööstaažiga loodusainete taustaga perekonnaõpetaja P jaoks oli kirjandustekstide lõimimise mõte täiesti uus: „Tänu teile hakkas mul mõte liikuma, et tegelikult peaks istuma ... emakeele ja kirjanduse õpetajatega maha ja küsima, et mis raamatuid nad loevad. /---/ See on täiesti kasutamata maa. Ma ei ole ise selle peale tulnud.“⁴ Kolmas õpetaja oli kirjandustekste kasutanud mõnel üksikul korral: nt piiblist Ülemlaulu. Narratiive kasutab ta aga sageli: lugusid ajakirjandusest või isiklikust elust.

Seega võib järeldada, et on perekonnaõpetajaid, kelle jaoks kirjandustekstide kasutamine on loomulik ja sage, ja ka neid, kes neid kunagi ei kasuta.

Kirjandustekstide kasutamine ei sõltu õpiku kasutamise määra

Kirjandustekstide kasutamine ei sõltunud sellest, kui palju õpetaja kasutab perekonnaõpetuse õpikuid. Perekonnaõpetuse viimasesse õpikusse (Kagadze, Kraav, Kullasepp 2007) suhtusid õpetajad väga erinevalt. Õpetaja K pidas õpikut tugevaks ja mitme-

---

⁴ On huvitav, et ülevaateartiklis „Lõiming inimeseõpetuses“ esitatud tabelis „Näited inimeseõpetuse seostest teiste õppeainete õppesisuga kooliastmeti“ on Krista Kõiv toonud välja lõimimisvõimalused eesti keelega, ent jätnud märkamata lõimimisvõimalused inimeseõpetuse ja kirjandusõpetuse vahel. (Kõiv 2010: 351)

kesiseks ja kasutas seda kõige enam. Tema kasutas õpiku juurde ka rohkelt muid tekste, sh natuke ilukirjandust. Kõige rohkem ilukirjandust kasutav õpetaja T kasutas õpikuid mõõdukalt. Tema oli ainus, kes kasutas lisaks Kagadze jt (2007) õpikule kohati ka varasemat õpikut (Annuk 1999), samuti suurel määral õpiku asemel Josh McDowell'i teost „Armastuse saladus. Kuidas saavutada kestvat lähisuhet?“ (2008). Õpetaja P pidas Kagadze õpikut iganenuks, ei kasutanud õpikuid üldse, ent oma õppematerjalides ei kasutanud ta ka ilukirjandust.

Kirjandustekstide kasutamine ei sõltu õpiku kasutamisest: neid kasutatakse õpiku täiendamiseks, aga samas õpiku vähene kasutamine ei pruugi veel tähendada, et kasutatakse kirjandustekste.

Teemadevalik ja lõimimine teiste valdkondadega sõltub õpetaja taustast.

Kõigi õpetajate puhul esines perekonnaõpetuse lõimimist teiste valdkondadega. Lõimimine saab alguse juba teemadevalikust: millistele teemadele kursuse jooksul rohkem keskendutakse. Kuna kursuse maht on 35 tundi, praktikas veelgi vähem, siis tuleb igal õpetajal teha riikliku õppekava teemadest mingi valik. „[Valik] sõltub sellest, mis huvid kellelgi on õpetajana. /--/ Mina olen ilmselgelt tugevalt psühholoogia poole kaldu“ (õpetaja K). Lõimine on pigem loomulik, mitte sihiteadlik, st sõltub suurel määral õpetaja erialataustast, isiklikest hobidest, aga ka konkreetse kooli õpilaste vajadustest.

Käesoleva uurimuse seisukohalt tuli välja, et õpetaja, kelle hobiks on kirjanduse lugemine, kasutab seda palju ka perekonnaõpetuses. Psühholoogiakoolitusi läbinud õpetaja lõimib sealt saadud teadmisi: iseenda tundmaõppimine, teiste käitumise tõlgendamine, sotsiaalsed oskused. Õpetaja, kes töötab karjäärinõustajana, peab oluliseks keskenduda endaga toimetulemise teemadele ja kasutab sageli sellega seotud teaduslikke uurimusi.

Seega valmisolek lõimimiseks on olemas, ent see, millega perekonnaõpetuse teemasid konkreetselt lõimitakse, sõltub suuresti õpetaja huvidest ja erialasest taustast. Kui õpetajad tunneb end kirjandustekstides kodus, siis ta neid võimaluse korral ka kasutab.

Kirjandustekste kasutatakse rohkem, kui oleks konkreetseid abimaterjale.

Need, kes ise kirjandusega väga kodus ei olnud, väljendasid, et nad kasutaksid kirjandustekste meeeldi, kui oleks soovitusi selle kohta, milliseid teoseid milliste teemade juures kasutada. Õpetaja P viitas eestikeelsele psühholoogia-ajakirjale, kus oli loetelu

filmidest, mida tasuks paarisuhte arendamiseks vaadata, ja selle juures loetelu küsimustest, mille üle omavahel arutleda. Ta leidis, et perekonnaõpetuse teemade jaoks oleks „väga vahva, kui keegi ütleks: vot see film, eesti keeles, sobitub hästi“, seal on „mehe- naise suhteid või laste suhteid käsitletud“, ja sellel oleks kaasas aruteluküsimused.

Sama arvas õpetaja K: „Jube hea, kui keegi viitsiks [välja valida] – et see tekst sobib selle teema juurde. See leiaks ka kohe kasutust.“ „Kuna ma ise ei ole jaksanud ninapidi ilukirjanduses olla, siis mul neid tekste ka ei ole. /-/ Kui ma ise loeks hästi palju, siis ma kasutaks ära.“

Niisiis kasutaksid kirjandustekste meelsasti ka need perekonnaõpetuse õpetajad, kes sedalaadi kirjandust palju ei loe ega tunne end selles valdkonnas kodus. Kasuks oleks konkreetsed soovitused selle kohta, milliseid teoseid milliste teemade juures kasutada. Käesoleva töö seisukohalt on oluline õpetaja P seisukoht, et kirjandustekstide kasutamine tooks juurde metoodilist vaheldusrikkust.

Teemad, mille puhul kirjandustekstid oleksid abiks

Õpetajad nimetasid rohkesti teemasid, mille juures nad on ilukirjandustekste kasutanud või oleksid valmis seda tegema. Õpetaja P hinnangul võiks „sisuliselt kogu asja panna tekstide peale üles“. Ta möönis samas, et metoodiliselt oleks see „liiga üheülbaline“.

Alljärgnevasse loetelusse olen koondanud nii need teemad, mille kohta intervjuu käigus arvati, et neid on mingil põhjusel raske õpetada, kui ka need teemad, mille puhul lihtsalt leiti, et kirjandustekstide kasutamine tunduks nende puhul loomulik.

- Laste kasvatus, abielu etapid, suhte areng, kiindumusstiilid, soostereotüübid, armastus, abieluteema, abiellumise protseduurid („kuidas sellest võiks olla paarile tugi“), seksuaalsus („mõnel õpetajal võib olla raske ise rääkida, siis võib lasta tekstil rääkida“), kasvatusstiilid, konfliktid, eetiliselt laetud teemad (õpetaja K).
- Dilemmad ideaali ja mõne lapse perekonna reaalsuse vahel, käimise teemad, häbiväärne suhe („kui abieluinimene on avalikult armukesega“), suhete purunemine (õpetaja T).
- Kooselu („ilmselt see koht, kus saab kirjandusega, tekstide ja filmidega eelkõige kokkupuutekoht olla.“), suhtekriisid, perevägivald (õpetaja P).

Nimetatud teemade hulgas domineerivad teemad, mis on seotud väärtuste, traditsioonide ja kultuuriliste hoiakutega. Nähakse, et nende kujunemist saab toetada kirjandustekstide jt narratiividega. Lastekasvatamise teemade käsitlemine perekonnaõpetuse tundides sõltub suurel määral konkreetse klassi vajadustest. Kuna laste sünni jääd paljudele gümnaasiumiõpilastele veel kaugemasse tulevikku, siis eelistavad õpetajad keskenduda aktuaalsematele teemadele, mis on seotud paarisuhte arenguga.

Üks õpetaja tõi välja, et perekonnaõpetuses on konkreetseid fakte ja teaduspõhist lähenemist pigem vähe. Mõned valdkonnad, nagu näiteks perekonna majanduselu ja õigusaktid, võimaldavad konkreetsemat lähenemist – neid ka intervjuudes ei nimetatud. Väärtuskasvatustlikes teemades ongi raskem leida teaduspõhist lähenemist. Kirjandustekstide kaudu aga saaks nendes teemades luua eeskujusid või tekitada arutelusid.

***

Intervjuud perekonnaõpetuse õpetajatega näitavad, et perekonnaõpetust viib iga õpetaja läbi väga omanäoliselt, sõltuvalt oma teistest erialadest ja huvialadest. Intervjuud annavad alust järeldada, et õpetajad oleksid valmis kasutama kirjandustekste perekonnaõpetuse teemade käsitlemisel, kui neil oleks sobivaid abimaterjale selle kohta, milliseid teoseid või tekstilõike milliste teemade juures kasutada. Praegu kasutatakse kirjandust vastavalt oma lugemusele (või selle puudumisele) väga erineval määral: mõni kasutab sageli, mõni üldse mitte. Hoolimata oma senisest praktikast peeti kirjandustekstide kasutamist väga heaks mõtteks. Kirjandustekstide kasulikkust nähakse paljude teemade juures, eelkõige paarisuhte ja pereelu väärtuskasvatustlike aspektide käsitlemisel. Eraldi toodi välja teemasid, mida mingil põhjusel on raske otse käsitleda või kus ideaal ja õpilaste elureaalsus erinevad. Vähem aktuaalseks peeti lapsekasvatamise teemasid.

2. Kirjandustekstide kasutamine teiste ainete alustekstidena

Järgnevalt vaatlen seda, millist lisaväärtust annab kirjandustekstide kasutamine teistes ainetes (st väljaspool kirjandusõpetust) ja mida tuleks sel puhul kirjanduse valikul silmas pidada. See aitab otsustada, mil määral ja milliseid kirjandusteoseid oleks mõistlik kasutada perekonnaõpetuse väärtuskasvatustlike teemade käsitlemisel, ja millised positiivsed või negatiivsed aspektid sellega kaasnevad.

2.1 Mida annab kirjanduse kasutamine teise aine õpetamisel

Kirjanduse kasutamisel teiste ainete õpetamise alustekstidena on mitmeid positiivseid mõjusid. Inimesed on läbi aegade õppinud lugude kaudu. Lugude kaudu õpivad inimesed end samastama erinevate olukordade ja emotsioonidega, õpivad tundma uusi kogemusi võõrastest kultuuridest; lugude kaudu tekivad uued seosed ja tähendused. Harb (2007: 16) märgib sedagi, et lugude kaudu omandatud teadmised jäävad paremini meelde.

Toon järgnevalt esile põhjuseid, miks on hea kasutada kirjandust alustekstina muude ainete õpetamisel.

Seostab elu tegelikkusega

Sellest, mil määral õppiija suudab luua seoseid õpingute käigus saadava uue informatsiooni ja tegeliku elu situatsioonide vahel, sõltub tema õpimotivatsioon ja pädevuste kujunemine. Edgar Krull nendib, et motiveeriva õpikeskkonna juurde kuulub see, et õpilased saavad aru erinevate õppeainete rakenduslikust väärtusest (Krull 2000: 444). Kui lähtuda õpetamisel ainekesksest lähenemisest, siis võib kirjanduse kasutamine

mõne teise aine alustekstina tunduda tarbetu lisakoormus. Kui aga seada õpieesmärki- deks elu tegelikkuses vajaminevad teadmised ja oskused ehk „elulised pädevused“ (Ehala 2010: 77), siis võib kirjandustekstidele toetumine aidata õppimisele oluliselt kaasa.

Kirjanduse kasutamine on üks võimalus tuua sotsiaallainetesse, sh perekonnaõpetusse, elu tegelikkust rohkem sisse. Õpikutekstides esitatud käsitlused võivad küll olla süsteemsed ja ülevaatlilikud, ent samas on nad elu reaalsusega võrreldes paratamatult ka lihtsustatud ja küllaltki emotsioonivabad. Kirjanduses seevastu esitatakse suhete ja olukordade keerukust sellisena, nagu seda elus endas ette tuleb: mitmetahuliselt, emotsioonidega, ilma kergete lahendusteta. See annab võimaluse otsida koos õpilastega individuaalseid lahendusi, kaaluda erinevaid lahendusteid, võrrelda enda vaatenurki autori omadega. Kui kirjandustekstis on esitatud isiku, suhte või perekonna arengut pikema aja vältel, siis annab see võimaluse analüüsida, kuidas inimeste ja ka põlv- kondade eludes toimivad põhjus-tagajärg seosed. Kui õpilased saavad aru, et nende elu mõjutavad perekonnas või isiklikus elus varem toimunud sündmused (ja et ka nende enda eluvalikud põhjustavad hilisemaid arenguid), siis aitab see väärtustada ja mõtestada oma elu olevikku ja tulevikku. (Harb 2007: 5,13-14,22-23)

Arendab lugemishuvi

Kirjanduse sidumine elu tegelikkusega mõnes teises aines võib anda ka vastupidist kasu: kirjanduse lugemine võib hakata meeldima õpilastele, kes muidu sellest väga ei huvitu (Leffert 2009: 12). USAs tehtud uuringute põhjal kipub lugemishuvi alates kolmeteistkümnendast eluaastast kahanema. Lugemise sidumine praktilise elu eri vald- kondadega võib õpilase üldist lugemishuvi kasvatada. Muidugi tuleb raamatuid hoolega valida, et need oleksid vastavale eale jõukohased, huvitavad ja ka pilkupüüdva välja- nägemisega. (Ricksecker 2009: 32)

Mõnede USA uuringute kohaselt on paljude õpilaste jaoks õpikud ainus kirjandus, mida nad loevad, märgib Harb. Kui lisaks õpikutele kasutatakse õppetöös kirjandust ka teistes ainetes peale kirjandusõpetuse, annab see õpilastele laiema kokkupuute eri tekstiliiki- dega – see arendab lugemishuvi ning -oskust. (Harb 2007: 18-19)

Toetab afektiivset õppimislaadi

Kirjanduse kasutamine toetab erinevate õpistiilidega õpilaste õppimist. Inimesed on erinevate õpistiilidega: osa omandab uusi teadmisi hõlpsasti kognitiivsel teel, teiste jaoks on oluline afektiivne õppimine. Õpilaste võimed jäävad „paljudel juhtudel avaldumata just seetõttu, et tundides kasutatavad meetodid ei sobi nende õpilaadi ja isiksuse tüübiga“ (Schihalejev, Jung 2015: 12). Diana Rice toob esile, kuidas mitmed USA kontekstis tehtud uurimused on osutanud, et naised ja värvilised vähemused on vastuvõtlikumad teadmiste emotsionaalsetele, relevantsematele, isiklikumatele ja tegelikkusega rohkem seotud aspektidele (Rice 2002: 554-555). Kirjanduse kasutamine teiste ainete õpetamisel aitab äratada afektiivse õpistiiliga õpilaste huvi ja soodustada nende jaoks teadmiste omandamist.

Kirjandusele saab läheneda loovlugemise meetodil, st et ei tegeleta mitte otseselt teksti analüüsimisega, vaid saadakse tekstist mingeid impulsse, mis võivad innustada või toetada aine omandamist (Org 2011). Näiteks võib kirjanduse lugemine innustada tekstis mainitud faktide või nähtuste kohta lisainfo otsimist, lugeja võib võrrelda või samastada ennast mõne tegelasega, elada läbi emotsioone, soodustada probleemide teadvustamist, alternatiivsete lahenduste otsimist, inspireerida looma midagi uut jne.

Afektiivse õppimislaadiga õpilase jaoks võib olla raske saada aru süsteemselt esitatud ja eelkõige kognitiivsele õppimislaadile suunatud õpikutekstist. Asjaolu, et ta ei jõua teemas edasi, võib olla seotud funktsionaalse lugemisoskusega: ta lihtsalt ei oska õpikutüüpi tekstides nii hästi orienteeruda (Harb 2007: 15). Näiteks ajaloo õppimine jutustuste abil võib anda paremaid tulemusi kui õpikukäsitluste abil. Ajalooliste romaanide lõimimine ajalootundidesse „kutsub õpilasi süvenema mitte ainult faktidesse, vaid ka lugudesse“ (Turk jt 2007: 402).

Kirjanduse iseseisev lugemine võimaldab õpilasel ka peatuda, järele mõelda, liikuda edasi individuaalses ja eakohases tempos, elada läbi oma emotsioone – ning niiviisi rohkem õppida. Õpikud üldjuhul sellist variatiivsust ei paku. (Harb 2007: 22-23)

Niisiis tuleks õppimisel pöörata tähelepanu nii kognitiivsele kui emotsionaalsele aspektile. Aine sidumine kirjandusega aitab viimasele kindlasti kaasa. Kui õppimisega

ei kaasne emotsionaalsed sidet, siis ei jää õpitu püsima. Samuti aitab kirjanduse (aga ka näiteks muusika) kasutamine tekitada huvi, innustust, kaastunnet. (Harb 2007: 14)

Toetab väärtushinnangute omandamist

Oluline pole mitte ainult see, et inimesed omandavad samu teadmisi erineval viisil: osade juures annavad paremaid tulemusi afektiivsed meetodid, teiste juures kognitiivsed. Väärtushinnangute omandamisel on afektiivne õppimine oluline kõigi inimeste jaoks (Krull 2000: 51).

Krathwohli afektiivse taksonoomia järgi kujuneb inimese väärtushinnangute süsteem järk-järgult. Kõigepealt on oluline sündmusi ja nähtusi üldse märgata (miski ei saa kujuneda väärtuseks, kui seda pole kunagi märgatudki). Seejärel peab inimene märgatule positiivselt reageerima ja seda väärtustama. Edasi peab inimene väärtused enda jaoks organiseerima, tegelema vastanduvate väärtustega. Nii tekib väärtushinnangute süsteem (Krull 2000: 395-397). Kirjandustekstide abil saab aidata õpilastel märgata väärtusi, anda neile emotsionaalset kaalu ja neid väärtustada.

Aitab käsitleda ebamugavaid ja kompleksseid teemasid

Sotsiaalvaldkonna ainetes tuleb ette teemasid, mida eri põhjustel on ebamugav käsitleda: need võivad olla mõne õpilase või terve (sub)kultuuri jaoks valusad, liiga isiklikud, tabuteemad või lihtsalt oma olemuselt liiga emotsionaalsed (nt peresuhted, rassism, kiusamine vms) (Harb 2007: 15). Ilukirjanduse põhjal saab selliseid teemasid projitseerida väljapoole klassisituatsiooni, fiktsioonilistesse tegelastesse ja sündmustesse. „Kirjandusteosest rääkides kõnelevad lapsed tegelikult omaenese probleemidest, millest neil oleks enda näitel raske rääkida“ (Mägi 2005: 4).

Seda kinnitas ka minu intervjuu perekonnaõpetuse õpetajaga. Küsimusele „Milliseid teemasid on perekonnaõpetuse tundides raske õpetada?“ vastas üks õpetaja: „Auditooriumis võib olla õpilasi, kelle pihta mingi teema käib. Kas mul on õigus oma eetilisi tõekspidamisi esitada?“ Teemadena, mida õpilastest lähtuvatel põhjustel on keeruline käsitleda, nimetati veel: kriis suhetes, vägivald peres, armukadedus. Kirjandustekstide abil saab nende teemade teravust leevendada.

Mõni teema ei pruugi olla ebamugav, vaid lihtsalt liiga kompleksne ja mitmetahuline. Kirjandusliku narratiivi kaudu võib olla kergem mõelda keerulistest probleemidest (Schihalejev 2015: 27). Näiteks sotsiaalsete suhete, isiksuse arengu jt psühholoogiliste teemade põhjalik käsitlemine jääb väljapoole gümnaasiumi õppekava võimalusi. Ent narratiivide kaudu saab neis teemades tuua eeskuju-lugusid või arutleda probleemide üle, isegi kui teemat teadusliku põhjalikkusega ei saa käsitleda.

***

Lisaks eelpool nimetatud põhjustele toon kirjanduse kasutamise toetuseks lühidalt välja veel järgmisi põhjuseid.

- **Teemade sügavam käsitlemine.** Kirjanduse abil on võimalik mõnda teemasse detailsemalt süveneda, seda põhjalikumalt ja laiemalt käsitleda. Tõsi, selle arvelt saab käsitleda vähem teemasid. (Harb 2007: 2,9-10)
- **Ressursside kooskasutamine.** Õpilased saavad teise aine õppetöös kasutada kirjandust, mida kirjandusõpetuses on nagunii loetud. Õpilase jaoks aitab see vähendada üldist õppemahtu. (Harb 2007: 2)
- **Sotsiaalsete erivajadustega õpilaste arengu toetamine.** Leffert, Brady ja Siperstein esitavad juhiseid, kuidas konkreetsete kirjandusteoste põhjal arendada õpilaste sotsiaalset taju, eesmärkide seadmise oskust ja eesmärkideni jõudmiseks vajalike strateegiate kasutamise oskust (Leffert jt 2009: 11-12).
- **Sõnavara suurendamine.** Ricksecker tõdeb, et vastupidiselt paljudele tavadele ei ole uute sõnade õppimise parim meetod mitte nende otsimine sõnaraamatust ja päheõppimine, vaid juhuslik kokkupuutumine uute sõnadega kirjanduse lugemise käigus (Ricksecker 2009: 8-9).
- **Kriitilise mõtlemise arendamine.** Kui õpikutest eeldab õpilane saavat fakte ja kindlaid vastuseid, siis ilukirjandus tavaliselt seda ei paku. See sunnib iseseisvalt erinevusi kaaluma, eri allikaid kriitiliselt hindama ja enda jaoks järeldusi tegema. (Harb 2007: 17)

Kirjandustekstid on niisiis väärt õppematerjal teiste ainete õpetamisel. Toon käesoleva osa lõpetuseks siiski välja ka mõned kirjandusetekstide kasutamise puudused. Uuringud

ei kinnita seda, et kirjandus oleks parem kui õpikutekst. Õpikute ja teaduskirjanduse põhjal õpitakse paremini selgeks terminid ning saadakse kätte rohkem ja süsteemsemat informatsiooni. Kirjanduses on fakte vähem, liiati võivad faktid ja fiktsioon olla läbi-segi. Samuti valmistab õpikute lugemine õpilasi paremini ette analüütilise teadus-kirjanduse lugemiseks ja mõistmiseks. (Harb 2007: 10)

2.2 Peamised ohud kirjandusteoste kasutamisel teise aine õpetamisel

Aine õppimiseks kasutatavaid kirjandusteoseid tuleb hoolikalt valida, sest teos võib olla väga hea ilukirjandus, aga halb õppematerjal mõnes muus aines.

Mis siis võib kirjanduse valikul viltu minna? Lisaks üldistele põhimõtetele, et kirjandus peab olema eakohane, teemakohane ja kvaliteetne, võivad teosed, mis pole mõeldud õppekirjanduseks, sisaldada valesid fakte, ebarealistlikke situatsioone või väär- arusaamu.

Paljud uuringud on kinnitanud, et ebaõiged faktid ja väärarusaamad (*misconceptions*, ka *alternative conceptions* või *naive conceptions*), mis on kord juba tekkinud, on visad püsima (Novak 2006: 122, Rice 2002: 558). Väärarusaamu esineb õpilastel sõltumata vanusest, taustast ja võimekusest. Wandersee, Mintzesi ja Novaki klassikaline ülevaade (1994: 195) selles vallas sedastab muuhulgas, et väärarusaamad on visad püsima ning neid on tavaliste õppemeetoditega raske kõrvaldada. Väärarusaamad pärinevad paljudest allikatest, sh isiklikest kogemustest, eelmiste põlvkondade seisukohtadest – aga ka õppematerjalidest ja õpetajate selgitustest, kuna õpetajatel on sageli samad väärarusaamad, mis on õpilastel. Ka uus õige informatsioon ei pruugi olemasolevat väärarusaama ümber lükata, kuna see sobitatakse olemasoleva infoga ja pigem kipub seda kinnitama.

Diana Rice on uurinud kirjanduse mõju loodusteaduslike arusaamade kujunemisel. Kirjandus võib sisaldada kirjanduslikke kujundeid või fantaasiamaailma kuuluvaid seikasid, mis ei vasta loodusteaduslikule tegelikkusele: liblikad tantsivad ümber kuu, krokodillid jalutavad kahel jalal. Mõnede seikade puhul pole selge, kas tegu on

kirjandusliku kujundi või autori enda väärarusaamaga: seeni nimetatakse taimedeks, nälkjat putukaks, angerjad on libedad nagu maod (maod tegelikult ei ole libedad), kameeleonid võivad muutuda mis tahes värvi (tegelikult on kameeleonid võimelised muutuma vaid teatud kollakas-roheliste ja pruunide toonide piires). Rice'i sõnul on ta ülikooli õppejõuna kohanud loodusteaduste üliõpilasi, kelle jaoks on üllatuseks, et kameeleonid ei suudagi muutuda eresinisteks või tulipunaseks. Ei tasu pidada väärarusaamu lihtsalt lapsikusteks, mis täiskasvanuks saamise ja elukogemuse suurenemise käigus kaovad. Uurimused tõendavad vastupidist: väärarusaamad ei kao aja jooksul iseenesest. (Rice 2002: 556-558)

Uurides ilukirjanduslike lasteraamatute mõju eri vanustes õpilaste teadmistele, küsitles Rice raamatus sisalduvate loodusteaduslike faktide õigsust enne ja pärast raamatu lugemist. Isegi üliõpilaste seas leidis neid, kes pöörasid raamatu põhjal oma eelnevad õiged teadmised – näiteks vaalade eluviisi kohta – valeks, täpselt samamoodi nagu algklasside õpilased. Üliõpilased kommenteerisid hiljem oma piinlikku viga: Me ei arvanud iialgi, et õppjõud annaks meile lugeda raamatuid, mis sisaldab valesid fakte. (Rice 2002: 559)

Seega, kui kasutatakse kirjandusteoseid mõne muu aine alustekstina, tuleb veenduda, kas selles sisalduvad faktid ja väärtused ühtivad aines õpetatavatega. Kuna õpilased on harjunud sellega, et õpikutekst sisaldab õigeid fakte ja positiivseid väärtusi, siis ka õpetaja poolt õppematerjaliks antud kirjandustekstis sisalduvatesse faktidesse või väärtustesse võidakse suhtuda väiksema kriitikameelega. Tõsi, Rice uurimus puudutas loodusaineid. Sotsiaalainetes on õpilased rohkem harjunud arvamuste paljususega ja suhtuvad loetusse ehk kriitilisemalt. Ent teisalt on valed faktid või negatiivsed väärtused sotsiaalainete puhul jällegi raskemini piiritletavad kui loodusteadustes. Teemades nagu vananemine, pärilikkus, inimõigused, seksuaalkäitumine, andekus, vaesus jm võivad väärarusaamad märkamatuks tekkida.

Ingliskeelses kultuuriruumis antakse välja põhjalikke soovitusnimekirju selle kohta, milliseid kirjandusteoseid⁵ võiks kasutada eri valdkondade õpetamisel koolis vanuseastmete kaupa. Eraldi nimekirju koostatakse sotsiaalvaldkonna, matemaatika, loodusteaduste jt ainete jaoks. Nimekirju koostavad mõne eriala-ajakirja, kirjastuse, haridus-

---

⁵ Inglise keeles kasutatakse terminit *trade book*, mis tähendab üldisele lugejaskonnale mõeldud raamatut, sh ilukirjandust, aimekirjandust, biograafiaid, ent mitte eriala- või õppekirjandust.

asutuse või (üli)kooli poolt kokku kutsutud kompetentsed kolleegiumid ja neid uuendatakse perioodiliselt (kord aastas või isegi mitu korda aastas). Näiteks avaldab haridusasutus National Council for Social Sciences selliseid nimekirju igal aastal alates 1972. aastast⁶, National Science Teachers Association 1996. aastast⁷. Raamatute nimekirjad sisaldavad ilukirjandust, elulugusid, populaarteaduslikke raamatuid.

Rice (2002: 260) toob välja kriteeriumid, mille põhjal erinevad asutused aineõpetamiseks sobivaid kirjandusteoseid välja valivad: täpsus, usutavad tegelaskujud, realistlik ajakulg, sooline ja/või rassiline võrdsus, illustratsioonide kvaliteet, faktide ja fantaasia eristatavus. Kriteeriumid erinevad sõltuvalt sellest, kas teos on ilukirjandus, biograafia, aimekirjandus vm žanr.

Tasub niisiis hoolikalt valida, millise sisuga kirjandusteoseid mingi aine alustekstiks lugeda anda. Põhjaliku lõimiva kirjandusõpetuse õppematerjali välja töötanud Triin Jürgenstein nendib, et väärtuskasvatus on kirjandusõpetuses väga kontekstipõhine, st sõltub suuresti konkreetsest teosest (Jürgenstein 2012: Lisa1, lk 10). Seetõttu ei ole võimalik käsitleda kirjanduspõhiselt kõiki teemasid, mida tahaks, vaid see sõltub sobivate teoste olemasolust.

Thomas Lickona peab väärtuskasvatuses oluliseks, et lugemiseks valitakse kirjandust, mis on „moraalselt tähendusrikas ja meeldejäävate tegelastega“. Samuti, et loetakse „oma ainevaldkonnas kaugemale jõudnud meeste ja naiste elulugusid“ ning arutletakse selle üle, millised iseloomuomadused neil olid (Lickona 2009: 266).

Perekonnaõpetuse teemade seisukohalt tasub küsida, et kui kogu kooliprogrammi jooksul loetava ilukirjanduse peategelaste seas (rääkimata vabal ajal vaadatavatest filmidest, muusikavideotest) ei ole peaaegu ühtegi püsivalt pühendunud abielusuhet, siis mille põhjal peaks õpilane tegema järelduse, et püsiv teineteist hoidev suhe on positiivne väärtus või üldse võimalik? Liati kui õpilane ise pärineb katkisest või mingil moel düsfunktsionaalsest perest. Kust peaks õpilane saama eeskujut, et harmooniliselt toimiv pere on üldse võimalik? Eelpool nimetatud uuringute põhjal võib järeldada, et õpilased ei pruugi sugugi teha automaatselt järeldusi, et näiteks romaanides esinevad abielu-

---

⁶ Notable Social Studies Trade Books For Young People, <http://www.socialstudies.org/notable>

⁷ Outstanding Science Trade Books for Students K–12, <http://www.nsta.org/publications/ostb/>

välised suhted, abikaasade võõrandumine, vägivald perekonnas vms ei ole mitte eeskuju väärivad, vaid hoopis taunitavad.

Muidugi saab kasutada ka teoseid, mis sisaldavad valesid fakte, ebaõigeid käitumismustreid või väärarusaamu, ent siis on õpetaja ülesandeks teema käsitlemise käigus juhtida õpilaste arusaamu õigete käitumismustrite ja soovitud väärtuste suunas. Aine õpetamise seisukohalt on siiski parem, kui kirjandustekst toetab soovitud käitumist ja mitte väärarusaamu, mida ühiskonnas nagunii palju leidub. Sest „see, millest me kõneleme, mida peame mäletamise ja mainimise vääriliseks ..., saab tõeliseks ja ihaldusväärseks“ (Schihalejev 2015: 27).

2.3 Järeldused kirjanduse valikuks õppematerjali koostamisel

Eelneva põhjal saab teha mõned praktilised järeldused õppematerjali väljatöötamiseks.

Kirjandustekstide kasutamine perekonnaõpetuses aitab toetada väärtushinnangute kujunemist; omandada teadmisi afektiivse õpistiiliga õpilastel; siduda perekonnaõpetuse teemasid elu tegelikkusega; käsitleda ebamugavaid või kompleksseid teemasid, mida perekonnaõpetuses mitmel moel ette tuleb.

Kirjandust on põhjust kasutada alustekstiks siis, kui on soov minna mingi teema käsitlemisel süvitsi. Seepärast ei püüa ma allpool näitlikku õppematerjali välja töötades katta kogu perekonnaõpetuse õppekava, vaid valin teadlikult perekonnaõpetuse õppekava suurtest teemadest mõned osad, millesse süveneda. Tuleb teadvustada, et selle arvelt jääb mõnede teiste teemade käsitlemine pinnapealsemaks.

Teemade valikul lähtun esmalt perekonnaõpetuse ainekavas esitatud loetelust. Ent kuna kirjandusteksti on põhjust mingi teema käsitlemisel kasutada ikkagi ainult siis, kui ta toetab käsitletavat teemat hästi – sisaldab positiivseid väärtusi ja õigeid käitumismustreid –, siis ei ole ma püüdnud leida iga teema jaoks iga hinna eest (pool)sobivat teost, vaid teemavalikut määrab omakorda sobiva kirjandusteksti olemasolu. Pigem ongi nii, et kirjandustekst inspireerib mingeid teemasid enda põhjal käsitlema. Sobiva

kirjandusteksti puudumine tingib aga selle, et mõnda teemat ei saa sel meetodil käsitleda.

Kirjandusõpetuse seisukohalt võiks tunduda mõistlik kaaluda ka erinevate žanride, ajastute, kirjandusvoolude jms tasakaalustatust valikus. Ent kuna positiivse eeskuju kriteerium jätab sõelale ainult mõned üksikud teosed, siis ei ole võimalik otsida tasakaalu nt eesti ja maailmakirjanduse vahel või romantismi, realismi ja kaasaegse kirjanduse vahel.

3. Väärtuskasvatuse elluviimine koolis

Eelnenu põhjal on olemas mõned kriteeriumid kirjandusteoste valimiseks teiste ainete õpetamisel. Järgnevas osas püüan välja selgitada, milliseid meetodeid oleks kõige otstarbekam väärtuskasvatulike teemade õpetamisel kasutada, kuna kirjandusõpetuse ja perekonnaõpetuse lõimimise tsentrisse jäävad eelkõige väärtuskasvatuslikud teemad. Tänapäevased uuringud väärtuskasvatuse tõhususe kohta aitavad paljudest võimalikest õppemeetoditest ja programmidest selekteerida neid, mis on õpilaste iseloomu kujundamisel osutunud tõhusaks.

Väärtuskasvatusest⁸ on viimastel aastatel Eesti hariduses järjest rohkem räägitud. Sellest on peamiselt Tartu Ülikooli eetikakeskuse eestvedamisel avaldatud mitmeid artiklikogumikke (Schihalejev 2011; Pöder, Sutrop, Valk 2009a; Sutrop, Valk, Velbaum 2009). 2011. aastal jõustunud põhikooli ja gümnaasiumi riiklikes õppekavades on väärtuskasvatus tõstetud hariduse oluliseks eesmärgiks, läbivaks teemaks ja väärtuspädevus esimeseks pädevuseks.

Juba põhikooli alusväärtustes on seatud eesmärgiks, et „põhikool kujundab väärtushoiakuid ja -hinnanguid“ (PRÕK §2). Põhikooli sihiseades on sedastatud, et „põhikool toetab põhiliste väärtushoiakute kujunemist“ (§3 lg 4) ja et „teadmiste, väärtushinnangute ja praktiliste oskuste omandamine ja arendamine toimub kogu kooli õppe- ja kasvatusprotsesse, kodu ja kooli koostöö ning õpilase vahetu elukeskkonna ühistoime tulemusena“ (§3 lg 6). Väärtuspädevus on nimetatud ja defineeritud esimese üldpädevusena (§4). Õppimist käsitatakse muuhulgas ka kui „väärtushoiakute ja -hinnangute omandamist“ (§5). Õppekeskkond peab kandma mh ka põhihariduse alusväärtusi (§6). Väärtused ja kõlblus on esile toodud ka läbivate teemade (§14) ning kujundava hindamise juures (§20).

---

⁸ Eestikeelses terminoloogias on praegu jäädud põhiliselt termini *väärtuskasvatus* juurde. Kasutusel on ka muid termineid, nt *kõlbluskasvatus*, *iseloomukasvatus*, *kodanikukasvatus* – mõnikord sünonüümidena, mõnikord aga eristuvate terminitena.

Gümnaasiumi riiklikus õppekavas on väärtuskasvatus samamoodi tähtsal kohal: „Gümnaasium jätkab põhikoolis toimunud väärtuskasvatust, kujundades eelkõige väärtushoiakuid ja -hinnanguid, mis on isikliku õnneliku elu ja ühiskonna eduka koostoomimise aluseks.“ (GRÕK §2). Gümnaasiumi sihiks on muuhulgas luua tingimused, et õpilased omandaksid lisaks teadmiste ja oskuste ka väärtushoiakuid (§3 lg2). See peab toimuma jällegi eri valdkondade koostöös (§3 lg 4). Gümnaasiumi lõpetades õpilane „käitub eetilisel, järgib üldtunnustatud väärtusi ja kõlbluspõhimõtteid“ (§5).

Käesoleva osa eesmärgiks on leida vastust küsimusele: mismoodi on võimalik väärtusi kooli õppe- ja kasvatustegevuse käigus edastada; mis probleeme tõstatub väärtuskasvatusega seoses ja milliseid väärtuskasvatustlike meetodeid oleks kõige kohasem käesoleva töö raames rakendada.

3.1 Probleemid väärtuskasvatusega

Väärtuskasvatuse probleem on selles, et ühelt poolt tajutakse ühiskonnas, et väärtused on midagi, mida peaks järgmistele põlvkondadele edastama. Teiselt poolt jäävad filosoofilised kahtlused ja eriarvamused ses suhtes, mis on väärtused; kas väärtusi üldse on võimalik edastada; ja kui on, siis mis meetodiga seda teha? Ja kas kool on selleks kõige üldse õige koht?

20. sajandi keskpaigas levis arvamus, et haridus ei peaks väärtuste ja kõlblusega üldse tegelema. Paljude haridusteadlaste hulgas levis nn väärtusvaba hariduse idee: edasi tuleb anda ainult teadmisi ja oskusi (Schihalejev 2011: 18-19). Nagu näha kasvõi Eesti seadusandlusest või ka väärtuskasvatuse alasest kirjandusest, on tänapäevaks sellised mõtted paljuski mineviku vajunud. Paljudes riikides on tekkinud huvi väärtuskasvatuse vastu, kuna tajutakse kõlbelist kriisi, mille põhjusteks peetakse ühiskonna kiiret moderniseerumist, linnastumist, üleilmastumist, sekulariseerumist ja uute (info)tehnoloogiate tormilist arengut (Põder jt 2009b: 7). Kuna kool on tänapäeva ühiskonnas enam-vähem ainuke kõiki inimesi hõlmav institutsioon, siis nähakse koolis kohta, kus saaks väärtuskasvatust arendada.

Omaette probleemiks on arusaam sellest, kas väärtuskasvatus peaks olema seotud mõne konkreetse õppeainega (eetika, religiooniõpetus, inimeseõpetus vms) või läbima kogu koolikorraldust tervikuna. Euroopas on see traditsiooniliselt ainekeskne. Anglo-ameerika haridussüsteemis on levinud arusaam, et väärtuskasvatus peaks toimuma kaudselt, tervet õppekava ja koolikeskkonda läbivalt (Pöder jt 2009b: 8). Eestis praegu kehtivad õppekavad esindavad tugevasti just viimast suunda.

Loomulikult tekib tänapäeva pluralistlikus ühiskonnas küsimus, et milliseid väärtusi üldse peaks edastama.⁹ Ja kas väärtuse all mõelda kitsalt kõlbelisi omadusi või isiksuse arengut tervikuna. Kaks kõlbluskasvatuse põhisuunda, mida järgnevates alapeatükkides lühidalt esitan – ratsionalistlik väärtuskasvatus ja iseloomukasvatus –, erinevadki põhimõtteliselt just selles küsimuses: kas mingid väärtused on ette antud või peab iga õpilane jõudma oma väärtusteni.

3.2 Ratsionalistlik väärtuskasvatus

Ratsionalistlik väärtuskasvatus lähtub arusaamast, et inimese moraalsust saab arendada arutluse teel. Filosoofiliselt põhineb see kantiaanlikul põhiküsimusel: mis on õige.

Ajalooliselt saab see lähenemine alguse Jean Piaget' 1930ndatel pakutud teooriast, mille kohaselt inimese moraalsus areneb kindlaid astmeid mööda. Ühelt astmelt teisele edasi jõuda aitab eetilisi dilemmasid sisaldavate hüpoteetiliste situatsioonide üle arutlemine. 1960ndatest alates arendas seda suunda edasi Lawrence Kohlberg (Russell 2009: 46-60).

Kohlbergi teooria järgi areneb inimese moraalitunnetus läbi kuue (mõnes käsitluses ka seitsme) astme, kusjuures hilisemad astmed on moraalselt ja kognitiivselt adekvaatsemad, st paremad: inimene suudab leida probleemidele parema lahenduse. Ühelt astmelt järgmisele viib inimese kognitiivne konflikt: uued ideed ja kogemused sunnivad teda järele mõtlema ja leidma paremaid viise, kuidas leida moraalsed lahendusi.

---

⁹ Graham Haydon (2009) arutleb põhjalikult selle üle, kas on mõttekas seada kooli kontekstis eesmärgiks väärtuste „edastamist“, ja peab õigemaks seada eesmärgiks väärtuste „mõistmist“. Jään sellest hoolimata käesolevas töös väärtuste „edastamise“ mõiste juurde, kasutades seda üldisemas tähenduses kui Haydon.

Kohlbergi teooriat on kritiseeritud selle külje pealt, et see tähtsustab liigselt ratsionaalset poolt (õiglust). Hoiakud, emotsioonid, empaatia, eeskujud jms on tema jaoks kolbuse arengu seisukohalt väheolulised (Russell 2009: 59,68-69). Ka on tema teoorias suur usk sellesse, et kui inimene midagi kognitiivselt väärtustab, siis ta selle järgi ka käitub. Õige mõte ei pruugi aga viia õige teoni. Näiteks Lickona kirjeldab USA üliõpilaste seas läbi viidud uurimust, mille järgi ligi 80% uuringus osalenutest omasid seisukohta, et „valetamine või varastamine ei ole õige, sest see rikub inimese iseloomu“. Samas 80% tunnistas, et on ülikoolis spikerdanud, ning 75% arvasid, et nad oleksid valmis tööandja tagant varastama (Lickona 2004a: 13-14). Juba Aristoteleselt pärineb arutlus, et inimene võib küll teada, mis on õige, ent „tahtenõrkuse“ tõttu seda mitte teha. Kriitikale vastates on Kohlberg oma teooriat ajapikku sotsiaalsemaks arendanud (Russell 2009: 63j).

Ratsionalistliku väärtuskasvatuse all eristatakse eraldi meetodina **väärtuste selitamist**. See on psühholoogilisem ega eelda moraalsete arenguastmete olemasolu. Õpilastel aidatakse teadvustada ja väärtustada neid väärtusi, milleni ta ise jõuab. Selleks kasutatakse harjutusi väikerühmades: väärtuste järjestamist, päevikute pidamist, muusikat, kunsti, arutelusid, rollimänge jms. Kui Kohlbergist lähtuv kognitiivne meetod eeldab siiski universaalsete väärtuste olemasolu (ehkki nendeni peab ise jõudma), siis väärtuste selitamine rõhutab, et absoluutseid väärtusi pole olemas. (Schihalejev 2011: 22-23)

Berkowitzi hinnangul pole väärtuste selitamise meetod tõestanud oma elujõulisust ja on jäänud minevikku (Berkowitz 2009: 206). Mingis mõttes võinuks meetod ju sobida hästi pluralistlikku ühiskonda, kus kohati on raske sõnastada üldkehtivaid väärtusi. Samas on just relativism selle meetodi puuduseks. Moraalselt täiesti neutraalne ei saa väärtuste selitamine kunagi olla – vähemalt ratsionaalset arutelu peetakse juba ette väärtuseks! Ka ei pruugi laste poolt selitatud väärtused olla vanema põlvkonna või üldlevinud väärtuste seisukohalt üldsegi vastuvõetavad. Samuti kehtib siin kriitika, mis Kohlbergi teooriate puhul: mingite väärtusteni jõudmine ratsionaalse arutelu käigus ei garanteeri veel nende järgimist käitumises. (Pöder jt 2009b: 15)

Kriitikast hoolimata on Kohlberg andnud väärtuskasvatusse laialt kasutatava **kognitiivse arutelu meetodi**. See lähtub arusaamast, et ühelt moraalsuse astmelt teisele viiva kognitiivse konflikti teket on võimalik soodustada. Moraaliarutlus saab alguse juba kolmandast või neljandast eluaastast, teismeeas see laieneb: enesekesksete murede

asemel tekib järjest rohkem sotsiaalsemat laadi probleeme (Berkowitz 2009: 202). Õpetaja saab arendada lapse võimet tuvastada õiget ja valet sellega, et tekitab arutelusid moraalidilemmade üle, mis on lapse arengust üks aste eespool. Õpetaja ülesanne ei ole siiski ette öelda, mis on õige või väär. Ta esitab hüpoteetilisi situatsioone, milles on kõlbeline konflikt, ja selle üle arutledes arenebki õpilase moraal. Eelduseks on see, et õpetaja ise on moraalselt kõrgemal astmel kui õpilane.

3.3 Iseloomukasvatus

Iseloomukasvatus väärtuskasvatuseliku meetodina eeldab, et mingid väärtused on ette kokku lepitud ja neid püütakse kujundada ja kinnistada. See meetod hakkas laialt (taas)levima 1990ndate USAs, ent selle juured ulatuvad Aristotelese vooruseetikasse, kus keskseks küsimuseks on: milline on vooruslik inimene (Schihalejev 2009: 25). Iseloomukasvatuse üks tuntuim esindaja William Bennet peab väärtuskasvatuse eesmärgiks arendada inimeses voorusi harjumuste kujundamise kaudu (Russell 2009: 76). See peaks esmalt toimuma perekonnas ja usukogukondades, aga kuna nende mõju on nõrgenenud, siis peavad sellega süsteemselt tegelema ka koolid ja noorteorganisatsioonid (Pöder jt 2009b: 17). Massimeedia ja eakaaslaste mõju lisandub nagunii.

Iseloomukasvatus põhineb „hooliva kogukonna ideel ning heade harjumuste sisseharjutamisel“ (Schihalejev 2011: 26). Soovitud väärtustest mitte ainult ei räägita, vaid neid praktiseeritakse. Seetõttu ei saagi see toimuda ainult konkreetses tunnis, vaid sellele peab kaasa aitama kogu koolikeskkond (kooli traditsioonid, tunnustamissüsteem, sümboolika), aga ka kooliväline tegevus ja kodu (Pöder jt 2009b: 18). Väärtuskasvatus toimub ühelt poolt nii eeskujude, distsipliini ja keskkonna kaudu, aga teiselt poolt ka arutelude ja väärtuste mõtestamise kaudu. Kesksel kohal on eeskuju andvad lood. Kritiseeritakse mõtet, et lastel tuleb anda vabadus otsustada moraaliküsimuste üle (Russell 2009: 75).

Berkowitz viitab uuringutele, mille põhjal on tõestatud nelja praktika tugev mõju iseloomu arengu edendamisel: õpilaste autonoomia ja mõjukuse toetamine; õpilaste osalus, arutelud, koostöö; sotsiaalsete oskuste harjutamine; abistav käitumine ja ühiskondlike ülesannete täitmine. Sellele lisaks on oluline moraalne õhkkond (Berkowitz 2009: 207).

Omaette küsimuseks on see, mis on need omadused, mida peaks väärtuskasvatuses eesmärgiks seadma. Siin on palju eri lähenemisi, mis sõltuvad nii filosoofilisest taustast kui ühiskondlikust kontekstist. Sageli on raske teha vahet sellel, mis küsimused peaksid kuuluma õpilase isikliku vaba valiku või maitse valdkonda (isegi kui see on teiste arvates halb maitse) ja mis moraali valdkonda.

Üks iseloomukasvatuse tuntud edendajaid Thomas Lickona on toonud välja kümme põhivoorust, mida peaks arendama: tarkus, õiglus, meelekindlus (*fortitude*), enesekontroll, armastus, positiivne hoiak, kõva töö, moraalne terviklikkus (*integrity*), tänulikkus, alandlikkus (Lickona 2004a: 8-10; 2009: 262-264). Ta põhjendab, miks need vourused on head objektiivselt, mitte subjektiivselt, nagu näiteks muusikamaitse või riietusmood. Vouruste kinnistamiseks toob ka tema näitelugusid elust, kus mingi vourus on kasulikuks osutunud (Lickona 2004a: 11-30).

Programm „Iseloomu kujundamine koolis“, mida kasutatakse mitmel pool Ameerikas, on aluseks võtnud vooruste loetelu Clive S. Lewiselt, kes on uurinud ulatuslikult erinevate kultuuride moraali: (1) lahkus; (2) oma vanemate ja perekonna armastamine, toetamine ja truudus neile; (3) oma laste armastamine ja nendest hoolitsemine; (4) abielukohustused; (5) ausus; (6) kohustus aidata vaeseid, haigeid ja õnnetuid; (7) põhilised omandiõigused; (8) kohustus teisi mitte petta, piinata, mõrvata või reeta. Konkreetseid loetelusid võib olla erinevaid¹⁰, ent oluline on, et õpilased peaksid neid omaks ja et kogu kool neis kokku lepiks. (Shumaker ja Heckel 2009: 233)

Iseloomukasvatuse kriitikud toovad esile ohu, et see võib muutuda lastega manipuleerimiseks (Pöder jt 2009b: 18). Russell arutleb veel selle üle, et õpetaja ja kooli mõju on võrreldes kõigi teiste mõjudega suhteliselt piiratud, mistõttu iseloomukasvatuse eesmärki on raske saavutada. Samas tõdeb Russell, et isegi väike mõju on parem kui mitte midagi (Russell 2009: 31j). Ka arutleb Russell selle üle, kuidas suudetakse garanteerida, et iseloomukasvatus toimub just selliste väärtuste suunas, mida on soovitud.

---

¹⁰ Eestikeelsena on olemas veel ühe olulise iseloomukasvatuse liikumise *Character Education Partnership* põhialused ja kvaliteedistandardid, vt www.eetika.ee

3.4 Millist väärtuskasvatuse meetodit kasutada Eesti koolis?

Eesti riiklikest õppekavadest nähtub, et eeldatakse etteantud väärtuste olemasolu. PRÕK nimetab väärtuste allikatena Eesti põhiseadust, ÜRO inimõiguste deklaratsiooni, laste õiguste konventsiooni, Euroopa Liidu alusdokumente (§2 lg 3). Põhikooli- ja gümnaasiumi seadus nimetab veel Euroopa ühisväärtusi (PGS §3 lg 1). Konkreetselt on esile toodud „üldinimlikke väärtusi (ausus, hoolivus, aukartus elu vastu, õiglus, inimväärikus, lugupidamine enda ja teiste vastu) ja ühiskondlikke väärtusi (vabadus, demokraatia, austus emakeele ja kultuuri vastu, patriotism, kultuuriline mitmekesisus, sallivus, keskkonna jätkusuutlikkus, õiguspõhisus, solidaarsus, vastutustundlikkus ja sooline võrdõiguslikkus)“ (PRÕK §2 lg 3).

Järelikult saab Eesti seadusandluses seatud väärtuskasvatuslikke eesmärke ellu viia selliste meetoditega, mis eeldavad etteantud väärtuste olemasolu ja seavad eesmärgiks nende edasiandmist. Puhas väärtuste selitamise meetod, kus iga laps peaks omaenda väärtusteni jõudma, ei ühti seaduses antud eesmärkidega. Seadusandluse eesmärkidega sobivad kõige paremini kas iseloomukasvatus või kognitiivne arutelu, kus õpetajal on eesmärk jõuda arutelu käigus soovitud positiivsete väärtusteni.

1990ndatel võis täheldada teravat vastandumist kognitiivse väärtuskasvatuse ja iseloomukasvatuse suundade vahel. Viimasel aastakümnel on aga mõlema suuna tugevusi püütud kokku panna. On jõutud järeldusele, et on vaja nii ratsionaalset arutlust moraalküsimuste üle kui ka vooruste otsest õpetamist ja toetamist.¹¹ Samuti on vaja harjutada positiivseid väärtusi, õpetada moraalse käitumise protsesse ja oskusi. (Shumaker ja Heckel 2009: 228)

Järjest rohkem rõhutatakse, et väärtuskasvatus ei ole ühe aine või õpetaja pingutuse tulemus, vaid see saab olla tõhus eelkõige siis, kui seda toetab koolikliima tervikuna. „Ükski formaalne katse iseloomukasvatust läbi viia ei teki vaakumis“ (Shumaker ja

---

¹¹ Sellise integreeritud lähenemise heaks näiteks on kogenud õpetaja Tiina Teppo väärtuskasvatuslik õppematerjal 7. klassi kirjandusõpetuse jaoks, mis lähtub küll ratsionalistlikust lähenemisest, kus keskseks meetodiks on sokraatiline arutelu, ent õpetajal on muuhulgas ka suunav-koordineeriv roll, et jõuda soovitud väärtusteni (Teppo 2013).

Heckel (2009: 215). „Efektiivse iseloomukasvatuse tuum ei tugine mitte õppekavadele ..., vaid pigem koolikultuuris valitsevatele sotsiaalsetele suhetele. /---/ Sellisena defineeritud iseloomukasvatus nõuab laiaulatuslikku kooli (või vahel klassi) reformimist.“ Ilma selleta on väärtuskasvatustel programmidel vähe või üldse mitte mingit mõju õpilase iseloomuarengule (Berkowitz ja Bier 2009: 290).

Sellise **tervikliku väärtuskasvatuse** jaoks toob Berkowitz välja seitse rusikareeglit. (2009: 208-211)

1. Laps peab koolis kogema hoolivat kohtlemist. Ainult veenmisest või didaktikast ei piisa. Oluline on, millisena kogeb laps koolisuhete kvaliteeti: heatahtlikkus, austus, autentsus, järjekindlus.
2. Laps peab nägema, kuidas talle olulised isikud kohtlevad hoolivalt teisi. Lapsed võtavad üle käitumisviise – nii positiivseid kui negatiivseid –, mida nad näevad. Õpetaja on iseloomukasvataja ka siis, kui ta seda ei taha olla.
3. Koolid peavad ootama head iseloomu kõigilt oma liikmetelt. Ootused peavad olema selged, kõrged, kuid saavutatavad. Neid peab järgima kogu koolikogukond.
4. Positiivset iseloomu tuleb toetada. See kinnistab seda, mida õpitakse kogemusest, ja aitab selgitada ebaselgeid eeskujusid. Lickona sõnutsi on meil on vaja mitte ainult teha seda, mida me jutlustame, vaid ka jutlustada seda, mida me teeme.
5. Laps vajab võimalusi hea iseloomu harjutamiseks. Kool saab toetada õpilase autonoomiat, iseseisvat mõtlemist, konfliktilahendamiseoskust, luua võimalusi teha head jne.
6. Luua võimalusi moraalse teemade üle vaielda, mõtiskleda ja neid põhjendada. Eri õppainetes, nt ühiskonnaõpetuses, kirjanduses või loodusteadustes, saab toetada arutlusi moraali teemadel. Oluline on, et õpilased tunneksid end eri vaatenurkade väljendamisel turvaliselt.
7. Vanemad peavad olema aktiivselt väärtuskasvatuse kaasatud. Vanemad mõjutavad üldjuhul laste iseloomu kõige rohkem.

Väärtuskasvatuse seisukohalt on niisiis parimaks lahenduseks terviklik lähenemine, mis lõimib iseloomukasvatust ja kognitiivset arutelu. Selline terviklik lähenemine on

täheldatav ka PG Sis ja riiklikes õppekavades, kus väärtuskasvatus on seatud oluliseks üldiseks eesmärgiks ning kajastub nii läbivates teemades kui alusväärtustes.

3.5 Väärtuskasvatuslikud järeldused õppematerjali jaoks

Käesoleva töö teema ja eesmärgid ei võimalda kahjuks pühendada nendele aspektidele väärtuskasvatust, mis puudutavad laiemaid muutusi koolikeskkonnas ja moraalses õhkkonnas või vanemate kaasamist. Nende osas annan töö õppematerjalide osas vaid juhuslikke juhiseid.

Minu õppematerjali põhifookus keskendub Berkowitzi tervikliku väärtuskasvatuse punktide 4-6 rakendamisele minu töö teema kontekstis: (a) toetada positiivset iseloomu eeskujude ja õpetuse läbi; (b) luua võimalusi moraalteemade üle arutlemiseks; (c) anda õpilasele võimalusi väärtuste harjutamiseks. Sedasi on õppeprotsessis kaasatud nii emotsionaalne, kognitiivne kui ka tegevuslik mõõde.

(a) Esimeseks eesmärgiks on **toetada positiivset iseloomu eeskujunarratiivide leidmisega kirjandusest**. Need on tekstid, milles olevad perekonnasuhted annavad eeskujuga ja toetavad positiivseid väärtushinnanguid. Selliseid kirjandustekste polegi nii lihtne leida, kuna suhted ilukirjanduses sisaldavad tavaliselt intriigi, ebataavalist, normist hõlbivat. Iseloomukasvatuse seisukohalt on aga ülioluline, et õpilastel oleks eeskujuga andvaid perekonna-lugusid, mis inspireeriksid ja millega nad võiksid tulevikus samastuda. Liiasi kuna paljud õpilased pärinevad katkistest või düsfunktsionaalsetest peredest. Ilukirjanduslikud narratiivid selle kohta, millised on katkised peresuhted ja nende tagajärjed, võivad küll anda teadmise sellest, millised on *õnnetud* suhted, ent ei pruugi õpetada midagi selle kohta, millised on *õnnelikud* suhted. Valitud kirjandustekstid peaksid andma positiivseid eeskujusid püsivate ja õnnelike peresuhete kohta. Samas ei tohiks nad olla žanri poolest muinasjutud või fantaasiakirjandus, vaid piisavalt realistlikud, et õpilased saaks nendega samastuda.

(b) Teiseks eesmärgiks on **tekitada kirjandustekstide põhjal kognitiivset arutelu**, et mõtestada õppekavades eesmärgiks seatud väärtusi ja iseloomuomadusi, vajadusel ka

vaielda ja põhjendada. Siin sobiksid arutelu aluseks ka kirjandustekstid, milles olevad peresuhted ei ole tingimata eeskujuks. Õpilased peavad tundma end vabalt, et arutleda ka probleemsete ja keeruliste olukordade üle. Et aga õpilaste õppemahtu lisateoste lugemisega mitte suurendada, siis olen praktilistel kaalutlustel loonud arutelud põhiliselt eelmise lõigu põhjal valitud kirjandustekstide põhjal.

(c) Kolmandaks eesmärgiks on jõuda teooriast praktikasse: **leida võimalusi, kuidas soovitud positiivseid väärtusi või nendeni viivaid protsesse ja oskusi praktiliselt harjutada.** See on suur väljakutse, kuna abielu- ja peresuhe on pikaajaline protsess, mida on raske lühikeste praktiliste ülesannetega harjutada. Lahenduseks võiks olla mõnede positiivsete osaoskuste harjutamine, rollimängud jm aktiivõppe meetodid. Võimaluse korral tasub siin kaaluda ka vanemate või teiste pereliikmete kaasamist.

4. Perekonnaõpetuse teemade õppematerjale kirjandustekstide põhjal

Õppematerjali väljatöötamisel olen lähtunud eelpool esitatud väärtuskasvatuslikust mudelist. Sellest tulenevalt on igas õppematerjalis kolm osa: (a) positiivsete väärtuste toetamine ja mõtestamine konkreetse kirjandusteose kui eeskujuteksti põhjal, (b) kognitiivne arutelu väärtuste teemal ja (c) väärtuste praktiseerimine. Osade mahud varieeruvad vastavalt sellele, mille jaoks konkreetne teos pakkus rohkem võimalusi.

Õppematerjali aluseks olevate kirjandusteoste valikul olen lähtunud esmalt perekonnaõpetuse õppekava teemadest, mis puudutavad perekonda, abielu ja püsisuhet, kuna neid II ja III kooliastme inimeseõpetuses üldse ei käsitleta. Seejärel olen otsinud teoseid, mis sobiksid eelpool välja töötatud väärtuskasvatusliku mudeli põhimõtetega. Kognitiivse arutelu jaoks sobiksid paljud teosed, valiku teeb üsna kitsaks aga eesmärk leida eeskujutekste, mis sisaldavad positiivseid väärtusi, millega õpilased paarisuhte teemades võiksid samastuda. Nende kriteeriumide põhjal osutusid valituks romaanid „Apelsinitüdruk“, „Keisri hull“ ja „Päevaraamat“ ja teemadeks vastavalt „Armumisest suhte loomiseni“, „Püsisuhe ja truudus“ ning „Kokkuhoidmine kuni surmani“.

Peatükis 2 jõuti järeldusele, et teemade käsitlemisel kirjandusteoste põhjal on see oma-pära, et mõnes teemas saab minna süvitsi, ent selle arvelt jäävad mõned teemad käsitlemata. Nii on ka käesolevas õppematerjalis keskendutud just teemadele, mida konkreetne kirjandusteos hästi toetab.

Igas õppematerjalis on 4-5 tundi. Tundideks jaotamine on hinnanguline. Tegemist ei ole täpsete tunnimaterjalidega, mistõttu konkreetse klassi õpilastega teemasid läbi viies võivad mahud muutuda. Pigem on püütud anda terviklik komplekt ideid ja materjale, mille põhjal õpetaja saab kujundada endale sobiva tunni.

Õppematerjalis on antud õpetaja jaoks ka teose lühikokkuvõtte ja tegelaste lühitutvustus, selleks et teosega mitte tuttav olev õpetaja saaks õppematerjaliga tutvudes teosest

ettekujutuse ning oskaks otsustada, kas konkreetset teost tasub kasutada või mitte. Õppematerjalidesse ei ole sisse kirjutatud õpikus olevaid materjale, mida mitmel pool saaks juurde kasutada. Õpiku teemadele on aga viidatud iga õppematerjali sissejuhatavas osas.

4.1 Õppematerjal „Armumisest suhte loomiseni“ kirjandusteose põhjal

Õppematerjal käsitleb gümnaasiumi perekonnaõpetuse teemat „Armumisest suhte loomiseni“ Jostein Gaarderi romaani „Apelsinitüdruk“ põhjal, lähtudes eelpool välja töötatud väärtuskasvatuse mudelist.

Romaan „Apelsinitüdruk“ annab selle teema käsitlemiseks head tuge, kuna selle põhiteemaks on noormehe ja neiu armumise, teineteise igatsemise ja ootamise, käimahakkamise ja pereloomise lugu. Kuigi teoses on armumise lugu vormistatud kui isa kiri pojale, on see sisult eelkõige (ehkki mitte ainult) tema armastuskiri oma abikaasale. Just seetõttu on see hea teos armumise ja suhte algfaasi arengu käsitlemiseks.

„Apelsinitüdruk“ sobib kasutamiseks eelpool välja töötatud õppematerjali mudeli kõigil tasanditel: eeskujutekstina, kognitiivse arutelu alusena ja annab ka inspiratsiooni väärtuste harjutamiseks. Teemad, mis „Apelsinitüdruku“ põhjal loomulikult esile tulevad, on järgmised.

- Eeskujunarratiiviks sobib „Apelsinitüdruk“ vähemalt kahes teemas: (a) kuidas eri viisidel armastust väljendada ja eri viisidel väljendatud armastusest aru saada (armastuse viis keelt); (b) kui lähedalt hakata armununa suhtlema (ootamine suhte arengus).
- Kognitiivse arutelu jaoks sisaldab romaan head ainet teemal: armunud inimese keerulised tunded (miks teevad inimesed armudes hulle asju).
- Positiivsete väärtuste harjutamiseks pakun õppematerjalis õpilasele võimaluse välja selgitada oma põhiline armastuskeel ja harjutada talle vähem omas(t)e armastuskeel(t)e väljendamist oma pereliikmete või armastatu juures.

Teema „Armumisest suhte loomiseni“ perekonnaõpetuse õppekava ja õpiku kontekstis

Õppekavas leiab teemaga „Armumisest suhte loomiseni“ seotud märksõnu ühes õpiväljundis alateema „Püsisuhe“ juures: õpilane „teab ja oskab analüüsida püsisuhte loomist ning säilimist mõjutavaid tegureid“ (GRÕK: Lisa 5, p 2.2.4.). Õppesisus seonduvad teemaga märksõnad: lühi- ja pikaajaline suhe, püsisuhte loomine ning säilitamine, püsisuhte püsimist mõjutavad tegurid, tunded ja püsisuhe, püsisuhtest tulenev vastutus.

Õpikus (Kagadze jt 2007) käsitletakse armumise ja armastuse kasvatamise teemat kolme peatüki eri osades. Peatükis „Armumine ja armastus“ on juttu sellest, mis tegurid soodustavad kahe inimese armumist ja käimahakkamist: füüsiline ja ruumiline lähedus, kontaktide sagedus, väline atraktiivsus ja sarnased vaated elule. Seejärel räägitakse armumisest: kuidas see inspireerib, ent ka tunnetes segadust tekitab. Peatükis „Paarisuhte suunas“ on osa „Paarisuhte suunas“, kus tutvustatakse erinevaid lähenemisi partneri valikul: vastastikused hüved, sarnasus ja erinevus, väärtustatavad omadused, valikute erinevust lühi- ja pikaajalise suhte puhul. Peatükis „Suhte areng ja abielu“ räägitakse eraldi osas paarisuhte algperioodist: soovide formuleerimisest, sõprussuhte tekkest, kohtumiste perioodist, lähemast tutvumisest kuni kihluseni.

Ülevaade romaanist: Jostein Gaarderi „Apelsinitüdruk“

Teose lühikokkuvõte

Romaanis loeb 15aastane noormees Georg äsja ilmsiks tulnud pikka kirja või jutustust, mille tema isa on talle kirjutanud 11 aastat tagasi (aastal 1990), natuke aega enne oma surma raskesse haigusse. Romaanis on isa kiri läbi põimitud poisi mõtetega selle lugemise ajal.

Georg saab kirjast teada oma isa ja ema põnevalt romantilise ning detailiderohke armumisloo ning seda, kui tugev oli nende armastus. Algas see juhuslikust kohtumisest trammis, mis lõpeb piinliku vahejuhtumiga: noormehe süül kukub trammi põrandale

laiali tüdruku kotitäis apelsine. Nad armuvad esimesest silmapilgust, ent noormees ei tea, kust neiu uuesti leida. Poiss otsib tüdrukut mitu kuud. Kui nad lõpuks juhuslikult kohtuvad, palub tüdruk poisil ilma selgitusteta veel pool aastat oodata. Lõpuks tuleb välja, et ka tüdruk on poissi otsinud ja et nad on lapsepõlves mängukaaslased olnud.

Kiri sisaldab veel isa südamlikke kirjeldusi Georgiga koos veedetud hetkedest, lootuses kutsuda niiviisi esile 3,5-4aastase poisi mälupilte oma isast, ning isa eksistentsiaalseid küsimusi oma pojale.

Romaani põhjal on 2009. aastal Norras valminud film „Appelsinpiken“.

Autorist: Jostein Gaarder

Jostein Gaarderit (1952) peetakse tänapäeva Norra kõige kuulsamaks kirjanikuks. Tuntuim on tema filosoofia ajaloost jutustav romaan „Sophie maailm“ (originaalis 1991, eesti keeles 1996). Gaarder kirjutab sageli laste perspektiivist, tema teostes on maailma avastamise helgust ja imetlust. Sageli kasutab ta ilukirjandusliku võttena lugusid lugude sees – nii nagu ka „Apelsinitüdrukus“ (originaalis 2004, eesti keeles 2005).

Olulisemad tegelased ja nendevahelised suhted

Georg Roed (peategelane, mina-tegelane) – Georg on romaani olevikus 15aastane, ent romaanis sisalduvas kirjas 4aastane. Ta elab Oslos 2000ndate alguses koos ema, kasuisa Jorgeni ja 1,5aastase poolõe Miriamiga. Oma pärisisa, kes suri, kui Georg oli 4aastane, õpib ta tundma pika kirja ehk Apelsinitüdruku loo kaudu, mille isa kirjutas enne oma surma Georgile lootuses, et see loeb jutustust noormehena. Kiri leitaksegi 11 aastat hiljem, kui Georg on 15aastane. Koolis läheb Georg hästi, lisaks õpib ta muusikakoolis klaverit. Ta on salaja armunud tüdrukusse, kes ootab muusikakoolis temaga samal ajal koridoris, – sellelgi seigal on paralleel isa kirjas.

Isa Jan Olav – Georgi isa Jan Olav on teose põhiosa moodustava kirja ehk jutustuse autor, elukutselt arst. Jan Olav suri vähki, kui Georg on 4aastane. Enne oma surma kirjutab ta pojale pika kirja lootuses, et see seda suuremana loeb ja õpib niiviisi tundma oma isa ning ema-isa kokkusaamise lugu. Kirjas on oluline osa ka mõnel eksistentsiaalsel küsimusel, millele poeg võiks vastused leida.

Emma Veronika alias Apelsinitüdruk – Georgi ema Veronika on elukutselt kunstnik, kunstiõpetaja. Pärast romantilist kokkusaamist ja õnnelikku abielu Jan Olaviga jääb ta leseks. Georg on nende ühine poeg. Mõne aasta pärast abiellub Veronika Jorgeniga, kellega tal on üks ühine laps, tütar Miriam.

Jorgen – Georgi kasuisa, Veronika teine mees Jorgen on sportlik ja moeteadlik mees, kes töötab uurijana keskkriminaalpolitseis. Ta on hea abikaasa ja kasuisa, ent teose seisukohalt jääb ta kõrvaltegelaseks.

Georgi ema ja isa kokkusaamise lugu

Jan Olav ja Veronika kohtusid esimest korda Oslo trammis 1970ndate lõpus. Veronika sõitis trammis suure koti apelsinidega. Jan Olavile jäi ta silma. Trammi nõksatades püüab Jan Olav päästa suurt apelsinikotti tüdruku käest maha kukkumast, ent ajab selle hoopis ise maha. Nende teed lähevad peatuses lahku, ent nad hakkavad teineteist linna pealt otsima, püüdes ära arvata, kus võiks teist leida. Neil on paar „juhuslikku“ kohtumist. Kuna Jan Olav tüdruku nime ei tea, saab ta nimeks Apelsinitüdruk.

Jan Olav püüab korduvalt käia kohtades, kus võiks kohata Apelsinitüdrukut: see õnnestub turul apelsinimüüjate juures, jõuluõhtu jumalateenistusel. Pärast teenistust lähevad nad tänaval koos, vahetavad mõne sõna. Apelsinitüdruk: „Sa pead suutma oodata mind pool aastat. Kui sa suudad mind nii kaua oodata, siis võime uuesti kohtuda. Nii kaua sa pead ootama. Kui hakkama saad, siis võime järgmisel poolaastal viimse kui päeva koos veeta.“ (lk 56-57)

Neli kuud hiljem on järgmine kontakt: Jan Olav saab tüdrukult postkaardi Hispaaniast Sevillassa lausega: „Kas sa jaksad veel väheke oodata?“ Poiss lendab seepeale Sevillassa tüdrukut otsima. Nad kohtuvad – taas juhuslikult – linnaväljaku kohvikus. Tüdruk avalikustab, et nad on olnud lapsepõlves mängukaaslased samalt tänavalt kuni koolini. Vestlevad esimest korda pikalt. Esimene suudlus ja ööbimine koos. Ootus jätkub veel kolm kuud, kuni tüdruku tagasitulekuni. „Nüüd olin ma õppinud igatsema. Olin õppinud Apelsinitüdrukut usaldama.“ (lk 97) Suve veedavad kogu aeg koos. Jõuluajal, kui saab aastaring täis, kolivad kokku.

Veel perekonnaõpetusega seotud teemasid, mida saaks teose põhjal käsitleda

- Isa surm, kui laps on veel väike (4aastane)
- Kuidas mälestused surnud abikaasast võivad mõjutada uut abielusuhet.
- Kuidas mälestused surnud isast võivad mõjutada suhet kasuisaga.
- Päeviku kirjutamine kui traagilisest elusündmusest ülesaamise vahend. Jan Olav kirjutab kirja suuresti selleks, et olla oma surmaks paremini ette valmistatud.
- Armumine täiskasvanuna inimesse, kellega oled olnud lapsepõlve mängukaaslane.

Väärtuskasvatuseliku õppemudeli rakendamine teose „Apelsinitüdruk“ põhjal

Perekonnaõpetuse tundides võib sõltuvalt ajalistest võimalustest lasta õpilastel lugeda kas kogu romaan või ainult armastuskiri. Jan Olavi kirjutatud „armastuskiri“ ehk tema ja Apelsinitüdruku kokkusaamislugu algab lk 20 ja lõpeb lk 93. Edasi areneb teoses isa-poja suhte lugu, mida saaks käsitleda mõne teise perekonnaõpetuse teema raames.

Allpool on esitatud nelja tunni materjali vastavalt eelpool esitatud mudelile. Neljas tund sõltub esimese tunni materjalist. Teisi tunde saab läbi viia ka sõltumatult.

(a) Positiivsete väärtuste toetamine ja mõtestamine

I tund

Teema: Armastuse väljendamise eri viisid.

Eesmärk: Õpilane teab armastuse väljendamise viit keelt. Õpilane teadvustab, et teine inimene (armastatu, pereliige) võib väljendada armastust erinevatel viisidel – ka sellisel viisil, mis õpilasele endale ei ole omane.

Käsitluskäik

Sissejuhatav arutelu teose põhjal. Mis on Jan Olavi ja Apelsinitüdruku suhteloos sellist, mis sulle meeldib? Sellist, mis sinu jaoks on eeskujuks; mida sina igatseksid?

Jagada klass 2-3liikmelistesse rühmadesse, poisid ja tüdrukud eraldi. Igal rühm leiab tekstist viis seika, mis nende arvates on ilus; midagi sellist, mida nemad suhtes igatseksid? Kirjutada vastused tahvlile: poiste vastused ühte tulpa, tüdrukute omad teise.

- Vörrelda: kas on erinevusi selles, mida poisid näevad ilusana ja mida tüdrukud näevad armastusloos ilusana. Analüüsida: Kas rühmas tekkis erinevaid arvamusi selle kohta, mis on ilus ja mis mitte?

Paaritöö (või rühmatöö). Armastuse eri väljendusviisid. Georg ütleb teose lõpus oma emale, et isa kiri on „armastuskiri“: mitte niivõrd oma pojale, kui just oma naisele (lk 126). Mille põhjal te saate sellest loost aru, et Jan Olav armastas Apelsinitüdrukut? Paluda igal paaril leida teoses olevast kirjast 3-4 tsitaati, mis sellele viitavad.

- Iga paar loeb ühe ette tsitaadi. Püüda ühiselt leida igast tsitaadist mingi üldistus: mismoodi väljendatakse armastust? Õpetaja tekitab tsitaatide põhjal tahvlile mõistekaardi „Armastuse väljendamine“, mille juurde kirjutab armastuse eri väljendusviise.
- Võimalikke vastuseid: igatsus teise järele eemaloleku ajal, soov koos olla, otsene armastusavaldus, armastatu omaduste imetlemine, kingituste tegemine, valmisolek teise pärast kasvõi kaugele maale reisida, armukadedus, valmisolek teise apelsine kanda. Õpetaja püüab jõuda selleni, et armastuse viie keele (vt allpool) iga viisi kohta oleks teosest näiteid.
- Üldine arutelu: „Miks ta ei võinud lihtsalt kirjutada, et ta armus tüdrukusse?“ (Georgi mõte lk 30).

Lühiloeng „Armastuse viis keelt“. Suhtenõustaja Gary Chapman (originaalis 1990-ndatel, eesti keeles 2013 ja 2015) väidab, et eri inimesed suhtlevad eri armastusekeeltes. Inimesed väljendavad armastust viiel erineval moel ja saavad ka armastuse avaldamisest erinevalt aru. Võib juhtuda, et üks väljendab teisele armastust, ent teine ei saa sellest aru, kuna nende armastusekeeled on erinevad. Armastuse viis keelt on Chapmani järgi järgmised.

- Toetavad sõnad. Selle armastusekeelega inimeste jaoks on oluline kuulda, et neid armastatakse ja hinnatakse: väljaöeldud julgustus, lahus, tunnustus,

komplimendid. Solvangud aga lähevad sügavale südamesse ja neid kergesti ei unustata.

- Abistamine. Heateod, teise eest millegi äratemine, abistamisvalmidus. Selle armastusekeelega inimene tunneb end armastatuna, kui sa tema toa ära koristad või tema eest õhtusöögi valmistad. Seevastu logelemist, kokkulepetest mitte kinnipidamist tõlgendavad nad armastuse puudumisena.
- Kingitused. Kingitused ei pea olema kallid, vaid armastusega tehtud tähelepanuavaldused. Selle armastusekeelega inimese jaoks tähendab kingitus seda, et tema peale on mõeldud, kingituse pärast on vaeva nähtud. Meelest läinud sünnipäeva, labast kingitust või ka tähelepanuavalduste puudumist võtab ta südamesse.
- Kvaliteetaeg. Selline inimene hindab jagamatult temale pühendatud aega: nutitelefon ja telekas välja lülitatud, tööriistad kappi pandud, järgmised ülesanded ei suru peale. Talle võib palju ilusaid sõnu öelda või kingitusi tuua, aga kui sa tema jaoks aega ei võta, siis ta kurdab, et teda ei armastata.
- Füüsiline puudutus. Kallistused, õlalepatsutused, embamine, käest kinnihoidmine, paitamine – mitte ainult voodisseminek – on sellise armastuskeelega inimesele olulised. Seevastu puudutuste puudumine või nende kuritarvitamine tõrjub teda eemale.

Chapman kinnitab, et igal inimesel on oma „armastuse emakeel“, mille põhjal inimene järeldab, et teda armastatakse, ja milles ta ise tavaliselt armastust väljendab. Kui inimene väljendab teisele korduvalt armastust oma armastusekeeles, aga teise armastusekeel on teine, siis ei pruugi teine üldse aru saada, et teda armastatakse. Teise armastusekeele õppimine võib olla sama keeruline kui võõrkeele õppimine.

Individuaalne ülesanne teose põhjal. Täida tööleht „Jan Olavi ja Veronika armastuse keeled“. Kirjuta kummagi lilleõie kroonlehtedele ühe armastusekeele nimi. Leia Jan Olavi kirjust näiteid selle kohta, kuidas need viis eri keelt on nende suhtes esindatud, ja kirjuta märksõnadena töölehe kroonlehtedele. Mis on sinu arvates kummagi esmaseks armastusekeeleks?

Kokkuvõte. Armastuse kasvatamiseks on vaja seda pidevalt väljendada viisil, millest armastatu aru saab: sõnadega, tegudega, kingitustega, koos veedetud ajaga, puudutus-

tega. Suhte püsimise ja kasvamise nimel tuleb õppida ära oma armastatu armastusekeel ja väljendada armastust talle arusaadaval viisil, isegi kui see pole sulle endale omane.

II tund

Teema: Ootamine suhte arengus.

Eesmärk: Õpilane väärtustab, et ootamisel on suhte küpsemisel oluline osa (kõike ei pea kohe kätte saama).

Käsitluskäik

Sissejuhatav arutelu. Mida tegi Jan Olav suhte arengus sinu arvates õigesti? Miks? Mida tegi Veronika suhte arengus sinu arvates õigesti? Miks?

Paaristöö. Täida tööleht „Jan Olavi ja Veronika suhte areng“. Kirjuta igale reale sündmus või ajahetk, mis muutsid Jan Olavi ja Veronika suhte lähedasemaks või küpsemaks. Paaristöö lõpus joonistab õpetaja tahvlile suhte koond-arengujoone.

Üldine arutelu. Miks on ootamine suhte arengu jaoks hea? Miks Apelsinitüdruk ei andnud end kohe poisile teada (ta ju tundis teda lapsepõlvest)? Miks ta tahtis aega saada? Miks arvas tüdruk, et elus tuleb vahetevahel jaksata pisut igatseda (lk 83)? Mis oleks olnud teisiti, kui nad oleksid kohe alustanud füüsilisest suhtest ja kokku kolinud?

Üldine arutelu. Miks on traditsiooniliselt olnud enne abielu käimisaeg, kihlaaeg ja alles siis abielu? Suhtes on kasulik juba päris algusest peale rääkida oma ootustest ja kartustest – kokku leppida mõnedes reeglites, rääkida ootustest. Mis reeglid olid teoses? Kas sa lisaksid midagi nendele reeglitele? Kas mõni reegel oli sinu meelest asjatu?

Lühiloeng „Mida rohkem lähedusekiude, seda tugevam suhtekois“. Vt tööleht „Erinevad lähedusekiud suhtekoies“.

- Õpetaja annab lühiülevaate erinevatest lähedusliikidest koos näidetega iga lähedusliigi kohta: emotsionaalne lähedus, intellektuaalne lähedus, esteetiline lähedus, loov lähedus, meelelahutuslik lähedus, töölähedus, kriisilähedus,

konfliktilähedus, lähedus pühendumises, vaimne lähedus, suhtluslähedus, seksuaalne lähedus.

- Tähtis ei ole, et kõik kiud oleksid alati olemas ja väga tugevad, vaid et neid oleks palju. Kui lähedusekiude on palju, siis jääb suhe püsima ka siis, kui mõni kiud on mingil eluetapil nõrk või puudu.
- Seksuaalse lähedusega tasub oodata (traditsiooniliselt on oodatud kuni abieluni), kuna see on kõige intensiivsem lähedus: kui sellest alustada, siis jäävad teised lähedustasandid välja arenemata – suhe jääb ühekülgses ja võib kergesti katkeda. Näiteks kirjutab 22aastane naine: „Ma kaotasin süütuse 15aastaselt. Mina ja mu poiss-sõber arvasime, et me armastame teineteist. Aga kui me hakkasime vahekorras olema, siis see hävitas kogu armastuse, mis meil oli olnud. Ma tundsin, et talle ei paku enam huvi minuga koos aega veeta – ta soovis veeta aega minu kehaga.“ (Lickona 2004b: 1)

Paaritöö. Leia Jan Olavi ja Veronika suhtest näiteid erinevate lähedustasandite kohta. Kirjuta need töölehele „Erinevad lähedusekiud suhteköies“. Kui palju erinevaid läheduskiude leidsite?

Loovülesanne. Mis läheduskiud oli Jan Olavi ja Veronika suhtes puudu või nõrgalt esindatud? Mõtle koos rühmakaaslastega välja, mida oleks Jan Olav ja Veronika saanud teha, et seda lähedust kasvatada.

Arutelu. Jan Olav ja Veronika otsustasid kokku kolida pärast seda, kui nende esimesest kohtumisest oli möödas rohkem kui aasta. Mis oleks olnud nende suhte arengus teisiti, kui nad oleksid kokku kolinud juba esimesel kohtumisel? Mida andis ootamine nende suhtele juurde? Millal on teie arvates õige aeg armastatuga voodisse minna? Kokku kolida?

Kokkuvõte. Suhe vajab arenemiseks aega. Ei tasu uskuda seda, mida filmid ja reklaamid esitavad: et suhte algusest peab kõik kohe olema ilus ja sügav, muidu pole asi jätkamist väärt. Teineteise tundmaõppimine võtab aega ja läheb ka läbi kriiside. Küpse abielu ilu saabubki alles aastatega. Mida rohkem lähedustasandeid, seda tugevam suhe. Seksuaalse lähedusega tasub oodata, kuni suhe on küpsem ja kindel.

(b) Kognitiivne arutelu väärtuste teemal

III tund

Teema: Armunud inimese tunded ja käitumine.

Eesmärk: Õpilane teadvustab armumisega seotud tundeid ja käitumist.

Käsitluskäik

Sissejuhatav arutelu. Öeldakse, et „armumine viib mõistuse peast“. – Miks? Mida teevad armunud inimesed teistmoodi? Õpetaja: Armumine ei ole ainult nauding, sellega kaasneb ka ärevust, vastandlikke tundeid. Täna räägimegi armumisega seotud tunnetest.

Rühmatöö. Milliseid armumisega seotud tundeid ja käitumisviise võib leida Jan Olavi ja Veronika suhetes? Täida koos paarilisega tööleht „Armunud inimese tunded ja käitumine“. (Selle jaoks võib lasta lugeda ainult lk 20-29.)

Võimalikke vastuseid ülemõtleamise kohta.

- „Minule justkui noogutas, tegemata ise peaga ühtki liigutust, naeratas.“ (lk 21)
Kas ta naeratas tõesti mulle või muigas lihtsalt naljaka mõtte peale, mis tal järsku pähe tuli? Või naeris minu üle?
- Jan Olav oletused selle kohta, miks tüdrukul oli suur kott apelsine: Pidas erilist dieeti? Tahtis teha apelsinitarretist suurele peoseltskonnale? Äriinstituudi semestrilõpupeole? Soovis naturaalselt mahla? Oli poemahla suhtes allergiline? Plaanis minna suusatama Gröönimaale ja vajas vitamiine? Ta oli suurest perest ja õed-vennad ootasid apelsine? Oli ise väikese tütre ema?
- Pärast kohtumist kohvikus: Kas ta oli selgeltnägija, et ta nutma hakkas: nägi, et mind tabab kuri saatatus?
- Pärast seda, kui tüdruk palub poissi pool aastat oodata: Miks ta palus oodata? Läheb ravikuurile? Läheb Aafrikasse vaestele toitu viima?

Võimalikke vastuseid tegevuste kohta, mis kõrvaltvaatajale tunduvad piinlikud.

- Poiss püüab päästa apelsinikotti tüdruku käest maha kukkumast, ent võtab hoopis tüdrukul piha ümbert kinni, nii apelsinid kukuvadki maha.

- Kättejäänud apelsinid poetas tänaval vastu tulnud lapsevankrisse.
- Könnib mitu tundi mööda tänavaid lootuses kohata veel kord Apelsinitüdrukut.
- Korjas prügikastist apelsinikoore: Ehk on see tüdruku poolt sinna visatud!
- Kohtuvad mitme nädala pärast „kogemata“ kohvikus. Poiss on nii armunud, et ei oska midagi mõistlikku öelda peale sõnade: „Sa oled orav!“

Arutelu selle üle, miks armunud käituvad ja mõtlevad teistmoodi. Kas seda peaks püüdma vältida või on see paratamatu? Veel armumisega seotud tundeid teosest, mille üle arutleda.

- „Just nagu ... oleksime elanud ükskord ammu-ammu terve elu koos, ainult tema ja mina.“ (lk 21)
- Jan Olavil tekib Apelsinitüdrukust kujutluspilt: Meenutas mulle oravat.
- Mõtleb kogu ülejäänud aja ainult tüdrukule. (lk 26)

Loovülesanne paaritööna. „Pildi sisse minek“ (vt tööleht „Mida mõtlevad armunud?“)
Fotol on tüdruk ja kaks noormeest, kellest kumbki ei ole tüdrukuga paar. Mõlemad noormehed on armunud keskel olevasse tüdrukusse, ent tüdruk sellest ei tea ja tal ei ole ka püsivat poiss-sõpra. Pakkuge välja oma versioon ülemõtlemisest: kuidas võiks kumbki noormees sellises situatsioonis tõlgendada tüdruku käitumist ja tema tundeid noormeeste suhtes.

Kodune ülesanne. Vii ellu ülesanne, mille peategelane annab romaani lõpus lugejale: „Küsi oma emalt või isalt, kuidas nad kohtusid? Võib-olla on neil jutustada üks põnev lugu. Veel parem, küsi mõlemalt, sest pole kindel, et vanemad räägivad täpselt ühte ja sedasama.“ Ära mine liiga detailseks, kui mõni teema on liiga tundlik. „Mida detailsem see lugu saab, seda põnevam oleks seda kuulata, sest kui miski läinuks kas või pisut teisiti, kui lõpuks läks, siis poleks sina siia ilma sündinud! Võin kihla vedada, et leidub tuhandeid pisiasju, mis võinuks muuta kõike just nii palju, et sul poleks olnud pisimatki šanssi.“ (lk 143)

Kokkuvõte. Tasub teadvustada, et armumise ajal tekib lisaks meeldivatele tunnetele ka vastandlikke tundeid, ärevust, ülemõtlemist ja ebatavalist käitumist. Püüa vaadata ennast sel puhul natuke kõrvalt. Ent on hea teada, et selles ei ole midagi ebaharilikku.

(c) Väärtuste praktiseerimine

IV tund

Teema: Armastuse viis keelt

Eesmärk: Õpilane harjutab teadlikult armastuse väljendamist ja püüab seda teha ka viisil, mis talle ei ole esmaselt omane.

Käsitluskäik

Sissejuhatus. Õpetaja meenutab teemat „Armastuse viis keelt“ (vt I tund).

Iseseisev ülesanne. Iga õpilane täidab iseseisvalt töölehe „Armastuse viie keele test teismeliste“ ja saab teada, mis on tema põhiline armastuse keel.

Arutelu. Kuidas võivad mõjutada erinevad armastuse keeled suhteid perekonnas: laste ja vanemate vahel? Ema-isa vahel?

Rollimäng viieliikmelistes rühmades. Kujutage ette olukorda: sa oled lapsevanem, sul on neli last vanuses 5-18 aastat. Sa jõuad õhtul töölt koju, sööd õhtust koos perega. Siis sa märkad, et su 15aastane tütar on kuidagi endasse tõmbunud ega suhtle teistega. Sa tahaksid talle väljendada, et sa armastad teda. Iga grupiliige mängib eri armastusekeelega lapsevanemat (poisid isa, tüdrukud ema). Kuidas te oma armastust väljendaksite?

Kodune ülesanne perekonda kaasates. Räägi oma lähedase pereliikmega oma testi tulemustest. Arutlege, kas see vastab tema arvates tegelikkusele. Arutlege, milline on teiste pereliikmete armastusekeel. Kas kellelgi sinu pereliikmetest on armastusekeeleks see keel, mis sul on kõige nõrgem? Mõtle, kuidas sa saaksid talle armastust just tema keeles väljendada? Vii see ellu. Pane kirja, mis sa tegid ja kuidas ta reageeris.

4.2 Õppematerjal „Püsisuhe ja truudus“ kirjandusteose põhjal

Õppematerjal käsitleb gümnaasiumi perekonnaõpetuse teemat „Püsisuhe ja truudus“ Jaan Krossi romaani „Keisri hull“ põhjal, lähtudes eelpool välja töötatud väärtuskasvatuse mudelist.

Romaan „Keisri hull“ sisaldab perekonnaõpetuse teema „Püsisuhe ja truudus“ seisukohalt head eeskujulugu Timo ja Eeva rasketes oludes kokkuhoidva abielu näol, aga ka aruteluteemasid teiste tegelaste suhete baasil. Kuigi romaani peateemad seonduvad esmalt ühiskonna ja indiviidi vaheliste suhetega, aatelisusega ja põhimõtetele truuskäämisega, on Timo ja Eeva armastusel ja truul paarisuhtel romaanis märkimisväärne roll. Seetõttu on loomulik käsitleda selle romaani põhjal truuduse ehk püsiva ja ustava kokkuhoidmise teemat.

„Keisri hull“ on nii mitmetahuline romaan, et see pakub materjali eespool väljatöötatud õppematerjali mudeli kõigiks tasanditeks: eeskujutekstina, arutelutekstina ja annab inspiratsiooni väärtuste rakendamiseks. Teemad, mis „Keisri hullu“ põhjal käesoleva teema jaoks loomulikult esile tulevad, on järgmised.

- Timo ja Eeva suhe kui eeskujulugu truudusest: kuidas hoida abielus kokku ka siis, kui on raskusi ja kui ümbritsev keskkond ei toeta abielu püsimist. Õpilased saavad samastuda väärtustega, nagu armastuse hoidmine, truudus, ennastohverdav armastus.
- Kognitiivseks aruteluks pakub romaan häid võimalusi teiste tegelaste suhete võrdluses Timo ja Eeva suhtega (Jakobi suhted Jette ja Annaga). Saab võrrelda abielu ja vabasuhet, arutleda selle üle, kuidas varasemad suhted mõjutavad püsisuhet.

- Positiivsete väärtuste mõtestamiseks ja kinnistamiseks intervjuerivad õpilased abielupaari, kes on pikemat aega truult õnnelikus abielus olnud, ning panevad kokku lehenumbri, kirjutavad artikleid ja uudislugusid.

„Keisri hullu“ käsitletakse üldjuhul gümnaasiumi kirjandusõpetuses. Kui koordineerida romaaniga seotud teemade käsitlemist perekonnaõpetuse ja kirjanduse tundides, ei tekita teose lugemine õpilastele lisakoormust. Õppematerjal on koostatud nii, et aruteluks vajalikud tsitaadid teosest on töölehtedel või õpetaja õppematerjalis välja kirjutatud. Seetõttu ei pea õpilased olema teost tingimata värskest lugenud, vaid piisab, kui nad üldjoontes teavad romaani süžeed, põhiteemasid ja tegelaste vahelisi suhteid.

Teema „Püsisuhe ja truudus“ perekonnaõpetuse õppekava ja õpiku kontekstis

Gümnaasiumi perekonnaõpetuse õppekava kaheksast teemast seonduvad käesoleva teemaga kaks: „Püsisuhe“ ja „Abielu“. Nende õpiväljunditeks on muuhulgas, et õpilane teab ja oskab analüüsida püsisuhte säilimist mõjutavaid tegureid; mõistab püsisuhtest tulenevat vastutust, analüüsib abielu ja vabaabielu võimalikke eeliseid ja puudusi, mõistab lähedase sotsiaalse võrgustiku tähtsust abielu toetava süsteemina. Õppesisus on välja toodud teemad: püsisuhte säilitamine, püsisuhte püsimist mõjutavad tegurid ja püsisuhtest tulenev vastutus. (GRÕK: Lisa 5, p 2.2.)

Õpikus (Kagadze jt 2007) neid õppekavas nimetatud püsisuhte hoidmise ja truudusega seotud teemasid väga põhjalikult ei käsitleta. Püsisuhet käsitletakse põhiliselt peatükis „Suhte areng ja abielu“. Räägitakse abiellumisega seotud tavade toetavast mõjust abielule ning põgusalt sellest, mis aitab hoida kokku suhte eri perioodidel. Suhte arengu all on õpikus juttu suhte eri perioodidest, ent seda pigem kirjeldavalt. Nõuandeid ja juhiseid selle kohta, kuidas püsisuhet hoida, on tagasihoidlikult.

Ülevaade romaanist: Jaan Krossi „Keisri hull“

Teose lühikokkuvõte

Võisiku mõisahärra Timotheos von Bock (Timo) on veendunud, et Tsaari-Venemaal tuleks kehtestada põhiseaduslik kord ja seisuste vahed peaks kaotatama. Oma põhimõtetest lähtuvalt kosib ta eesti soost pärisorja Eeva, annab talle hariduse, ostab vabaks ja astub temaga ametlikku abiellu. Eeva ja Timo armastavad teineteist ja jagavad samu põhimõtteid, ehkki nende põhimõtete järgi elamine on tollases ajastus keeruline.

Keisri sõbra ja tõemeelse mehena väljendab Timo oma arusaama ühiskonna olukorrast kirjas keisrile. Ta pannakse vangi, sest tema ideede levik oleks riigile ohtlik. Timo perekond ei tea tema asukohast pikka aega midagi. Eeva elab koos lapse Jüriaga edasi mõisas ja otsib võimalusi Timo aitamiseks. Üheksa aastat hiljem, kui ametisse tuleb uus keiser, tunnistatakse Timo hulluks ja saab elada koduarestis. Eeva eestvõtmisel valmistatakse ette salajane põgenemine riigist, ent viimasel hetkel otsustab Timo oma põhimõtete pärast selle katkestada ja jääda „raudnaelaks impeeriumi ihusse“.

Romaan on kirjutatud päeviku vormis, mida peab Eeva vend Jakob, kellele Timo on koos Eevaga hea hariduse andnud ja kes elab samuti Võisiku mõisas. Teoses on olulisel kohal Jakobi arutlused, kirjeldused ning Timo kirjutatud ja peidetud kirjutiste lugemine.

Autorist: Jaan Kross

Jaan Kross (1920-2007) on üks eesti tuntumaid kirjanikke. Alustas luuletajana, ent põhiliselt on kirjutanud ajaloolisi romaane. Tuntumad teosed on „Kolme katku vahel“, „Keisri hull“ jt, mis väljendavad nõukogude ajal keelatud teemasid ajalooromaani kaudu. Uue vabaduse ajal on ta kirjutanud romaanid „Vastutuulelaev“, „Wikmani poisid“, „Paigallend“ jt. Kross esitati korduvalt Nobeli kirjanduspreemia kandidaadiks.

Olulisemad tegelased ja nendevahelised suhted

Timotheus von Bock (Timo) – Vt teose lühikokkuvõtet eelpool.

Katariina von Bock (enne õigeusku minekut **Eeva**, neiuna Mättik) – Timo abikaasa ja mõttekaaslane. Maarahva jaoks tol ajal kättesaamatu hariduse sai Timo toel kirikuõpetaja Masingu juures. Toetas ja armastas Timot sihikindlalt ja tarmukalt kõigil aegadel. Korraldas oma pere salajast emigreerumist, mis viimaks Timo otsusel siiski ära jäi. Sai hästi läbi maarahvaga. Poeg Jüri sündis pärast Timo vangiviimist ja kasvas kaheksa aastat ilma isata, hiljem kodunt eemal koolis.

Jakob Mättik (härra Mettich) – romaan esitab teda teose autorina. Eeva vanem vend, sündinud Holstre mõisas 1790. aastal. Ta saab hariduse koos Eevaga Timo toel. Elab koos Eevaga Võisiku mõisas, kus avastab peidikust ja hoiab alles Timo manifesti koopias jm kirjutisi. Kaua aeg on ta poissmees. Lühikese armusuhte mõisavalitseja Lamingi tütre Jettega otsustab lõpetada, kuna kardab, et Jette tema järel nuhib. Hiljem abiellub Annaga ja kolib elama Põltsamaale. Selgub, et Anna on Jette poolõde.

Jüri (Georg) von Bock – Eeva ja Timo poeg, kes sünnib siis, kui isa on juba vangi viidud. Jüri saab Tsarskoje Selo lütseumis parimat haridust, ent ka meelsuskasvatust, mis teda isa veendumustest eemale viivad.

Alexander Laming – mõisavalitseja kuni Timo tagasitulekuni vanglast, pandud nuhkima Timo ja tema pere järele

Jette (Henriette) – Lamingu 18aastane tütar, keda too üritab nuhkimises kaasata. Vajab abi rehkenduses Jakob Mettichiga. See viib armumise ja kirgliku intiimsuhteni, mis pikalt ei kesta, kuna Jakob kahtlustab teda nuhkimises.

Timo ja Eeva suhe

Timo ja Eeva seisusteülese abiellumise initsiatiiv sai tollases ühiskonnas tulla ainult Timo poolt. Ent nende armastus on algusest peale kahepoolne. Rahva seas räägitakse hiljem Timo ja Eeva mõisast kui „armastuse majast“ (lk 43). Timo tunneb ennast Eeva juures turvaliselt: „Mul pole tarvis otsida õnne väljastpoolt kodu“ (lk 181). Ta hoolitseb Eeva majandusliku toimetuleku eest. Eeva jääb Timole truuks ka nende üheksa aasta jooksul, mil too on vangis ja mille algusaastatel pole üldse teada, kus ta on ja kas ta eluski on, – ehkki Timo vend Eevat võrgutada püüab.

On avaldatud seisukohta, et Timo ja Eeva suhtes oli armastus ühepoolne, st ainult Eeva suunalt. „Timo armastuses Eeva vastu ei saa olla sugugi nii kindel. /-/ Eeva on Timo järjekordne projekt /-/ Õnnelikuks ei tee armastus ei Eevat ega Timot. /-/ Õnne selles abielus ei ole, on mured, vaev, hirm“ (Ots 2012: 41). Romaani teksti põhjal ei saa sellega siiski nõustuda. Timo ja Eeva vastastikusele armastusele viitavad paljud seigad kogu teose jooksul: korduvad füüsilised õrnused (musid, juuksepaitsused) teiste juuresolekul, ühised reisid ja tuleviku planeerimine (Timo võtab Eevat kaasa tähtsatele kohtumistele, Eeva planeerib Timo põgenemist), Timo pühendab Eevat võrdsena oma asjadesse. Eeval on väga raskeid aegu, nagu ka Timol, ent raskused ei tule mitte nende omavahelisest suhtest, vaid ühiskondlikust suhtumisest, tagakiusust ja olmest. Püsivat vastastikkust usaldussuhet abikaasaga rasketel aegadel ja temaga samade väärtuste jagamist ühiskonnas, mis neid väärtusi ei tunnista, tuleb kindlasti pidada suureks õnneks.

Jakobi juhusuhe Jette ja abielu Annaga – selle kohta on pikemalt tsitaate allpool õppematerjali osas.

Veel perekonnaõpetuse teemasid teose põhjal

- Mis on õnn? Õnn abielus? Kas Timo ja Eeva olid õnnelikud?
- Kas jääda kodumaale või emigreeruda?
- Abielu täiesti teistsuguse kultuuritaustaga inimesega (eri seisusest, eri rahvusest, eri usust).

Väärtuskasvatuseliku õppemudeli rakendamine romaani „Keisri hull“ põhjal

(a) Positiivsete väärtuste toetamine ja mõtestamine

I tund

Teema: Mis teeb armastuse püsivaks ja tugevaks (nii et see peab vastu ka raskustes).

Eesmärk: Õpilane väärtustab paarisuhte püsivat hoidmist ja teadvustab, millele püsiv paarisuhe toetub. Tuua esile eeskujud, analüüsida ja märgata, mitte niivõrd arutleda.

Teemakäsitus

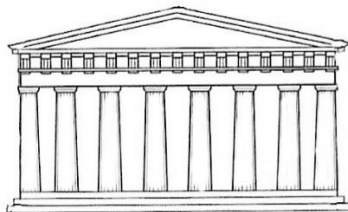
Sissejuhatus. „Keisri hull“ on lugu abielupaarist, kelle armastus jäi tugevalt püsima ka väga rasketel aegadel. Täna vaatame, mis teeb armastuse püsivaks ja tugevaks. Mis teile meeldis Timo ja Eeva vahelises suhtes?

Individuaalne töö. Töölehel „Timo ja Eeva armastus“ on kirjas paarkümmend väljavõtet romaanist, mis ütleavad midagi nende armastuse kohta.

- Kirjuta iga tsitaadi kõrvale tabeli teise veergu sõna või fraas, mis selle tsitaadi põhjal iseloomustab Timo ja Eeva suhet. (Sõnu ja fraase võid vajadusel korrata.)
- Loovülesanne. Joonista töölehe pöördele pilt, mis iseloomustab Timo ja Eeva armastust.

Analüüs. Mis tegi Timo ja Eeva armastuse nii tugevaks, et see pidas vastu kõigile raskustele?

- Õpetaja joonistab tahvlile katuse, mida toetavad sambad.

- Õpilased ütlevad töölehe „Timo ja Eeva armastus“ tabelisse kirjutatud sõnu või fraase – omadusi, mis teevad abielu tugevaks ja püsivaks. Kirjuta neid sammastele. Õpilased täidavad töölehte „Püsiva armastuse sambad“ samaaegselt õpetajaga.
- Võimalikke vastuseid: armastuse avalik väljanäitamine, füüsilised puudutused, ametlikult abielus, abikaasa eest seismine, üritustel ja pidudel koos osalemine, avatus / saladuste puudumine teineteise ees, truudus, majanduslike võimaluste jagamine, töotuste pidamine, abikaasa pidamist sugulastest tähtsamaks, abikaasaga ühised väärtused ja põhimõtted, abikaasa kaitsmine ja toetamine, turvaline kodukeskkond, abielu põhines otsusel (mitte tunded).
- Arutelu. Mis omadused on sammastelt puudu? Kui olulisel kohal on armastuse püsimisel tunded? Väline ilu? Miks need ei ole nii olulised?

Jagamus. Mis pildi te joonistasite töölehe lõppu? Miks just sellise pildi?

- Teoses on ka pilt Timo ja Eeva armastuse kohta: pärlmutrist karp. „Täiusliku usalduse sisse võite teie kõige jama eest kõrvale minna otsekui.. otsekui oleks see täiuslikult kerakujuline pärlmutrist karp! Tulgu torm missugune tahes – mis jaksab ta sellega teha?! Muudkui kiigutab mõnusasti.“ – Kas see sobiks armastuse definitsiooniks!?
- Kui on olemas vastavad vahendid ja kui õpilased lubavad, siis õpetaja pildistab või skännib kõik joonistused ja näitab neid järgmise tunni alguses.

Arutelu. Miks tänapäeval paljud abielud ei pea vastu? Kas raskused on suuremad? Kas armastus on nõrgem? Kas armastuse sammasteks on mingid muud ja nõrgemad omadused? Kas võib olla, et püsisuhted rajatakse rohkem tunnetele ja vähem otsusele, pühendumisele?

- Arutelu ennastohverdava armastuse teemal. Tänapäeva ühiskond rõhutab inimese *õigusi*: mina pean saama elada nii, nagu ma tahan. Timo ja Eeva jaoks on aated ja abikaasa heaolu inimese enda individuaalsetest õigustest tähtsamad.

Kokkuvõte. Tasub rajada oma abielu algusest peale sellisena, et see püsib ja on tugevaks ning turvaliseks paigaks kogu elu, ka raskustes. Abielu püsimine sõltub sellest, millistele sammastele see toetub – nii alguses kui ka kogu abielu jooksul.

(b) Kognitiivne arutelu väärtuste teemal

II tund

Teema: Abielu vs vabasuhe.

Eesmärk: Õpilane oskab analüüsida abielu ja vabasuhte erinevusi, väärtustab seksuaalsuhtega ootamist ja püsiva vastutuse võtmist abielu näol.

Teemakäsitletus

Sissejuhatus. Näidata skännitud / pildistatud joonistusi tugeva armastuse kohta, mida õpilased eelmises tunnis töölehtedele joonistasid. Täna võrdleme pühendunud ja tugevat armastust vaba- ja juhusuhetega.

Töö paarides või rühmades. Võtke ette eelmises tunnis täidetud tööleht „Püsiva armastuse sambad“, mida täitsime Timo ja Eeva suhte põhjal.

- Õpetaja: „Keisri hullus“ on lisaks Timo-Eeva suhtele ka Jakobi-Jette vabasuhe, milles samuti oli palju tundeid ja lootust, ent mis varsti katkes. Kirjutage töölehe sammaste alla uus pealkiri „Jakobi ja Jette vabasuhe“ ja selle alla iga samba kohale kas pluss või miinus vastavalt sellele, kas see omadus oli nende suhtes olemas või mitte (mõnel puhul ei ole raamatu põhjal võimalik seda teada, siis oletage). Kui seda omadust Jakobi-Jette suhtes ei olnud, siis kirjuta juurde, mis oli selle asemel. (Nt Timo ja Eeva suhtes „avalikkus“, Jakobi-Jette suhtes „salatsemine“).
- Seiku Jakobi ja Jette suhte kohta romaanist, millele õpetaja võib viidata. Võib ka anda tsitaadid õpilastele kätte või viidata romaani lehekülgedele, kust otsida.
  - Jakob otsustab „proovida, kui kaugele laseb [Jette] minule minna“. (lk 42) /---/ „Igatahes laskis ta minu lõpuni.“ (lk 44) /---/ Jakobi tunne: „Pärast seda on iga loom kurb. Olgugi et minu meelest peaks ometi ju vastupidi olema.“
  - Jettel oli varem olnud suhe noormehega – see jäi katki, ent süütus oli kaotatud. Jette nutab, kuna tunneb süüdi, et ta „ei olnud neitsi“ (lk 44).
  - Suhte jätk: Jakob lepib Jettega järgmise kohtumise mõisapargi taga. Endamisi: „Ma ei tea õieti, milleks. Ja ma ei tea, mis sellest saab. Ükskõik. Näis.“ (lk 46)
  - Jakobi sisekõne järgmise kohtumise ajal: „Ma rääkisin talle kõiksugu asju. Ja ainus, mida ma talle ei tõotanud, oli see, et võtan ta ära.“ (lk 49)
  - „Ei, ma ei ole talle ikka veel tõotanud, et võtan ta ära. Ma ei ole seda ka iseenesele tõotanud. Aga ka kaalun seda küsimust tõsiselt.“ (lk 52-53)
  - Selgub, et Jette isa on nuhk. Jakob tahaks juhusuhtest lahti öelda, aga korduv seksuaalne lähedus teeb selle keerulisemaks. (lk 59)
  - Jakobi sisemonoloog: Kas tunne Jette vastu on „suur armastus“? „Ei! /-/. Mul on lihtsalt oma üksindusest villand. Ja see soe ja pehme tüdruk meeldib mulle. /---/ Ma lasen enese [Jettega] paari panna. Et ta süda rahul oleks.“ (lk 61)

- Jette: „Ma loodan, et sa päästad mu – isaga kaasa minemast.“ Jakobi sisekõne: „Minu armastus Jette vastu polnud küllaldane (sest *suur* armastus peaks ju olema see, mis armastab armastuse nimel kasvõi surma!?)“ (lk 63)
- Jakob ütleb Jettele külmalt hüvasti. „Ma nägin, kuidas ta pilk äkitselt tühjaks voolas ja ta nägu tardus.“ Jakob maandab oma süütunnet asjade lõhkumisega. (lk 64)

Arutelu töölehtede põhjal. Mis on abielu ja vabasuhte erinevused? Kui püsivaks pidas suhet Jette? Kui püsivaks Jakob? Millest algab teie arvates püsisuhe (sõprusest, pikaajalisest sõprusest, seksuaalsuhtest, kokkukolimisest, abiellumisest, ...)?

Lühiloeng: Enne püsisuhet alustatud seksuaalsuhte negatiivsetest mõjudest. (Lickona 2014, ptk 4 põhjal, mis tugineb USA kontekstis tehtud uuringutele.)

- Noorte psühholoogilised probleemid kasvasid plahvatuslikult 1960ndate lõpus pärast seksuaalrevolutsiooni algust, mis kuulutas vabadust seksuaalsuhtetes.
- Igal aastal jääb USAs rasedaks pool miljonit mitte abielus olevat teismelist, neist 3/5 teevad aborti.
- Vallalise teismelisena rasedaks jäämine on kindlaim viis vaesusesse jäämiseks nii emale kui lapsele.
- 1/3 vallalistest, kes on seksuaalselt aktiivsed, nakatuvad mõne suguhaigusega enne 24. eluaastat.
- 63% teismelistest (72% tüdrukutest, 55% poistest), kes on olnud seksuaalvahekorras, ütlevad, et nad soovivad, et nad oleksid sellega oodanud (aastal 2000 USAs tehtud uuringu põhjal).
- Lickona toob välja kümme emotsionaalset ohtu, mida ilma seksuaalsuhte ilma püsisuhteta võib põhjustada. (2004: ptk 4, lk 12-18)
  - Kartus raseduse ja suguhaiguste ees
  - Kahetsus ja enesesüüdistus
  - Süütunne (moraalselt, partneri ees või võimaliku abordi tõttu)
  - Enesehinnangu langemine
  - Seksi devalveerumine
  - Usalduse purunemine, ärakasutatuse tunne

- Vihateod, kui kaaslane on maha jätnud pärast seksuaalvahekorda
- Depressioon ja enesetapp (seksuaalselt aktiivsete teismeliste hulgas on kordades rohkem depressiooni ja enesetapukatseid)
- Suhte rikkumine, kuna suhe muutub seksikeskseks
- Negatiivne mõju hilisemale abielusuhtele (võrdlemine, mälupildid, suguhaigusest tulenev viljatus, suurem truudusetus, suurem lahutamise tõenäosus)
- Ja vastupidi: kui inimene hoidub seksuaalsuhtest enne püsisuhet, siis tõstab see enesehinnangut, annab vabaduse enesesüüdistustest, kartustest, suguhaigustest, tõstab seksuaalsuhte väärtust, süvendab suhteid, tugevdab tulevast abielu jne (Weed ja Lickona 2014: 33-34).
- Gümnaasiumis võib tekkida sotsiaalne surve: tundub, et kõik on juba vahekorras olnud. 2002. aastal tehtud küsitlus USAs näitas, et 52% gümnaasiumi (*high school*) õpilastest ei ole seksuaalvahekorras olnud. Võrreldes varasemate küsitlustega oli see protsent kasvanud.

Arutelu. Kuidas mõjutas Jakobi ja Jette juhusuhte hilisemat Jakobi abielusuhet Annaga? Võimalikke vastuseid.

- *Süüitunne* (lk 237). Jakobi tunneb, et ta petab Annat, kuna Jette tuleb talle voodis ikka meelde: „Ma olen Anna ning Jette püüdmatu sarnasuse toel kogu aeg ja eriti meie kõige ligemal minuteil mõelnud Anna asemel ikka ja alati [Jettele] ... Mispärast ma Annat sel moel petnud olen...“
- Mälupildid Jetest segavad puhtalt armastamast Annat (lk 255): „[Anna] kummaline väsinud värskus oli nüüd veel läbipaistvam ja veel kütkestavam – ja issand jumal – temalikum ja jettelikum kui enne...“
- Võrdlemine (lk 266). Pärast seda, kui on teada saanud, et Lambing on Anna tegelik isa: „Ma armastasin Jettet... Ja armastan teda siamaani... Igatahes kõige suurem armastus, mida ma olen tundnud.“
- Enesesüüdistus (lk 254j). Jakobi ja Anna poeg sureb sünnitusel. Jakob: „Kas oli Jette mahajätmise minu poolt tõesti niisugune Juuda-tegu, mis kolmandast ja neljandast põlvest minu lastele kätte makstase – nõnda et mu poeg enese enne siia maailma astumist Juuda kombel üles poos?“

- Anna ema kunagise juhusuhte viljad (teadmine, et Anna on sündinud vahekorra Lambingiga) hakkab piinama aastaid hiljem hoopis sellest suhtest sündinud lapse abikaasat, Jakobit. Jakobi reaktsioon pärast seda, kui ta saab teada, kes on Anna isa (lk 263): tunneb end nagu „kohtualune, kel on eluaegne otsus käes“.

Arutelu. Oluline on enne suhtesse astumist või ka suhtes olles rääkida ja kokku leppida: millist suhet me tahame? Kas me oleme lihtsalt sõbrad? Kas me tahame püsisuhet? Kas me kavatseme kunagi abielluda?

- Inimesed sõlmivad paljudel juhtudel kokkuleppeid ja ametlikke lepinguid. Joonista tahvlile kokkulepete skaala, mille ühes otsas on „Kokkulepet pole, tehakse niisama“, keskel „Suuline kokkulepe“, „Kirjalik kokkulepe“ ning teises otsas „Notariaalne leping“. Õpilased toovad näiteid tegevustest iga skaala osa kohta. Miks ei võiks laenulepingut või kinnisvara ostu sõlmida ainult suuliselt? Kuhu te paigutaksite püsisuhte ja abielu (mis puudutab kogu elu, ka järgmisi põlvkondi)?

Kokkuvõte. Öeldakse, et „abielu registreerimine on ainult paber.“ Kui aga abiellumist võtta kui ühise oleviku ja tuleviku läbimõtlemist, läbirääkimist ja kokkuleppimist, siis ei ole see ainult paber, vaid vajalik otsus.

III tund

Teema: Abielu sõlmimine Eestis

Eesmärk: Õpilane teadvustab, miks on abiellumine oluline. Õpilane teab, mida peab Eesti Vabariigis tegema, kui ta tahab abielluda.

Teemakäsitus

Iseseisev töö. Loe läbi muinasjutt „Lill ja luuletaja“ (vt tööleht „Muinasjutt „Lill ja luuletaja““). Vasta endamisi töölehe lõpus olevale küsimusele.

Arutelu. Miks jääb lill mehe juurde alles siis, kui see on teinud ettepaneku: „Saa minu naiseks!“ Kes ja millal peaks selle ettepaneku tegema?

Rühmatöö. Miks on abielu / suhte püsimisel olulised konkreetset ettepanekud, otsused?

- Võimalikke vastuseid: otsustamine nõuab põhjalikku läbimõtlemist; otsustamine lõpetab määratlematuse; otsustamine annab kindluse tuleviku jaoks (otsuse tegemisel mõeldakse läbi selle otsuse mõju tulevikule); otsustamine annab aluse konkreetseks tegutsemiseks kindlas suunas; otsustamine tõmbab piirid kavatsetava/mittekavatsetava, lubatu/mittelubatu jms vahele
- Arutelu. Tagasiside rühmatööst.

Iseseisev ülesanne. Täida tabel töölehel „Mida peab inimene Eesti Vabariigis tegema, kui ta tahab abielluda“.

- Töölehele kirjutavad õpilased, mida nad juba teavad ja mida tahaksid teada. Õpetaja kirjutab õpilaste tahan-teada-küsimused tahvlile.
- Kui järgmisi küsimusi esile ei tulnud, siis õpetaja lisab need küsimused.
  - Kes tohivad (ja kes ei tohi) Eestis abielluda?
Siin saab välja tuua selle, et suhted lähisugulaste vahel, homosuhted jt seksuaalkooslused ei ole riigi seisukohalt samaväärsed abielusuhetega.
  - Kes tohivad Eestis abielu registreerimist läbi viia?
  - Mida peab paar tegema, kui ta soovib abielluda?
  - Kui kiiresti saab abielluda?
  - Kui kallid on abiellumised?
  - Mis dokumendid tuleb selleks esitada?
- Arutelu. Õpetaja näitab projektoriga ekraanile infot kohaliku maavalitsuse veebilehelt perekonnaseisutoimingute juurest ja perekonnaseaduse 1. peatükist. Koos leitakse küsimustele vastused.

Lühiloeng. Ametlik abiellumine on suhte jaoks oluline. Tehniliselt on keeruline (kui mitte võimatu), et riik tunnustaks vabaabielusid võrdsena registreeritud abieludega. Riik toetab ametlikult registreeritud abielusid rohkem kui vabaabielusid: abikaasade

tuludeklaratsioonide ühistäitmisel võib saada tulu tagasi; ühised lapsed; nimemuutus (ühine identiteet!) tasuta ja ilma täiendavate dokumentideta; ühisvara; pärimisõigus.

Kokkuvõte. Küsida õpilastelt, mida nad täna uut teada said.

(c) Väärtuste praktiseerimine

IV-V tund

Teema: Püsisuhe ja truudus abielus

Eesmärk: Inspireerida õpilasi võimalikkuses elava eeskujuloo läbi püsivalt truult ja õnneliku abielu. Õpilased kinnistavad ja mõtestavad truudust ja õnnelikku abielu eeskujuloo omapoolse sõnastamise ja läbikirjutamisega.

Teemakäsitletus

Püsisuhte ja truuduse teema kinnistamiseks kutsub õpetaja tundi abielupaari, kes on pikemat aega kokkuhoidvalt abielus olnud ja kelle abielusuhe võiks olla õpilastele eeskujulooks. Nad ei pea tingimata olema ühiskondlikult edukad või tuntud. Võib-olla on isegi parem, kui nad seda ei ole, sest siis on igal õpilasel kergem ennast nendega samastada. Need võivad olla mõne õpilase vanemad või vanavanemad või mõni paar kogukonnast.

Käesolevaid tunde oleks hea läbi viia paaristunnina. Esimene tund on kohtumiseks abielupaariga, teine tund rühmatööna artiklite kirjutamiseks.

Kuna need tunnid eeldavad (ja harjutavad) artiklite kirjutamise oskust, siis oleks hea tunde ette planeerides pidada nõu emakeele õpetajaga. Oleks vajalik, et eelnevalt (emakeeletunnis) või paaristunni teise tunni alguses tuletatakse meelde vastavaid oskusi.

Sissejuhatus. Õpetaja tutvustab tunni eesmärgi: kirjutada klassi peale kokku ajalehe-number „Õnnelik ja püsiv abielu“.

Jagada klass viieks rühmaks. Igal rühmal on oma ülesanne. Seda võib teha ka juba eelmise tunni lõpus, nii et rühmad saaksid pressikonverentsiks küsimusi (ja tehniline tiim fotoaparaadi vm) ette valmistada.

- I rühm. Kirjutada ajaleheartikkel: Mis teeb abielu õnnelikuks.
- II rühm. Kirjutada ajaleheartikkel: Mis on aidanud minna abikaasadena läbi rasketest aegadest.
- III rühm. Kirjutada uudislugu abielupaari kokkusaamisest ja pulmadest.
- IV rühm. Kirjutada abielupaari lühike elulugu (v.a kokkusaamine ja pulmad)
- V rühm. Kujundada artiklitest ja fotodest ajalehenumber (vastavate tehniliste oskustega õpilastele).

Ülesanne õpilastele. Koguda tunni käigus piisavalt informatsiooni oma artikli koostamiseks. Selleks tuleb konspekteerida abielupaari juttu ja vajadusel küsida lisaküsimusi.

Kuulamine ja konspekteerimine. Abielupaar jutustab oma kokkusaamise loo kuni pulmadeni.

Pressikonverents. Õpilased küsivad abielupaarilt küsimusi vastavalt oma teemale. Õpetaja aitab toetavate küsimustega.

Paaristunni teine tund. Õpilased kirjutavad artikleid ja uudislugu vastavalt oma rühma ülesandele. Tehnikameeskonnale jääb see koduseks tööks ja nad võivad tunnist lahkuda.

4.3 Õppematerjal „Kokkuhoidmine kuni surmani“ kirjandusteose põhjal

Õppematerjal käsitleb gümnaasiumi perekonnaõpetuse teemat „Kokkuhoidmine kuni surmani“ Nicholas Sparksi romaani „Päevaraamat“ põhjal, lähtudes eelpool välja töötatud väärtuskasvatuse mudelist.

Teos „Päevaraamat“ sobib eeskujutekstiks eelkõige teemas: kui ilus ja tugev võib olla armastus ka vanas eas, kui seda kogu elu hoida ja toita. Raamat jutustab loo 49 aastat abielus olnud vanapaarist, kes viimased neli aastat elavad hooldekodus ja armastavad teineteist ka seal oma vaimses ja füüsilises nõrkuses. Romaan sisaldab ka nende romantilist kokkusaamise lugu.

Teemad, mida „Päevaraamatu“ põhjal käesoleva teema jaoks loomulikult esile tulevad, on järgmised.

- Eeskujutekstina on kaua abielus olnud vanapaari armastussuhe õpilastele inspiratsiooniks selle kohta, et armastus „kuni surmani“ on mitte ainult võimalik, vaid ka ilus. Selle põhjal saab avastada, mis tegurid toetavad tugeva armastuse püsimist kuni surmani.
- Kognitiivne arutelu lähtub eeskujuteemast: kuidas edendada neid omadusi oma elus, mis abielu püsimist toetavad.
- Eakate inimeste väärtustamiseks ja nendega suhtlemise kogemuse andmiseks külastavad õpilased vanadekodu. Muuhulgas annab see võimaluse kuulamis- oskuse õppimiseks ja harutamiseks, mis on ka paarisuhtes vajalik. Harjutatakse ühte suhte tugevdamise meetodit: isikliku kirja kirjutamist, seekord oma vanematele.

Teema „Kokkuhoidmine kuni surmani“ perekonnaõpetuse õppekava ja õpiku kontekstis

Õppekavas on teemade „Abielu“ ning „Kodu ja argielu“ all seatud õpitulemusteks, et õpilane kirjeldab abieluperioode ning mõistab tegureid, mis mõjutavad abieluga rahulolu; väärtustab perekonnasuhete säilimist ja perekonda. Samuti toetab õppematerjal teema „Perekond inimese elus“ kõiki õpitulemusi: õpilane analüüsib perekonna tähtsust inimese jaoks elu erinevatel perioodidel; mõistab põlvkondi ühendavate sidemete tugevdavat ja toetavat mõju pereelule; väärtustab perekonnaelu positiivset rikastavat mõju inimese lahisuhete võrgustikus. Õppesisus seondub õppematerjal järgmiste märksõnadega: abielu perioodid, abielulise rahulolu muutused abielu jooksul, perekonna tähtsus inimese elu erinevatel eluperioodidel, side põlvkondade vahel.

Õpikus (Kagadze jt 2007) käsitletakse käesolevat teemat kahes peatükis: „Suhte areng ja abielu“ ning „Perekond inimese elus“.

Ülevaade teosest: Nicholas Sparksi „Päevaraamat“

Teose lühikokkuvõte

Romaani *raamiks* on 49 aastat abielus olnud mehe ja naise päevad kõrges vanaduses hooldekodus, kus naine (Allie) on Alzheimeriga voodihaige, kes ei mäleta oma mehe kohta isegi seda, et too on tema mees. Teos *algab* põgusa kirjeldusega eaka inimese päevast hooldekodus. See paneb maha mõned märksõnad ja märgid, mis hiljem osutuvad tähenduslikuks. Seejärel *u 2/3 teosest* on Noah'ja Allie ammuse romantilise kokkusaamise kirjeldus 1946. aastal – nende ühiselt kirja pandud päevaraamat. Teose *viimane kolmandik* kulgeb taas hooldekodus, kus Allie põeb Alzheimeri tõbe, Noah viibib iga päev ta juures ja loeb talle iga päev ette nende kokkusaamise päevaraamatut, ootuses, et Allie'le ehk meenub nende lugu ja sünnib ime: ta tunneb Noah' ära ning armastab teda jälle. Teose põhjal on olemas 2tunnine film.

Autorist: Nicholas Sparks

Nicholas Sparks on USA kirjanik (s 1965). Abiellus Catherine'iga 1989. aastal, kogu pere on pühendunud katoliiklased. Pikka aega kirjutas sahtlisse. 1994. aastal kirjutas „Päevaraamatu“, mis avaldati 1996. Seejärel on Sparks avaldanud uue romaani peaaegu igal aastal, kõik on olnud bestsellerid. Teda on tõlgitud 45 keelde. Mitmest teosest on tehtud film, käesolevast romaanist aastal 2004 („The Notebook“).

Olulisemad tegelased ja nendevahelised suhted

Noah – maal üles kasvanud tubli töömees, kes töötanud end üles metallifirmas, seejärel käis mitmel poole maailmasõjas, tuli tagasi oma isakodu üles ehitama. Teismelisena kohtus ühel suvel suveks maale tulnud Alliega, kellesse armus. Seda armumist hoidis aastaid, mälestus sellest pani tegutsema. Viimaks abiellubki Alliega, neile sünnib viis last. Vanapaarina väljendab oma armastust ja igatsust sellega, et veedab Alzheimerit põdeva ja mälu kaotanud Alliega kõik päevad koos hooldekodud. Mõnel päeval juhtub ime: Alliele tuleb päevalõpuks meelde, et Noah on tema mees. Selle nimel Noah elabki.

Allie – linnatüdruk, kelle vanemad ei pea talle seisusekohaseks abiellumist maapoisiga, kellesse ta oli teismelisena armunud. Seetõttu ei lase Allie ema tal kätte saada armastuskirju Noah'lt. On valmis oma saatusega leppima ja abielluma seisuse poolest sobiliku advokaadiga. Viimasel hetkel enne abiellumist, pärast aastatepikkust suhtlemisepausi, otsib siiski Noah' üles, nad armuvad uuesti ja Allie abiellub Noah'ga.

Lon – Allie kihlatu, advokaat, kelle jaoks töö advokaadina on paarisuhtest prioriteetsem, vähemalt ajakasutuses. Peab leppima, et Allie abiellub Noah'ga.

Veel perekonnaõpetuse teemasid teose põhjal

- Kui tähtsad on (eakatele) vanematele nende lapsed, side lastega, ühised mälestused.
- Inimese eluetapid.

Väärtuskasvatuseliku õppemudeli rakendamine teose „Päevaraamat“ põhjal

Teost „Päevaraamat“ kasutan õppematerjalis eelkõige seetõttu, et selles on südamlik, ilus ja kaasahaarav eeskujulugu sellest, kuidas vanapaar hoolimata oma vaimsest ja füüsilisest nõtrusest teineteist toetab ja armastab. See osa moodustab teosest kolmandiku (lk 7-10 ja 109-152). Õppematerjalis põhinen eelkõige sellele osale. Nende kokku-
saamise loo põhjal saaks ka õppematerjale koostada, ent neid teemasid olen eelmistes õppematerjalides juba käsitlenud. Kogu teose emotsiooni ja tervikpildi saamiseks tuleks õpilastel siiski läbi lugeda kogu romaan.

Allpool on esitatud viis tunnimaterjali vastavalt eelpool esitatud mudelile. III-IV tund viiakse läbi hooldekodus.

(a) Positiivsete väärtuste toetamine ja mõtestamine

I tund

Teema: Kuidas toita vastastikust armastust, nii et see on värske ka vanaduses.

Eesmärk: Inspireerida õpilast selles, et paarisuhtes on värsket armastust võimalik hoida ka aastakümneid, kuni kõrge vanaduseni. Õpilane mõistab, et armastuse püsimine paarisuhtes ei ole juhusliku õnne küsimus, vaid armastust saab alal hoida ja kasvatada selle pideva toetamisega.

Teemakäsitus

Sissejuhatuseks ajurünnak. Mis teile seondub vanadusega? Tekitada tahvlile mõistekaart „Vanadus“. Õpilased pakuvad mõtteid, mis neile seonduvad vanadusega.

- Mis teile meeldis vanapaari (Noah ja Allie) loos hooldekodus? Joonistada tahvlile teine mõistekaart „Noah ja Allie vanadus“.
- Võrrelda kaht mõistekaarti. Tõenäoliselt on mõistekaardil „Vanadus“ rohkem negatiivseid assotsiatsioone kui mõistekaardil „Noah ja Allie vanadus“.
- Miks on vanadused erinevad? Mis aitab jõuda selleni, et armastus kehtaks kogu elu ja oleks ka vanaduses tugev?

Abielu toetavate tegurite avastamine (2-3liikmelistes rühmades). Õpikus öeldakse: „Õnnelik abielu ei ole kingitus, väis saavutus – töö ja pingutuste tulemus“ (Kagadze jt 2007: 104). Arutlege omavahel ja täitke igaüks tööleht „Paarisuhet toitvad tegurid“. Leia Noah' ja Allie elust – nii vanadekodu ajal kui varasema elu jooksul – tegureid, mis toitsid (toetasid, hoidsid, tugevdasid) nende paarisuhet. Lusikast vasakule kirjuta konkreetsed näide Noah' ja Allie elust, lusikale üldistus või põhimõte, mis sellest näitest tuleneb. Ühe põhimõtte kohta võib olla mitu näidet.

Võimalikke vastuseid.

- Abikaasa isiksusliku arengu toetamine. Noah laseb Alliel välja arendada oma kutsumuse kunstnikuna (erinevalt omaaegsest kihlatust, kes pidas kunstiga tegelemist kerglaseks). „Sa said aru, et mul oli vaja omaette ateljeed, oma isiklikku liikumisruumi, sina nägid alati midagi enamat kui värviplekke mu riietel ja juustes ja mõnikord isegi mööblil. Ma tean, et see ei olnud kerge. Ainult tõeline mees suudab niisugustest asjadest üle olla.“ (lk 146)
- Lastega tiheda sideme hoidmine ka siis, kui need on täiskasvanud. Lapsed on ka täiskasvanutena Noah' ja Allie juurde teretunud. Nende vahel on usaldus. Nad külastavad vanemaid hooldekodus, Noah toa seinal on laste pildid.
- Ühiselt ja teadlikult tuleviku planeerimine. Kui Noah ja Allie saavad teada Allie haigusest, planeerivad nad sihikindlalt ühise tuleviku. Nad panevad kirja oma kokkusaamisloo, lootes, et selle lugemine võiks neid teineteisele meelde tuletada haiguse arenedes. Nad valivad hooldekodu, kus elada. Allie kirjutab armastuskirja oma mehele lugemiseks nendeks aegadeks, kui tal endal oma mälu ei ole ja ta armastust väljendada ei saa.
- Otsus pühenduda teineteisele kuni elu lõpuni, hoolimata oludest. Noah: „Ma ei lahku iialgi sinu juurest. See, mis meil on, on igavene.“ (lk 135). „See saab olema väga raske. Meil tuleb selle kallal vaeva näha iga päev, aga ma tahan seda teha, sest ma tahan sind. Ma tahan sind igavesti, iga päev. Sina ja mina ... iga päev.“
- Igapäevane ajavõtmine abikaasa jaoks, „kohtingud“. Noah asub elama Alliega samasse hooldekodusse ja veedab temaga iga päev tunde koos (juba neli aastat). Lonile heitis Allie kunagi ette seda, et too keskendus tööle ja „tal

polnud aega luule ja kasutute õhtute ja rõdul kiikumise peale raisata.“ Allie tahtis midagi enamat, „võib-olla lihtsalt olla number üks“ (lk 56).

- Teadlik pühendumine abikaasale. Noah otsustab alustada igal hommikul uuesti oma naise armastuse äratamist, ehkki teab, et igal õhtul kustub see taas Allie mälust; ja et ta ise elab seda iga kord üle traagilise kurbusega. „Olen talle tänaselgi hommikul ette lugenud, nagu ma igal hommikul teen, sest see on asi, mida ma lihtsalt pean tegema. Mitte kohusetundest ..., vaid hoopis teisel, märksa romantilisemal põhjusel.“ (lk 110)
- Tunnete ja tunnustuse väljendamine. Mees väljendab naisele oma tundeid. „Ma olen siin sinu pärast“ (lk 116). „Sa oled hea ja truu, sa suudad leida ilu seal, kus teised ei leia“ (lk 117). Jätab naisele padja alla kirjakesi armastusluulega. Kirjutavad teineteisele kirju abielu jooksul. Allie ei saavutanud Loniga lähedust, sest Lon „ei armastanud oma mõtteid ja tundeid teisega jagada“ (lk 54).
- Kingituste tegemine. Allie hoidis alles lilled, mille Noah talle kunagi ammu oli kinkinud. (lk 144)
- Abikaasa kuulamine. Oskus rääkida sisukatest asjadest enne abiellumist. Naise haigeveoodi kõrval on Noah otsustanud *kuulata*, mitte ise rääkida. „Ma ei hakka kunagi esimesena rääkima; kogemused on mulle seda õpetanud“ (lk 113). Nad oskavad ka vaikida koos: „Me istume vaikides ja vaatame maailma enda ümber. Et seda kunsti selgeks õppida, on kulunud terve elu.“ (lk 127).

Võrdle enda poolt leitud õpikus toodud loeteluga „Staažikate abielupaaride soovitusel abielu püsimiseks“ (Kagadze 2007: 108, algselt J. John raamatust „Kõiges su kõrval“). Kas leiad sealt midagi juurde, mis ka Noah’ ja Allie suhtes kehtis? Täienda selle põhjal oma töölehte.

- Eluaegne pühendumine abielule
- Oma abikaasa kui parima sõbra austamine ja vastastikune avatus
- Lojaalsus abikaasa suhtes ja samaga vastamise ootus
- Tugevad ühised moraalsed väärtused
- Seksuaalse truuduse kohustus

- Soov olla hea lapsevanem
- Usk Jumalasse ja usklikkus
- Kaaslus abikaasaga, sealhulgas sagedane meeldival viisil ajaveetmine

Üldine arutelu. Õpilased annavad tagasisidet ja õpetaja kirjutab tahvlile paarisuhet toitvate tegurite koondloetelu. Vajadusel kommenteerib.

Analüüs (igauks eraldi). Märgi töölehe paremasse serva iga lusika järele, kui kerge oleks sinul seda põhimõtet või soovitusi paarisuhtes järgida: 10 = väga kerge, loomulik; 1 = väga raske, pean pingutama.

Üldine arutelu. Millised tegurid tunduvad kergemad? Millised raskemad?

Kokkuvõte. Korrata üle paarisuhet toetavad tegurid. Abielu õnnestumine ei ole juhuse küsimus, vaid paljude teadlike pühendumiste tulemus. Küsida õpilastelt: mida neil on Allie ja Noah suhtes eeskujuks võtta?

(b) Kognitiivne arutelu väärtuste teemal

II tund

Teema: Paarisuhet toetavad tegurid. Ühine ajaveetmine.

Eesmärk: Õpilane teadvustab, mis tema jaoks oleks paarisuhte toetamisel raske, ja oskab sellesse teadlikult suhtuda. Õpilane väärtustab ühise aja veetmist paarisuhtes ja oma perekonnas.

Teemakäsitus

Sissejuhatus. Korrata üle eelmises tunnis sõnastatud paarisuhet toetavad tegurid. Mis on Noah ja Allie suhtes sellist, mida nad poleks iilagi saanud kogeda enne nii pikka ühist elu? Armastuses on sügavust, mida ei saa kätte lühisuhtega.

Rühmatöö „Annan teisele nõu“. Jagada klass rühmadeks selle järgi, mida keegi märkis eelmise tunni töölehel „Paarisuhet toitvad tegurid“ enda jaoks väga raskeks. Teha 3-4liikmelised rühmad, nii et igas rühmas on igaühel erinev asi, mis tema jaoks tundub kõige raskem.

- Iga rühmaliige räägib lühidalt: Miks ta arvab, et just see põhimõte on tema jaoks kõige raskem. Teised rühmaliikmed (kelle jaoks see asi ei tundu raske) annavad nõu, kuidas seda põhimõtet abielus järgida.
- Seejärel jaotage rühmad ümber nii, et ühes rühmas on kõik need, kellel on sama tegur, mis talle tundub kõige raskem. Jagage omavahel nõuandeid, mida teistelt eelmises rühmas saite. (Kui mõnel ei teki rühma, siis need võivad moodustada omaette rühma või vestelda õpetajaga.)
- Iga rühm annab klassile suulist tagasisidet.

Alateema „Aja võtmine suhte jaoks“

Arutelu. Tugeva suhte üheks aluseks on aja võtmine oma abikaasa jaoks. Loe ette alljärgnev tsitaat. Millest tundis Allie puudust? Miks Lon ei võtnud aega Allie jaoks? Mis te arvate, kas ta oleks hiljem muutunud?

- Allie mõtleb: Kolmapäeva õhtu „oli ainus õhtu nädalas, kus nad korrapäraselt [Loniga] kohtusid. Ta surus alla sellega seonduva nukrustunde lootuses, et mees ükskord siiski muutub. Lon oli seda tihti lubanud ja mõne nädala ka omalubadust pidanud, seejärel taas endise tööritiini juurde tagasi pöördudes. „Anna andeks, aga ma ei saa. Küll ma selle kunagi tasa teen.“ /--/ Allie ei suutnud vahel mõista, miks oli Lon tema käe püüdmiseks nii palju aega kulutanud, aga olles eesmärgi saavutanud, ei taha nüüd temaga sagedamini koos viibida. (lk 68)

See, et suhte alguses leitakse teineteisele aega – eriti siis, kui teine pole veel kindlat *jah*-sõna andnud – on loomulik. Noah ja Allie suhte alguses on ühist ajaveetmist palju. Aga ka vanadekodus otsustab Noah Alliele iga päev aega pühendada. Miks?

- Noah mõtted seoses arstiga, kes on õhtul hilja veel hooldekodus: Mõtlen tema perekonna peale, kes ühes vaiksuses majas juba magab, seal, kus temagi peaks olema. Ütleb arstile mõtisklevalt-etteheitvalt: „Mina olen üksinda. /-/ Ja teie samuti.“ (lk 139)
- Miks arst ei olnud kodus oma pere juures (tal ei olnud tööaeg)?

Lühiloeng „Kuidas leida aega oma abikaasa jaoks?“ Otsus ja prioriteetide küsimus. Aega ei tule iseenesest, seda tuleb võtta, lausa teadlikult planeerida aega abikaasaga koos olemiseks.

- Igal päeval: võta aega abikaasaga kahekesi rääkimiseks
- Kord nädalas: leidke ühine hobi (kui seda ei ole, siis otsustage mõlemad ette võtta midagi uut)
- Kord kuus: leppige kokku regulaarne kohtinguaeg kord kuus (võib ka koos kontserdi, kohvikuskäigu vm ilusaga; pere-väljasõit ei loe)
- Kord aastas: veetke osa puhkusest kahekesi
  - NB! Märgi need abikaasaga kokkulepitud ajad selgelt kalendrisse: Sa oled sel ajal kinni! See on Sinu prioriteet!
- Spontaanselt: üllata abikaasat millegi romantilise või seikluslikuga – ainult teie kahekesi.

Paaristöö. Täida tööleht „Aeg abikaasa jaoks = tugev suhe“. Kirjuta igasse sektorisse 2-3 näidet tegevustest, mida abikaasad kahekesi saaksid teha: kord päevas, kord nädalas, kord kuus, kord aastas.

Individuaalne töö. Täida tööleht „Aeg oma pere jaoks = tugev pere“. Kirjuta igasse sektorisse 2-3 tegevust, mida sina koos perega saaksid ja tahaksid teha (ja mis ei ole liiga utoopilised ega kallid). Arutle seda töölehte kodus koos pereliikmetega.

(c) Väärtuste praktiseerimine

III-IV tund (eakate hooldekodus)

Teema: Kuulamisoskus. Kuidas suhelda eaka inimesega.

Eesmärk: Õpilane harjutab kuulamisoskust. Õpilane väärtustab eakaid inimesi ja saab kogemuse eaka inimesega suhtlemisest.

Teemakäsitus

Tund viiakse läbi eakate hooldekodu külastusena. Ette on kokku lepitud, et vanadekodu juhataja vm töötaja on valmis õpilastega kohtuma. Klass koguneb alguses mõnes

suuremas ruumis, kus saab õppetööd läbi viia (hooldekodu saal vms). Kuna tegevused hooldekodus võtavad aega, siis võiks planeerida paaristunni.

Sissejuhatus. Mis tuleb teile meelde Noah' kuulamisoskusest hooldekodus Alliega suheldes? Miks Noah ei seganud vahele? Mis oli juhtunud, kui ta varem oli vahele seganud ja omalt poolt Alliele informatsiooni jaganud?

Lühiloeng kuulamisest (selle võib pidada õpetaja või hooldekodu töötaja). Vt tööleht „Kuidas aktiivselt kuulata“. Näpunäited selle kohta, kuidas aktiivselt kuulata.

- Keskendu kuulamisele. Kõrvalda häirivad helid, kui võimalik. Vaata rääkijale otsa. Ära püüa mõttes talle vastu vaielda. Pane tähele rääkija kehakeelt.
- Näita välja, et sa kuulad. Nooguta või ela muul moel kaasa. Naerata julgustavalt. Istu natuke ettepoole kaldu. Aeg-ajalt julgusta rääkijat lühikeste sõnadega: *a-hah, jah, mmmm, ...*
- Anna tagasisidet. Meie eelarvamused ja eelnevad teadmised võivad takistada räägitust õigesti aru saamast. Mõnikord on vaja anda tagasisidet või küsida mõnda asja üle. Võid küsida täpsustavaid küsimusi: „Kas ma sain õigesti aru, et ...“ „Mida sa sellega mõtlesid, kui sa ütlesid...“ Võid võtta rääkija poolt öeldu lühidalt kokku.
- Ära sega vahele. Lase rääkijal lõpetada oma mõte, enne kui sa esitad küsimusi. Ära hakka rääkima oma lugu. Ära sega vahele ka siis, kui sa pole nõus.
- Kui rääkija on lõpetanud, alles siis on sinu kord rääkida. Räägi viisakalt, avatult, ausalt. Austa oma vestluskaaslast.

Täida töölehe „Kuidas aktiivselt kuulata“ all olev ülesanne. Kirjuta iga rea juurde näiteid selle kohta, kuidas see väljendus Noah' puhul, kui ta suhtles Alliega.

Intervjuu hooldekodu juhatajaga (vm spetsialistiga).

- Hooldekodu tutvustus
- Teoses „Päevaraamat“ oli eakal naisel Alzheimeri tõbi. Mis on Alzheimeri tõbi? Kas see on tänapäeval ravitav? Kuidas sellise inimesega suhelda?

- Kuidas pereliikmed saavad kõige paremini olla oma eakatele lähedastele toeks: kodus; hooldekodus.
- Mis on hooldekodu töötaja kõige tähtsamad oskused ja omadused?
- Mida eaka inimesega vestlemisel ja tema kuulamisel meeles pidada?

Hooldekodu eakatega vestlemine (kokkuleppel personaliga või isegi koos personaliga: tubades või vestlusaladel, maksimaalselt 30 minutit). Õpilased on paarikaupa. Vestluste planeerimine sõltub väga palju konkreetsest hooldekodust. Vestlema peaks inimestega, kes on selleks veel võimelised.

- Õpilased küsivad eakate lapsepõlve ja nooruse kohta. Püüavad teada saada sünnikoha, kooliskäimise kohta.
- Kasutada aktiivse kuulamise võtteid. Julgustada õpilasi ka pikki pause ära kuulama.

Tagasiside. Õpilased kogunevad lõpuks tagasi õpperuumi ja jagavad esialgset tagasisidet.

V tund

Teema: Armastuse väljendamine kirjana

Eesmärk: Õpilane väärtustab suhet oma vanematega ja väljendab seda nendele kirja kirjutamisega.

Teemakäsitus

Sissejuhatus. Tagasiside hooldekodus käimisest. Mis teie jaoks oli üllatav? Šokeeriv? Ilus? Kas te nägite kedagi, kes võiks sarnaneda Noah'ga või Alliega?

Arutelu. Noah ja Allie jaoks olid väga tähtsad kirjad, mida nad olid elu jooksul teineteisele kirjutanud. Eriti vanemas eas lugesid nad neid sageli. Lugege uuesti läbi Allie kiri Noah'le (lk 145) ja Noah' kiri Alliele (lk 123).

- Miks olid kirjad neile tähtsad? (Abikaasa võttis sinu jaoks aega, et kirjutada. Sisaldavad ilusaid mälestusi. Sisaldavad asju, mida suuliselt ei ole võimalik enam öelda.)
- Miks üldse on armastuskirjad tähtsad? (Neid saab korduvalt üle lugeda.)
- Mis nendes kirjades sisaldus? (Ühised sündmused, lähedaste inimestega seotud seigad, isiklikud mõtted, tunnete väljendamine, kirjutamise miljöö kirjeldamine.)

Kirja kirjutamine oma vanematele. Kirjuta kiri oma vanema(te)le, mis sisaldab ilusat mälestust seoses nendega. Lisa sinna midagi isiklikku: oma sooje selle mälestusega seoses, oma tundeid. Mõtle, kuidas oleks kõige parem see kiri nendeni toimetada, ja vii mõte ellu. Püüa teada saada, kuidas nad / ta reageeris(id). Kirja kirjutamiseks võib õpetaja pakkuda töölehte „Isiklik kiri minu emal/isale“ või varustada kvaliteetse kirjapaberiga.

Kokkuvõte

Käesolev töö seadis eesmärgiks töötada välja õppematerjali mudel kirjandusteoste kasutamiseks väärtuskasvatuses ja rakendada seda mõnede perekonnaõpetuse teemade näitel.

Intervjuudest perekonnaõpetajatega tuli välja vajadus mitmekesiste õppemeetodite järele ja valmisolek oma aines kirjandusteoseid lõimivalt kasutada. Samuti toetab lõimimist igati riiklik õppekava. Inimeseõpetuse õppekava uurides selgus aga, et ühiskonnas nii oluliste teemadega nagu perekond, püsisuhe ja abielu ei tegeleta II ja III kooliastme inimeseõpetuses üldse. Nendes kooliastmetes puutuvad õpilased perekonna ja püsisuhte teemadega kuigipalju kokku ainult kirjandusõpetuses kirjandusteoste käsitlemisel. See annab veelgi toetust mõttele, et kui gümnaasiumis perekonna, abielu ja püsisuhete teemasid perekonnaõpetuse aines jälle käsitletakse, siis on hea neid lõimida kirjandustekstidega, kuna eelmistes kooliastmetes on neid teemasid käsitletud ainult kirjandusõpetuse käigus.

Kirjandustekstide kasutamisel teiste ainete, sh väärtuskasvatustlike ainete õpetamisel on palju eeliseid ja ka mõned piirangud. Kirjandustekstid aitavad seostada õpitavat ainet elu tegelikkusega ja toetavad afektiivse õppimislaadiga õpilaste jaoks aine omandamist. Perekonnaõpetuse seisukohalt on eriti oluline, et kirjandustekstide abil saab käsitleda õpilaste jaoks mingitel põhjustel ebamugavaid või eetiliselt laetud teemasid. Kirjandusteostest võivad õpilased leida positiivseid eeskujusid, mis toetavad õpilase väärtushinnangute mõtestamist ja kujunemist.

Perekonnaõpetuse või ka mõne muu aine õpetaja peab kirjandusteoseid oma aine jaoks siiski teadlikult valima: mitte iga hea ilukirjandusteos ei sobi teise aine õpetamiseks. Aines püstitatud eesmärkide saavutamiseks on oluline, et kirjandusteos toetaks neid positiivseid väärtusi ja eesmärke, mida aines soovitakse saavutada. Samuti peab õpetaja teadvustama, et kirjandustekstide abil saab minna mõnes teemas süvitsi, ent selle arvelt jääb mõnede teiste teemade käsitlemine pinnapealsemaks.

Selleks, et käsitleda kirjandusteoste põhjal väärtuskasvatuslikke teemasid, on kõige parem lähtuda tervikliku väärtuskasvatuse põhimõtetest, mis ühendab endas nii iseloomukasvatuse kui ka kognitiivse arutelu jooni. Sellest lähtuvalt on töös esitatud õppematerjali mudel, mis lähtub kolmest eesmärgist: iga õppematerjali komplekt sisaldab (a) eeskujuteksti (kirjandusteost), mille najal õpilane saab mõtestada ja väärtustada teatud positiivseid väärtusi; (b) kognitiivset arutelu kirjandusteosest lähtuvate teemade põhjal ja (c) väärtuste praktiseerimist.

Seda väärtuskasvatusliku õppematerjali mudelit on töös rakendatud perekonnaõpetuse teemade näitel. Kõige suuremat väljakutset pakkus see, et leida ilukirjandusteoste hulgast eeskujutekste selliste teemade jaoks nagu perekond, abielu ja püsisuhte hoidmine. Kirjandustekstid põhinevad sageli konfliktil või intriigil, perekonnaõpetuse eesmärkide seisukohalt oleks aga tarvis toetada õpilaste positiivsete pereväärtuste ja püsisuhtemudelite kujunemist – eriti kuna paljudel juhtudel nad neid väärtusi ja mudeleid oma lähikonnas ei näe. Teiseks väljakutseks oli leida sobivaid meetodeid väärtuste harjutamiseks, et väärtused ei jääks ainult arutelu tasandile, vaid muutuksid ka harjumusteks.

Käesolevas töös välja töötatud väärtuskasvatusliku õppematerjali mudel ja selle konkreetne rakendus mõnede perekonnaõpetuse teemade peal pakub õpetajatele hea võimaluse kasutada kirjandustekste oma tundide sidumiseks praktilise eluga, käsitleda mõningaid keerukaid teemasid, toetada väärtuskasvatust ja mitmekesistada meetodite valikut. Leian, et seda õppematerjali mudelit saab kasutada ka muudes ainetes väärtuskasvatuslike teemade läbiviimisel.

Summary

Using trade books in character education: applied to family education

The objective of the present thesis is to develop a model for study material that uses trade books in character education and to apply this model on some topics of family education.

Interviews with family education teachers brought out the need for more varied study methods and the readiness to use trade books on their lessons. Integration is also heavily supported by the general education policy of Estonia. However, it appears that such very important topics as family, committed relationship and marriage are not represented at all in the curriculum of social sciences during 2nd and 3rd school level (grades 4-9). During those school levels pupils get acquainted with those topics only occasionally in literature lessons. This gives even more support to the idea that when family education begins in high school it should be integrated with literature studies because this is the only context where pupils have studied those topics during their last 6 years.

Using trade books in other content areas including character education has many positive impacts and some limits. Trade books help to integrate topics with real life situations and supports pupils with affective study styles. Family education can benefit from trade books especially by using them to cover topics that are for some reason uneasy or ethically divisive. Pupils can find positive examples or idols from the books and thus they can acknowledge and develop their values systems.

Teachers, however, have to choose the specific trade books intentionally. Not every good fiction book is a good study book. In order to achieve the goals of one's subject it is important that the book supports the values and goals of the subject. The

teacher also has to acknowledge that trade books help to go deeper in some areas, but this means that some other areas will be covered more superficially.

In family education it is best to follow the principles of integrated moral education that integrates the strong sides of both character education and cognitive reasoning. Hence in the present thesis I have presented a model for study material that has three main goals – every set of study materials includes (a) a model text (a book) that helps pupils to value and verbalize some positive values; (b) cognitive reasoning based on the topics of the trade book; (c) putting values into practice.

This integrated model for study materials is applied on some topics of family education. The most challenging part was to find model texts for topics like family, committed relationship and being faithful in a life-long marriage. Fiction books are usually based on some conflict or intrigue. The goals of family education, however, are to support the development of positive family values and faithful relationships – even if many of the pupils don't see such values put into practice in their own home. Another challenge was to find ways to put family values into practice in a classroom setting.

The model for study material that this thesis presents and its application on topics of family education offers teachers a good possibility to use trade books in order to integrate character education topics with real life. It supports character development and enriches the choice of methods. This model for study material can be used also in other content areas that involve character education.

Kirjandus

Annuk, Tiina 1999. Perekonnaõpetus. 11. klassi õpik. Tallinn: Koolibri.

Berkowitz, Marvin W. 2009. Teaduspõhine iseloomukasvatus. – Väärtused, iseloom ja kool: väärtuskasvatuse lugemik. Koost. M. Põder, M. Sutrop, P. Valk. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 193-213.

Berkowitz, Marvin W.; Bier, Melinda 2009. Iseloomukasvatuse interpersonaalsed juured. – Väärtused, iseloom ja kool: väärtuskasvatuse lugemik. Koost. M. Põder, M. Sutrop, P. Valk. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 289-311.

Chapman, Gary 2013. Armastuse viis keelt teismelistele. Tallinn: Allika kirjastus.

Chapman, Gary 2015. Armastuse viis keelt. Tallinn: Allika kirjastus.

Ehala, Martin 2010. Lõimingust eesti keele õpetuses. – Lõiming. Lõimingu võimalusi põhikooli õppekavas. Koost. Juta Jaani, Liisa Aru. Tartu: Tartu Ülikooli haridusuuringute ja õppekavaarenduse keskus, lk 75-101. <https://www.hm.ee/sites/default/files/lõimingukogumik.pdf> (Alla laetud 10.03.2015)

Gaarder, Jostein 2005. Apelsinitüdruk. Tallinn: Koolibri.

GRÕK = Gümnaasiumi riiklik õppekava.

Harb, Jennifer K. 2007. A Lesson Learned: Integrating Literature into the Content Areas. Senior Honors Thesis. Ypsilanti: Eastern Michigan University. <http://commons.emich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1151&context=honors> (Vaadatud 17.04.2015)

Haydon, Graham 2009. Väärtuskasvatus: õpetajad kui väärtuste edastajad? – Väärtused, iseloom ja kool: väärtuskasvatuse lugemik. Koost. M. Põder, M. Sutrop, P. Valk. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 25-44.

Hramova, Nadežda; Sarajeva, Anna; Aleksejeva, Galina; Altuškina, Tatjana 2014. Perekond. Õppematerjal gümnaasiumiõpilastele, õpetajatele ja kõigile, kes soovivad õnnelikku elu perekonnas. Tallinn: Maarjamaa Haridusselts.

- Jalajas, Merlin** 2011. Muusika lõimingust I kooliastme eesti keele ainetundides. Magistritöö. Tartu Ülikooli sotsiaal- ja haridusteaduskond, klassiõpetaja õppekava.
- Jürgenstein, Triin** 2012. Kirjandusõpetuse lõiminguvõimalused gümnaasiumis kursuse „Kirjandus antiigist 19. sajandini“ näitel. Magistritöö. Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut, eesti keele ja kirjanduse õpetaja magistriõpe.
- Kagadze, Margit; Kraav, Inger; Kullasepp, Katrin** 2007. Perekonnaõpetus. Gümnaasiumi inimeseõpetuse õpik. Tallinn: Kirjastus Koolibri.
- Kross, Jaan** 2008. Keisri hull. Tallinn: Eesti Päevaleht, Akadeemia.
- Krüger, Joonas** 2014. Lõimingu ja probleemipõhise metoodika rakendamine 10. klassi eesti keele kursuste näitel. Magistritöö. Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut, eesti keele ja kirjanduse õpetaja magistriõpe.
- Krull, Edgar** 2000. Pedagoogilise psühholoogia käsiraamat. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kuusk, Tiina** 2010. Õppeainete seostamisest õppekava lõimingu kontekstis. – Lõiming. Lõimingu võimalusi põhikooli õppekavas. Koost. Juta Jaani, Liisa Aru. Tartu: Tartu Ülikooli haridusuuringute ja õppekavaarenduse keskus. Lk 6-62. <https://www.hm.ee/sites/default/files/lõimingukogumik.pdf> (Alla laetud 10.03.2015)
- Kõiv, Kristi** 2010. Lõiming inimeseõpetuses. – Lõiming. Lõimingu võimalusi põhikooli õppekavas. Koost. Juta Jaani, Liisa Aru. Tartu: Tartu Ülikooli haridusuuringute ja õppekavaarenduse keskus. Lk 345–360. <https://www.hm.ee/sites/default/files/lõimingukogumik.pdf> (Alla laetud 10.03.2015)
- Leffert, J. S.; Brady, M. E.; & Siperstein, G. N.** 2009. A "Tools for Teachers" Approach for Infusing Social Skills Instruction into Daily Teaching Activities. TEACHING Exceptional Children Plus, vol 6, nr 2. Article 6. <http://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ875428.pdf> (Vaadatud 19.03.2015)
- Lickona, Thomas** 2004. Character Matters: How to Help Our Children Develop Good Judgment, Integrity and Other Essential Virtues. New York: Touchstone.
- Lickona, Thomas** 2009. Tehke oma koolist iseloomu edendavkool. – Väärtused, iseloom ja kool. Väärtuskasvatuse lugemik. Koost. M. Põder, M. Sutrop, P. Valk. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 254-286.
- McDowell, Josh** 2008. Armastuse saladus. Kuidas saavutada kestvat lähisuhet? Tallinn: Allika Kirjastus.

Mägi, Ester 2005. Tervikteoste käsitlemisest põhikoolis. Õpetajate Leht 11.02.2005, lisaleht Eesti Keel ja Kirjandus, lk 4.

Novak, Joseph D. 2006. Learning Science and the Science of Learning. – Handbook of College Science Teaching. Toim. Joel J. Mintzes, William H. Leonard. NSTA Press, lk 119-128.

Org, Andrus 2010. Kirjandusõpetuse lõiminguid põhikoolis. – Lõiming. Lõimingu võimalusi põhikooli õppekavas. Koost. Juta Jaani, Liisa Aru. Tartu: Tartu Ülikooli haridusuuringute ja õppekavaarenduse keskus. Lk 102–127.

<https://www.hm.ee/sites/default/files/lõimingukogumik.pdf> (Alla laetud 10.03.2015)

Org, Andrus 2011. Kirjanduse lugemine. Link 45. http://www.oppekava.ee/index.php/LINK_45_Kirjanduse_lugemine. Vaadatud 11.05.2015.

Org, Andrus 2012a. Väärtuskasvatusest kirjandusõpetuses. Link 6.

http://www.oppekava.ee/index.php/Link_6_V%C3%A4%C3%A4rtuskasvatusest_kirjandus%C3%B5petuses. Vaadatud 16.04.2015.

Org, Andrus 2012b. Kirjandusõpetuse kontseptsioonist. Link 40.

http://www.oppekava.ee/index.php/Link_40_Kirjandus%C3%B5petuse_kontseptsioonist. Vaadatud 6.06.2015.

Ots, Liis 2012. Jaan Krossi romaan „Keisri hull“. Lugemismudelid ja nende rakendamine kooliõpikutes. Magistritöö. Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut.

Petrone, Epp. Muinasjutud armastusest. Tartu: Petrone Print, 2011.

PGS = Põhikooli ja gümnaasiumi seadus.

PRÕK = Põhikooli riiklik õppekava.

Pöder, Märt; Sutrop, Margit; Valk, Pille (koost.) 2009a. Väärtused, iseloom ja kool: väärtuskasvatuse lugemik. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, Tartu Ülikooli Kirjastus.

Pöder, Märt; Sutrop, Margit; Valk, Pille 2009b. Pööre teadmistekeskselt koolilt väärtustekeskselt koolile. Sissejuhatus. – Väärtused, iseloom ja kool: väärtuskasvatuse lugemik. Koost. M. Pöder, M. Sutrop, P. Valk. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 7-21.

Rice, Diana C. 2002. Using trade books in teaching elementary science: Facts and fallacies. The Reading Teacher, 55(6), lk 552-565. <http://paperzz.com/doc/438654/using-trade-books-in-teaching-elementary-science---princeton> (Vaadatud 19.03.2015)

Ricksecker, Rebekah 2009. The Benefits of Integrating Newbery Award Books into the Curriculum. Senior Honors Thesis. Liberty University, Virginia, USA.

<http://digitalcommons.liberty.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1090&context=honors>

(Vaadatud 18.03.2015)

Russell, Josephine 2009. Ülevaade nüüdisaegsest diskussioonist. – Väärtused, iseloom ja kool: väärtuskasvatuse lugemik. Koost. M. Põder, M. Sutrop, P. Valk. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 45-87.

Saar Poll 2015 = Usust, elust ja usuelust. Saar Poll OÜ sotsioloogiline uuring. Esitlus

15.06.2015. <http://www.saarpoll.ee/UserFiles/File/>

[Elus,%20usust%20ja%20usuelust_2015_ESITLUS_FINAL.pdf](http://www.saarpoll.ee/UserFiles/File/Elus,%20usust%20ja%20usuelust_2015_ESITLUS_FINAL.pdf) (Vaadatud 20.06.2015).

Schihalejev, Olga 2011. Väärtuskasvatus õpetajakoolituses. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, Tartu Ülikooli Kirjastus.

Schihalejev, Olga 2015. Narratiivid väärtuskasvatuse teenistuses. – Õppemeetodid väärtuskasvatuse teenistuses – miks ja kuidas? Koost. O. Schihalejev. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, Eesti Keele Sihtasutus, lk 25-35.

Schihalejev, Olga; Jung, Nelli 2015. Sissejuhatus. – Õppemeetodid väärtuskasvatuse teenistuses – miks ja kuidas? Koost. O. Schihalejev. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, Eesti Keele Sihtasutus, lk 7-13.

Shumaker, David M.; Heckel, Robert V. 2009. Koolide roll iseloomu arendamises. – Väärtused, iseloom ja kool: väärtuskasvatuse lugemik. Koost. M. Põder, M. Sutrop, P. Valk. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus, Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 214-253.

Sparks, Nicholas 1998. Päevaraamat. Tallinn: Varrak.

Sutrop, Margit; Valk, Pille; Velbaum, Katrin (koost.) 2009. Väärtused ja väärtuskasvatus. Valikud ja võimalused 21. sajandi Eesti ja Soome koolis. Tartu: Tartu Ülikooli eetikakeskus.

Teppo, Tiina 2013. Väärtuskasvatuse meetodite rakendusi 7. klassi kirjandusõpetuses. Magistritöö. Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut.

Turk, Diana B.; Klein Emily; Dickstein, Shari 2007. Mingling 'Fact' with 'Fiction': Strategies for Intergrating Literature into History and Social Studies Classrooms. The History Teacher, kd. 40, nr 3, mai 2007, lk 397-406.

Valdre, Katriin 2012. Keele ja kirjanduse lõimimine gümnaasiumi stiiliõpetuses. Magistritöö. Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut, eesti keele ja kirjanduse õpetaja magistriõpe.

Wandersee, J. H.; Mintzes J. J.; Novak, Joseph D. 1994. Research on alternative conceptions in science. – D. L. Gabel (toim.). Handbook of research on science teaching and learning. New York: MacMillan, lk 177-210.

Weed, Stan, E.; Lickona, Thomas 2014. Abstinence Education In Context: History, Evidence, Premises, and Comparison To Comprehensive Sexuality Education. – Maureen Kenny (toim.) Sex Education. Hauppauge, NY: Nova Science Publishers.

Lisad

Lisa 1

Intervjuud perekonnaõpetuse õpetajatega: litereeringud

Õpetaja P

Õpetajastaaži 10+1 aastat: pärast 10aastat õpetajastaaži loodusainetes ja perekonnaõpetuses tuli 14aastane vahe õpetamises, mil ta töötas muudes haridusega seotud ametites. Viimase aasta on ta töötanud taas ka õpetajana. Ta õpetab linnakoolis, kus annab aasta jooksul perekonnaõpetust kolmele klassikomplektile.

1. Mis on teie jaoks perekonnaõpetuse kui aine mõte, eesmärk, põhiline rõhuasetus?

Ma alustaksin õppekava muudatusest: miks [meie koolis] selline õppekava muudatus oli. Praegune perekonnaõpetuse õpik ja ainekava on ammuilma oma aja ära elanud, see on täiesti aegunud, arvestades seda, kuidas tänapäeva noored elavad, ja võrreldes sellega, kuidas nad siis elasid, kui see ainekava tõenäoliselt koostati. Õpilastelt tagasisidet küsides tuli välja selline asi, et nad pigem vajavad sellist paremat enesetundmist, oskust suhteid luua, suhteid hoida, oskust oma aega planeerida, oskust oma elu planeerida. Kõik need eelteadmised, mis toetavad perekonnas head hakkamasaamist – neid ei õpeta enam mitte keegi, kui kodus ei ole selliseid vanemaid, kes õpetavad. Mida me räägime laste mähkimisest 12. klassis? Meie koolis on tendents selline, et need, kes perekonnaõpetust saavad, tõenäoliselt enne kümmet aastat üldse ei sünnita. See oli suhteliselt eluvõõras aine nende jaoks meie koolis. Seetõttu sai see aine toodud kümnendasse klassi, kus meil tulevad uued õpilased, paljud tulevad oma nn tugiperekonnast ära, üürivad siin korterit. Neil on vaja ellujäämisoskusi, suhtlemisoskusi, õpioskusi kõige laiemas tähenduses koos ajaplaneerimise ja raha majandamisega jne. Sealt sai see muudatus alguse.

Mina näengi, et perekonnaõpetuse eesmärk on läbi enda parema tundmaõppimise osata kvaliteetset elu pakkuda ka oma lähedastele, kellega oma elu jagama hakkab tulevikus. Ja mis salata – paljud hakkavad juba gümnaasiumiaastatel kooselu elama. Kuidas ikkagi ära tunda ja teha otsus, kas ma kohe kolin kokku, kui mul on esimene intiimvahekord olnud? Kas see on õige või vale? Kas ma olen selleks valmis? Mille järgi valikuid teha jne. Meil on põhirõhk viidud sinna.

Aluseks on ikka samad eesmärgid ja pädevused. Aga rõhuasetus on iseenda tundmaõppimisel, iseendast arusaamisel ja sellel, kuidas teist inimest paremini tõlgendada, et endale sobivam partner leida ja õnnelikult koos elada. Riikliku õppekava oleme ikka aluseks võtnud – teemad ja eesmärgid on samad. Aga sisu on minu enda välja töötatud. Ma ei kasuta ühtegi õpikut.

3. Kuidas jaotuvad mahuliselt õppekavas antud kaheksa teemat? 35 tundi ei ole ju kuigi suur maht. Sealt tuleb paratamatult mingi valik teha.

See oli paras väljakutse. Ma ju teadsin, mida noored vajavad. Kuna on seitse nädalat, igal nädalal viis tundi ja viimane on arvestuste nädal, siis pidin arvestama, et kuue nädala peale peavad teemad ära jaotuma. Püüdsin teemad jagada nii, et igal nädalal oleks üks teema. See oli nii-öelda pilootprojekt mul sel aastal. Samas klassid on hiigelsuured: 35-38 õpilast. Esimese klassiga kogu aeg katsetasin, küsisin tagasisidet, arendasin seda programmi. Nüüd, kolmanda klassiga – loksusid ikka üle nädalate, viie tunniga ei saa kõiki teemasid. Näiteks iseenda tundmaõppimine võttis kuus tundi, teistega suhete loomine võttis kuus tundi, ressursside arukas juhtimine võttis kuus tundi, mehe-naise erinevused ainult neli tundi. Armumine-kirg ainult kolm tundi. Kooselu kümme tundi – see võttis kõige pikemalt aega.

Kui ma mõtlen teie teemat, siis see viimane kümme tundi, kooselu – see on ilmselt see koht, kus saab kirjandusega, tekstide ja filmidega eelkõige kokkupuutekoht olla. /---/ Kaks tundi tegime majandusalast grupitööd ja nad ütlesid pärast, et nad elus esimest korda hakkasid mõtlema, et nad ei lähegi vanemate juurde uusi teksapükse endale ostma. Mitte kunagi neil ei olegi kodus olnud sellist hetke, et nad istuvad ümber laua ja arutavad, mis kui palju maksab tegelikult. Puhkusele minek. See oli tõsine äratus – mina ei osanud oodata, et see nii suur äratus võib laste jaoks olla.

See on puhtalt kooselu ja perekonna erinevad vormid. Sinna alla tuleb otsapidi ka laste kasvatus – pigem vastutuse seisukohalt. Mähkimist ja lapse arengut – nad saavad bioloogiaturgis õppida, selleks ei pea perekonnaõpetuse aega kasutama.

2. Milliseid õppevorme olete kasutanud?

Kasutan aktiivõppe meetodeid. Loengu osa on minimaalne. Hästi palju on grupiarutelusid, paaritöid. Iseseisvat analüüsi kindlasti, eesmärkide sõnastamist. Meediat, videolõike, muusikalõike kasutan hästi palju. Kehakeele tõlgendused, kuulamisülesanded – harjutusülesandeid on hästi palju. Rollimängud. Väitlust oleme kasutanud, tekstidega töötamist – näiteks pereuuringud, teadustekst, millel on tööülesanded juures. Kodutööd ma ei anna. Aga kõigi tundide slaidid ja lingid on üleval, kui keegi puudub.

Ma arvan, et see ainekava, mille järgi mina õpetan – väga paljud õpetajad ei pruugi selle järgi saada õpetada, sest ma toetun hästi palju sellistele nõustamis- ja psühholoogiakoolitustele, mida ma olen läbinud: enese tunnetamine ja sotsiaalsed oskused. Tihti peale pannakse perekonnaõpetust õpetama lihtsalt bioloogiaõpetaja. Ja ta keskendubki pigem anatoomiale, füsioloogiale. Aga suhteõpetus on nõrk pool. Kui neid eelteadmisi ja praktikaid ei oleks, siis seda osa kindlasti ei oleks sees. /---/ Meie koolis on õpetajad ka saanud neid koolitusi. Meil on pikaajaline kolmeaastane koolitus, NLP, neurolingvisti-

line programmeerimine, enesetunnetus ja õpilaste meelesüsteemide äratundmine, et me oskaksime jälgida seda, milliseid meelesüsteeme me ise kasutame ja vastavalt sellele õppida, vastavalt sellele suhteid luua. Ja ma saan aru ka partneri käitumisest – ma saan aru, milliseid meelesüsteeme ta eelistab. Kui ta on visuaal, siis ta kingibki lilli, ja kui ma olen naudik, siis ma tahan armastuse sõnumit kuulata – aga ta ei hakka mulle seda ütlema, sest me räägime erinevates keeltes näiteks. Sellised algvundamendid. Ka lapse mõistmisel. Mul õpilased ütlesid, et nad hakkasid paremini mõistma, miks vanemad niiviisi käituvad: Me analüüsisime videolõike ja teeme läbi hästi palju praktilist. Meil ei ole konspekti kirjutamist, on puhtalt analüüs.

4. Kas on teemasid, mida mingil põhjusel on raske õpetada? Kus võiks oleks ilukirjanduse kasutamine abiks?

Tänu teile hakkas mul mõte liikuma, et tegelikult peaks istuma kümnendate klasside emakeele ja kirjanduse õpetajatega maha ja küsima, et mis raamatuid nad loevad.

Kaks asja, mis mul kohe plahvatab – kus ma ise tundsin end võibolla abituna. Öeldakse, et kui mehel ja naisel on suhtekriis, siis tasub vaadata mõnda suhtefilmi ja pärast koos analüüsida. Mingi psühholoogia-ajakiri, mis alles hiljuti ilmus, andis loetelu filmidest, mida tasuks vaadata, ja loetelu küsimustest, mida tasuks omavahel küsida. Ma arvasin, et ma järgmiseks aastaks kindlasti otsin ühe nendest filmidest, mis sobiks pooleteise tundi – kasvõi mingisugune lõik – et oleks väga vahva, kui keegi ütleks: vot see film, eesti keeles, sobitub hästi, kus just mehe-naise suhteid või laste suhteid on käsitletud ja millel on kaasas küsimustik. Äärmiselt tänuväärne materjal oleks. Et ma ei peaks alustama nullist, vaid keegi pakuks midagi sellist.

Teine asi, mida ma kasutasin, vägivallast. Ma arvasin, et ma natuke ainult puudutan, aga see tekitas nii tohutult huvi lastes, et ma tegelikult olen plaaninud ühe külalise kohe kutsuda naiste varjupaigast rääkima. Perevägivald just. Tagasisidest, uskumatu, et päris paljud lapsed on sellega ise kokku puutunud, aga nad ei räägi sellest, eriti need, kes on edukatest perekondadest. Ma andsin neile lugeda Sass Henno artiklit, päris räige tekst oli, ja selle pinnal ühel klassil lasin esseed koostada, ühel klassil lasin lihtsalt arutleda neid asju. See puudutas neid hästi sügavalt. Võibolla mingeid perevägivalda erinevaid artikleid võiks otsida. Jällegi – küsimustikud võiksid kaasas olla, mis suunaks neid rohkem analüüsima. Sass Henno oma on natuke liiga räige – võibolla peabki olema natuke räige... See on teema, mida vähe käsitletakse.

Armukadedus oli teema, mis neid tohutult käivitas. Nad tahaksid rohkem teada. Mitte ainult mehe ja naise vahel, vaid perekonnas erinevate laste vahel. Jälle oleks vahva, kui nad saaksid midagi lugeda selle kohta, lugu, mida analüüsida. Või vanemate vahel – kui võõrasisa tuleb perre, seal on armukadedust.

Kooselust. Nad praegu mõtlevad sellest tuumperekonnast, kust nad ise on pärit. Neil on väiksed kogemused ainult pereeluga. Ise üritanud mingeid suhteid. Tupikseisud on neil hoopis eelmisest perest. Et kuidas nendega toimetada. Võibolla on mõni õpetaja, kes varrukast isiklikke lugusid võtab, aga ei pruugi olla ju.

Kas seda tuleb ette, et klassis on mõnel lapsel mingi taust ja seetõttu on mingit teemat raske käsitleda?

Õpetaja: Minul see kogemus puudub. Ma ei tea üldse nende tausta. Meil jääb oma põhikoolist napilt 20 protsenti. Ülejäänud on väljast. Võibolla ongi parem, kui ei tea. Samas teeme koostööd kooli tugistruktuuriga: psühholoog ja sotsiaalpedagoog. Perekonnaõpetus on selline aine, kus mõni õpilane jääb pärast tundi korraks rääkima, et kuidas käituda sellises olukorras. Siis saan suunata edasi – see avab uksi abi otsimaks.

5. Kui palju teie praktikas on perekonnaõpetuse lõimimist teiste ainetega?

Psühholoogia on hästi tugev. Kõik inimeseõpetuse põhikooli asjad. Majandus. Muusika, kunst. Meedia ja film kindlasti. Bioloogia kindlasti. /-/ Õpetajad ja koolijuhid teevad sageli selle vea, et õppekava avatakse ainekava koha pealt. Tegelikult peaks alustama üldfilosoofiast. Perekonnaõpetus ongi aine, mis seda üldfilosoofiat õpetab. Kõik pädevused, mida eraldi ei saagi esile tuua.

Minul on see õnn, et ma käin õpetajate tunde vaatamas. Sattusin psühholoogia tundi, mida õpetaja teeb üheteistkümnendas ja mida ma olin kümnendas käsitlenud. Istusime ja leidsime, et me peaksime läbi arutama, et me ei hakkaks üksteist kopeerima. Põhikooli inimeseõpetuse õpetajaga arutame ka läbi, mida kui põhjalikult on läbi võetud. Meditsiiniõega kindlasti.

Perekonnaõpetuse õpetajad teevad selle vea, et hakkavad rääkima raseduse hoidumisest, aidsist, mida põhikoolis on lastele tülgaastuseni räägitud. Näiteks seksuaalsuse osa ma rääkisin hoopis kultuuride erinevustest.

6. Kas ja milliseid kirjandustekste olete kasutanud?

Ei ole. See on täiesti kasutamata maa. See on hea mõte. Ma ei ole ise selle peale tulnud. Ma pigem näeksin seda, et kirjandusõpetajaga oleks koostöö.

Õpetaja K

Õpetajastaaži 13 aastat. Kõik need aastad on ta õpetanud ka perekonnaõpetust. Ta töötab suures linnakoolis, kus annab praegu aasta jooksul perekonnaõpetust neljale klassikomplektile. Lisaks perekonnaõpetusele õpetab ta teisi inimeseõpetuse aineid, karjääriõpetust, uurimistöö aluseid.

1. Mis on teie jaoks perekonnaõpetuse kui aine mõte, eesmärk, põhiline rõhuasetus?

Minu jaoks kõigi inimeseõpetuse ainete eesmärk on aidata inimesel endaga toime tulla. See kõlab natuke eneseabina – aga mitte suisa selline eneseabi... Perekonnaõpetuse vaatenurk: mina ja suhted. Tulla toime olemasolevate suhetega. Väga palju tulevikku vaatavalt. Väga palju ei ole mõtet, sest see väga palju ei kõneta neid. Seetõttu olen pigem võtnud tulevikku vaatavad teemad – a la laste kasvatamine või paarisuhte etapid,

mida paljudel võibolla veel ei ole, aga väga paljudel ka juba on. Seepärast osalt ka tagasivaatavad teemad, oma lapsepõlvkogemuse reflekteerimine. Kõik see, mis neil veel ees on – ma pigem annan selle vaatevinkliga, et mis kogemused neil on, nemad kui lapsed, oma vanemate kasvatuspraktikate kogejad. Oma lapsepõlvkogemuse reflekteerimine, analüüsimine. Ja siis natukene tulevikku vaatavalt, et mida see nende jaoks kaasa võiks tuua. Ja kõik need vaatenurgad just eelkõige, et toetada tema enda toimetulekut: kas siis praegu või tulevikus. Sest fakt on see, et tänapäeva noor inimene on oluliselt teise arengutasemega kui meie omal ajal. Neil väga paljudel on mitte ainult oma lähisuhe olemas, vaid väga paljudel on püsisuhted olemas. Meil on mõned emad, mõned lapsevanemad. Nad saavad varem küpseks. Hästi tõsiselt on vaja toimetulekuõpetust ka. Ja kuna kodud on sageli poolikud, katki, mudelid on haprad, siis just teadusele toetudes näidata, mis on võimalused.

Teaduspõhisus on perekonnaõpetuses üks raskemaid kohti. Seda väga sageli räägitakse kogemusepõhiselt – ma nimetan natuke halvasti – sellise mulliveeretamisena. Aga ma tahaks jõuda sinna, et võimalikult palju teaduspõhisust sisse tuua. Et näidata, et on tehtud uurimusi, et tendentsid võiksid olla sellised. Metoodika valikul ma saan oluliselt vabamad käed võtta. Aga põhialus peaks tulema uuringutest. See on selle aine kõige raskem koht. Teistes inimeseõpetuse ainetes on seda rohkem: mis puudutab tervisekäitumist. Aga suhtepsühholoogia, sotsiaalpsühholoogia – see valdkond on natuke kahe otsaga lugu. See on minu enda personaalne kiiks: ma armastan teooriaid, ma armastan teaduspõhisust. On muidugi teemasid, kus ma ütlen kohe alguses ära, et see, mis ma täna räägin, on täiesti minu enda subjektiivne vaatenurk. Ma ei tea, kas sel on üldse teadusega midagi pistmist. Sel juhul ma teen vahe sisse. Aga kui on millelegi viidata, siis seda ma ka teen. Et natuke tõsta perekonnaõpetuse mainet – see ongi umbes selline, et räägi, mida tahad. Seda tahaks vältida, sest perekonnaõpetusest on ka hästi palju negatiivseid kogemusi.

3. Kuidas jaotuvad mahuliselt õppekavas antud kaheksa teemat? 35 tundi ei ole ju kuigi suur maht. Sealt tuleb ju paratamatult mingi valik teha.

Reaalselt on veelgi vähem tunde. Kui perekonnaõpetust antakse 12. klassile, siis nad lähevad ära eksamiperioodile, mis tähendab seda, et tunde tuleb 30 maksimaalselt. Ja veel kooliaasta sees mingisugused üritused. See tähendab, et õpetaja ise peab tegema valiku, mis teemad on tema jaoks olulised. Tavaliselt see, mis on õppekava lõpus, see jääb ära. On teemasid, mis on raskemad, mille kohta on õpikus vähe materjali ja ka metoodiliselt vähe materjali – need ka lükatakse kuhugi ebamäärasusse, näiteks majanduselu ja kõik, mis puudutab õigusakte. Seda praegu püütakse metoodiliselt arendada ja juurde aidata. Aga kuna see on hästi muutuv – õigusaktid ja maksud muutuvad, siis selle koha pealt on metoodiliselt vähe materjali. Aga teemad, mis on eespool, seda põhiliselt käsitletakse. Sõltub ka sellest, mis huvid kellelgi on õpetajana. Kellel on psühholoogilised teemad käpas, see armastab rohkem neist rääkida. Kes õigust armastab, räägib seadusaktidest. Mina olen ilmselgelt tugevalt psühholoogia poole kaldu.

Kui küsida tunnimahtu, siis nelja tundi teema kohta kindlasti ei tule. Lisaks õppekavale on olemas ka protsessikirjeldus, kus on antud soovituslik tunnimahd. Ma peast enam ei

mäleta, kuidas seal jaotatud oli. See on avalikult olemas oppekava.ee Meil on perekonnaõpetus 12. klassis. Saab ka 10. klassis anda, aga siis peab hoopis teistmoodi metoodiliselt lähenema.

4. Kas on teemasid, mida mingil põhjusel on raske õpetada? Kus võiks oleks ilukirjanduse kasutamine abiks?

Laste arengutase perekonnaõpetuses ei mängi rolli. Muidugi tuleb arvestada õpilase individuaalsusega. Mõnel on näiteks juba püsisuhe – kellele ma siis räägin: kas neile, kes on juba suhtes või neile, kes ei tea sellest veel midagi. Aga seda raskust ma ei ole tunnetanud. Ilmselgelt ma räägin tõenäoliselt rohkem neist asjadest, mis on orienteeritud neile, kellel juba suhe on. Need, kellel ei ole, on tõenäoliselt ikka ka väga motiveeritud seda kuulma, sest see on varsti neil käes.

Raske õpetada... Minu jaoks on raske siis, kui ma ei leia enda jaoks mõtet või sõnumit. Minu jaoks igal tunnil peab olema mingi sõnum või *point*, kuhu ma tahan jõuda. Kui teistes ainetes võib lahendada ülesandeid või midagi sellist, siis inimeseõpetuse tunnid üldse on nagu näidend. Seal peab olema mingi algus, lõpp ja teemaarendus – mingi *point* või moraal, kuhu ma tahan jõuda. Aga kui ma seda iva enda jaoks ei leia – õppekavas teema on, tegelikult peaksin seda käsitlema – siis on raske. Või kui iva on, aga metoodiliselt jube raske on leiutada, kuidas selleni jõuda.

Kui vaadata teemasid, siis „Kodu ja argielu” on selline, et võta, mida tahad. Siin on muidugi erinevaid asju. Mõnest teemast on lihtne rääkida. Aga näiteks „Kodu kui elukeskkond” - millest sa seal siis räägid? Hästi oluline asi, aga ise pead leiutama *pointi*. „Kodu ja selle loomine” - hakkangi nüüd ruumiplaani joonistama või? Iseenesest oleks ju lõbus – neile tore. Aga kas see on *point* ja kas ma viitsin aega raisata sellele? Seadused ja õigusaktid on minu jaoks raske, sest mina ja numbrid ei käi kokku väga. Ma saan ikka hakkama, aga oleks vaja toetavat materjali. Mul prevaleerivad ikka psühholoogilised asjad. Nii ma nendeni eriti ei jõuagi, kuigi peaks, eriti praegu, kus on SMS-laenud jms. Meil on küll majandusõpetus teatud suundadele ka.

Siis on üksikuid teemanupukesi suurte teemade sees, mis on rasked. Aga ma ei ütleks, et perekonnaõpetus raske on. Raske on see, et ta on jutustav aine – et oleks metoodilist vaheldusrikkust. Kui kogu aeg jutustada, siis läheb raskeks, igavaks, üheülbaliseks.

Ja ikkagi ka see, et vahel minul on hirm, et mina kui naisõpetaja – kas ma suudan neile meesõpilastele... Seal on väga tugevalt naisvaatenurk ja meesvaatenurk. Me väga sageli ei erine, aga mõnikord erine. Kuidas ma suudan poistele rääkida, nii et see ka neid puudutaks. Tüdrukutele ikka meeldib: suhted ja heietamine, analüüsimine. Poisid on konkreetsemad – aga ka mitte alati, olen ma üllatunud. Kui ma saan aru, et poistevägi – ja kuulavadki, pisar silmas, õrnu teemasid. Äkki ma muretsen liiga palju. Aga ikkagi ma räägin ju naise vaatenurgast.

Võibolla osade jaoks on raske rääkida kõike seda, mis puudutab seksuaalsust – minu jaoks ei ole – lähedust, mis tegelikult on hästi tugevalt ennetav komponent. See peaks olema kõikides inimeseõpetuse ainetes, riskikäitumist ennetav osa. See käib uimastikäitumise alla, seksuaalkäitumise alla. See on osadele raske: soorollid, homoseksuaal-

sus, mis on eetiliselt laetud teemad. Ma pean alati arvestama, et mul võib olla auditooriumis õpilasi, kelle pihta see käib. Seetõttu on see hästi delikaatne. Ja perekonnaõpetuses jääb alati see dilemma õhku – kas mul on õigus oma eetilisi tõekspidamisi üldse serveerida, rohkem esile tõsta – kas ma peaksin seda tegema või ei peaks. Ma olen kuulnud ka õpilaste kogemusi või õpetajate kogemusi, kus need teemad on väga tugevalt laetud olnud õpetaja enda poolt. See on tekitanud tõsiseid probleeme. Kust leida see kuldne kesktee? Õpetajana ma võin öelda, mis on minu seisukoht. Aga kuidas seda öelda nii, et teised ei tunneks end halvemini – et nende seisukohad ja väärtushinnangud on nagu kehvemad. Samas on perekonnaõpetus hea koht need eetilised dilemmad esile tuua, nende üle arutleda, intrigeerida ja vaadata, mis siis juhtub.

2. Milliseid õppevorme olete kasutanud?

Kagadze ja teiste õpik tugev edasiareng võrreldes eelmise kehtiva õpikuga. Seda ma isegi ei võta enam kätte. Kagadze on praegu kõige tugevam õpik. Kuna tegemist on erinevate autoritega, siis need teemad on erinevalt läbi kirjutatud. Ma üritan kasutada hästi palju õpikuid. Minu jaoks on loogika erinev – ma kasutan teemasid erinevas järjekorras. Olen teinud oma süsteemi. Hästi palju kasutan abimaterjale, mis puudutab teaduspõhisust, erinevaid teooriaid. Neid korjan siit-sealt juurde, mis mulle parasjagu kõnekas tundub.

Natuke kasutan – eriti kuna seal on seksuaalkäitumise osa sees; see ei ole küll gümnaasiumi raamat, aga teooriaosa koha pealt on olemas – sotsiaalsete toimetulekuoskuste raamat. Seal on sees uimastikäitumise ja seksuaalkäitumisega seotud teemasid. Aga seksuaalkäitumise kohta on ka eraldi raamat tehtud. Seal on lahti seletatud teoreetilisi lähtekohti, statistikat, soorollide teemad, murdeealise areng. Seal on autorite kollektiiv, kes on Euroopa kogemusega, tugeva teaduspõhise taustaga – millised meetodikad toimivad; mida on mõtet rääkida ja mida ei ole. Need on õpetajaraamatud, kus alguses on lihtsalt teooriaid, siis õpetajale teooria ülevaadet ja tunni käiku, kuni töölehtedeni, mängudeni välja. Sotsiaalsete toimetulekuoskuste raamatus on neljandale kooliastmele eraldi.

Siis on olnud üksikuid koolitusi. Huvitav oli aastaid tagasi ja mille materjale ma siiani kasutan – sootundlik seksuaalkasvatus, mis tegelikult räägib soorollidest ja üritab seada kahtluse alla väljakujunenud ja riskikäitumist soodustavaid soostereotüüpe. Et kas on ikka nii, et mehed ei nuta ja on ainult ühe asja peal väljas. Ja naised on õrnad ja haavatavad. Eesti on näidanud hästi soostereotüüpset käitumist, me oleme hästi polariseeritud. Aga see tegelikult soodustab riskikäitumist nii seksuaalsuhetes kui uimastikäitumises. Selle kohta oli ka metoodilisi võtteid. Kasutan neid, et seada kahtluse alla soostereotüüpe ja lasta inimestel olla need, kes nad parasjagu on, sõltumata soost. Mehed jäävad ikka meesteks ja naised naisteks. Aga kui mees tunneb survet olla emotsioonideta, siis me imestame, et eestlased joovad, sooritavad suitsiide. Kuskil on põhjus. Skandinaavia muidugi räägib meile juba teist äärmust – seal on teised ohud.

Hästi palju proovin kasutada arutelusid, kas siis paaristööd või rühmatööd. Assotsiatsiooniharjutusi: kõik seosed, mis pähe tulevad märksõnaga seose. Juhtumianalüüsid. Olen ettevaatlik rollimängudega, kuna ma õpilasena neid ise väga kartsin. Tahaks tuua

humoorikust ja mängulisust sisse. Seda sageli planeerida ei saa. Saab palju tõsisemaid teemasid läbi huumori räägitud. Mõnikord ka loomingulised meetodid, kus on juttu armastusest ja tunnetest.

Perekonnaõpetuses ja inimeseõpetuses üldse on hästi tähtis õpetaja isiksuse roll. On praktikante, kes tulevad praktikale ja kellele tahaksin öelda: anna ükskõik mis muud ainet, aga ära anna inimeseõpetust. On mingi kompott omadustest, mis peavad olema olemas. Ja siis, kas ma teen tekstiga või filmiga, ei ole enam nii tähtis.

5. Kui palju teie praktikas on perekonnaõpetuse lõimimist teiste ainetega?

Lõimimisega on minu jaoks keeruline teema. Teoreetiliselt peaks seda kogu aeg tegema, praktiliselt toimub see ainult tööplaanis: räägin perekonna ajaloost, järelkult lõimub ajalooa. Teadlikult ise ma ei ole sisse toonud.

Eesti keele ja kirjandusega suhteliselt vähe. Kui üldse, siis perekonna ajalooa [seoses]. Seal on ainuke kirjandusklassik, mida tsiteerin, Piibel. Sellest me võtame tekstinäiteid ja lõike. Ülemlaul on muidugi kõige intrigeerivam koht: kas tõesti sellised asjad on sees. Et peegeldada heebrea käsitus: rõõm, selgus, helgus, lähedus; samal ajal toekad põhimõtted. Hästi eluterve suhtumine. Aga muul viisil, kuna ma ise ei ole jaksanud ninapidi ilukirjanduses olla, siis mul neid tekste ka ei ole. Ma peaksin ekstra hakkama läbi töötama, et midagi leida. Kui ma ise loeks hästi palju, siis ma kasutaks ära.

Mida ma olen kasutanud, on ajakirjandustekstid. Naistekaid ma küll väga ei loe. Aga kui on intrigeerivaid arvamused, mis tõmbavad mingi teema kohe õhku, siis olen kasutanud: see on reaalse inimeste reaalse arvamus elust – mis nad arvavad.

6. Kas ja milliseid kirjandustekste olete kasutanud?

Filme olen kasutanud inimeseõpetuses. Aga need on rohkem metoodilised filmid olnud. Olen kasutanud reklaamklippe soostereotüüpide kohta. Jah, igasugu psühholoogia-eksperimente oleme vaadanud filmilt. Lapse arengu juures – ergastamiseks, illustreerimiseks.

Minu hüpotees on, et kui klassis on katkise taustaga lapsi ja õpetajal on vaja esitada seda, mis on hea käitumine või ideaal – siis võiks olla lihtsam käsitleda mitte otse, vaid Krõõda-Andrese suhte kaudu Tammsaarelt.

Jah, väga sageli, kui mul ei ole ilukirjanduslikke lugusid, siis ma kasutan lugusid elust enesest. Narratiivne lähenemine tuleb hästi tugevalt sisse. Jube hea, kui keegi viitsiks neid tekste teha – et see tekst sobib selle teema juurde. See leiaks ka kohe kasutust. Miks ma Piiblit tsiteerin ongi see, et illustreerida, milline oli tolle ajastu inimeste nägemus elust. Keskaeg – väga intrigeeriv aeg.

Laste kasvatuses oleks tekstid täiesti asjakohased. Abielu etapid. Suhte areng. Kiindumusstiilid. Soostereotüübid. Armastus. Abieluteema juures ma pean olema hästi ettevaatlik, kui öelda, et vabaabielu on paha ja abielu on hea. Ma võin niimoodi arvata, aga ma ei saa niimoodi öelda. Abielu teema juures püüan tuua seda, kuidas võib abielu olla hea ja kasulik kui vabaabielu. Räägin sotsiaalse võrgustiku toest. Miks me teeme

neid kombetalitusi. Need võivad olla sisutühjad, aga me võime teha neist väga tähendusrikka kogemuse – sel juhul võib neist olla tugi. Võiks olla tekste, kus tekstidest on näha, et abiellumise protseduurid – kuidas sellest võiks olla paarile tugi.

Seksuaalsus ka – mõnel õpetajal võib olla raske ise rääkida, siis võib lasta tekstil rääkida. Aga kui õpetaja ise kardab rääkida, siis noored ka ei räägi, ei teki diskussiooni. Ma pean ise tundma end mugavalt.

Sisuliselt kogu asja saaks panna tekstide peale üles – võibolla oleks liiga üheülbaline. Kasvatustüübid kindlasti. Konfliktid.

Õpetaja T

Õpetajastaaži 1 aasta. Ta töötab vallakeskuse koolis, kus annab aasta jooksul perekonnaõpetust ühele klassikomplektile. Lisaks perekonnaõpetusele õpetab ta ka usundiõpetust ja filosoofiat. Kuna intervjuu käigus tehtud helisalvestis pole tehnilistel põhjustel kahjuks säilinud, siis esitan litereeringu asemel intervjuu käigus tehtud märkmed.

1. Mis on teie jaoks perekonnaõpetuse kui aine mõte, eesmärk, põhiline rõhuasetus?

Kasvatada neist vastutustundlikud ja moraalsed inimesed, kes on truud – ei petaks, ei lahutaks. Aga olen tundnud, et vaevalt perekonnaõpetusega seda eesmärki saavutab. Aga abiks on see ikka.

2. Milliseid õppevorme olete kasutanud?

- Õpik on õpilastel elektrooniliselt olemas, aga seda väga ei kasuta.
- Aktuaalseid teemasid käsitlen artiklite põhjal, analüüsimine.
- Esitlused: näiteks 6. – 8. sajandi perekonna kohta igaüks leiab materjali, mis annab edasi ajastu eripära. Romaanidest „Must nool“, Sigrid Undseti teosed. Teosest „Kasvatus eri kultuurides“. Eraldi esitlus teemal „Kahjulikud ained meie ümber“.
- Viktoriin rühmatööna: igaüks on uurinud mingit teemat.
- Debatt: poolt ja vastu (näiteks homoseksuaalsuse teemal)
- „Madame Bovary“ põhjal – õpetaja tegi kokkuvõtte, õpilased püüdsid leida lahendusi, miks läks nii.

3. Kuidas jaotuvad mahuliselt õppekavas antud kaheksa teemat? 35 tundi ei ole ju kuigi suur maht. Sealt tuleb ju paratamatult mingi valik teha.

- Perekonna olemus ja tähtsus ajaloos – olen jäänud sellele pikemalt pidama. Selle käigus olen saanud ka probleeme käsitleda.
- Lapsevanemaks olemine ja lapsega seotud teemad – olen käsitletud vähem, sest need teemad ei jää veel külge.

4. Kas on teemasid, mida mingil põhjusel on raske õpetada? Kus oleks ilukirjanduse kasutamine abiks?

- Materjali on palju, interneti-ressurssidest on palju abi. Mis tundus raske, selle nihverdasin kõrvale (nt kolleegi polt antud ajakirjad Maaja). Keskendun isiksuse küpsusele, armastusele.
- Dilemmad ideaali ja mõne lapse perekonna reaalsuse vahel. Käimise teemad. Mõnel on poiss/tüdruk, mõnel mitte. Mõnel on olnud esimesed armumised, teistel mitte. Oleme arutlenud teemadel: liiga noorelt alustatud suhe vs. küpsena alustatud suhe.
- „Häbiväärne suhe“ – kui abieluinimene on avalikult armukesega. Suhete purunemine. Huvi pakub kihluse ja pulmade teema. Õpilased väärtustavad abielu – ei mäleta, et see teema oleks raske olnud.
- Debatt homoabielude teemal: paar tüdrukut olid poolt, üldine hoiak mitte.
- Probleemid võivad tekkida õpikust. Juba 8. klassis õpetatakse kondoomipaigaldamist! See on ühiskonna ja ainekavade apsakas.

5. Kui palju teie praktikas on perekonnaõpetuse lõimimist teiste ainetega?

- Kirjanduse, ajaloo ja usundiõpetusega.

6. Kas ja milliseid kirjandustekste olete kasutanud?

- Esimene tund „Nukitsamehest“: „Head lapsed, need kasvavad vitsata.“ „Eesti rahva ennemuistsed jutud“
- „Madame Bovary“: naine kodune – rahulolematuse; armukesi soosiv ühiskond, elu Prantsuse ühiskonnas. „Jevgeni Onegin“: Tatjana ja Puškin. Süütu armastuse võidukäik. Ei rikkunud abielu Oneginiga. Dolina MacCuish „Luther ja tema Kati“: kristlikud põhimõtted. Ann Kramer „Akviitania Eleanor“: esimene kuninganna, kes lahutas mehest (keskajal). Juhan Liivi „Mu kallis Liisi“: näide sellest, kuidas avaldada armastust.
- „Siri“: dokumentaalromaan August Strinbergi naisest. Naise emantsipatsiooni teema. Naisele: Pead ennast teostama. Lahutas ja abiellus uuesti – õnnetu joodikuga. Arutelu võrdõiguslikkuse teemal: Kas naine tahaks olla kodus lastega või teha karjääri.
- „Tõde ja õigus“, 4. osa. Karina ja Indreku lugu. Võiks kasutada, aga seni ise pole kasutanud.
- Uurimustöö: Tänapäeva arvamus vabaabielude / abielude kohta. Teadusartikleid, ajaloolisi ülevaateid, netikommentaare foorumitest (nt teemal „sooduspulmad“). Kuulsate inimeste aforisme armastusest. „Mina Sina Mina“ (Tallinn 2004): Noored räägivad oma lugusid. „Rahvad ja tavad“: Pulma- ja kihlakombed.

Lisa 2 Õppematerjali töölehed

Töölehed on esitatud selles järjekorras, nagu nad õppematerjali käigus esinevad.

Tööleht "Jan Olavi ja Veronika armastuse keeled"

Kirjuta kummagi lilleõie kroonlehtedele ühe armastusekeele nimi. Leia näiteid selle kohta, kuidas need viis eri keelt on Jan Olavi ja Veronika suhtes esindatud ja kirjuta märksõnadena kroonlehtedele. Mis on sinu arvates nende kummagi armastusekeeleks?

Tööleht „Jan Olavi ja Veronika suhte areng“

Kirjuta igale reale sündmus või ajahetk, mis muutsid Jan Olavi ja Veronika suhte lähedasemaks või küpsemaks.

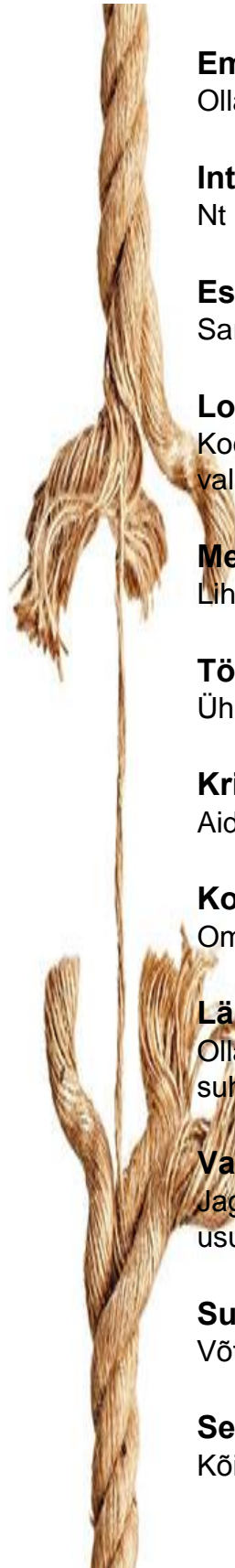

Tööleht „Erinevad lähedusekiud suhtekoies“

Mida rohkem on suhtes lähendustasandeid (kiude), seda tugevam on suhe (kõis). Kirjuta töölehe vasakule poolele Jan Olavi ja Veronika suhtest näiteid erinevate lähedustasandite kohta.

Emotsionaalne lähedus

Olla üksteise lainepikkusel

Intellektuaalne lähedus

Nt lugeda samu raamatuid ja arutleda

Esteetiline lähedus

Sarnased ilukogemused

Loov lähedus

Koos midagi välja mõelda, ette valmistada

Meelelahutuslik lähedus

Lihtsaim on alustada siit: kino, teater, ...

Töölähedus

Ühiste ülesannete täitmine

Kriisilähedus

Aidata koos kedagi teist tema kriisis

Konfliktlähedus

Omavahelistest kriisidest läbitulemine

Lähedus pühendumises

Olla valmis loobuma muudest asjadest suhte või partneri eesmärkide nimel

Vaimne lähedus

Jagada samu väärtushinnanguid, usulisi veendumusi

Suhtluslähedus

Võtta aega suhtlemiseks

Seksuaalne lähedus

Kõige intensiivsem lähedus

Tööleht „Armunud inimese tunded ja käitumine“

Täida tabel romaani „Apelsinitüdruk“ põhjal.

ÜLEMÕTLEMINE Mida mõtleb Jan Olav Apelsinitüdruku kohta?	Mis on tegelikkus?
PIINLIKUD OLUKORRAD Kuidas käitub Jan Olav Apelsinitüdruku pärast?	Kuidas oleks Jan Olav käitunud samas olukorras, kui ta poleks olnud armunud?

Tööleht „Mida mõtlevad armunud?“

Mõlemad noormehed fotol on armunud keskel olevasse tüdrukusse, ent tüdruk sellest ei tea. Nad teavad, et tüdrukul ei ole poiss-sõpra. Pakkuge välja oma versioon ülemõtle- misest: mida võiks kumbki armunud noormees sellises situatsioonis mõelda? kuidas nad tõlgendavad tüdruku käitumist ja loevad sisse tema tundeid noormeeste suhtes?

Noormees vasakul mõtleb:

Noormees paremal mõtleb:

Tööleht „Armastuse viie keele test teismelistele“

Allpool on 30 paari asju, mida vanemad teevad või ütlevad, et oma lastele armastust väljendada (Chapman 2013: 285-287). Need võivad olla asjad, mida vanemad teevad või ütlevad või mida tahaksite, et nad teeksid või ütleksid. Vali iga numbri juurest ÜKS variant, mis sulle kõige rohkem meeldib, ja tõmba ring ümber tähele, mis on selle rea lõpus. Kui oled kõik 30 lausepaari läbi vaadanud, siis loe kokku, mitu korda sa mingile tähele ringi ümber tõmbasid ja kirjuta tulemus testi lõpus olevatesse lünkadesse.

1.	Küsib mu arvamust	A
	Paneb oma käe mu õlale	E
2.	Käib minu spordivõistlustel.	B
	Peseb mu pesu.	D
3.	Ostab mulle riideid.	C
	Vaatab koos minuga televiisorit või filme.	B
4.	Aitab mind koolitöodes.	D
	Kallistab mind.	E
5.	Suudleb mind põsele.	E
	Annab mulle vajalike ostude jaoks raha.	C
6.	Võtab ennast töölt vabaks, et minuga koos aega veeta.	B
	Hõõrub mu õlgu või selga.	E
7.	Kingib mulle sünnipäevaks lahendaid asju.	C
	Rahustab mind, kui mul halvasti läheb või ma valesti käitun.	A
8.	Lööb minuga käsi kokku.	E
	Austab minu arvamusi.	A
9.	Käib minuga söömas või poodides.	B
	Lubab mul oma asju kasutada.	C
10.	Ütleb mulle, et ma olen parim poeg/tütar maailmas.	A
	Viib mind autoga kohta, kuhu mul on vaja minna.	D
11.	Sööb minuga koos enamasti vähemalt kord päevas.	B
	Kuulab mind ja aitab mul oma probleeme lahendada.	A
12.	Ei sekku minu eraellu.	D
	Hoiab või surub mu kätt.	E
13.	Jätab mulle julgustavaid kirjakesi.	A
	Teab, mis on minu lemmikpood.	C
14.	Käib minuga mõnikord väljas.	B
	Istub minu kõrval diivanil.	E
15.	Ütleb mulle, kui uhke ta minu üle on.	A
	Teeb mulle süüa.	D
16.	Kohendab mu kraed, kaelakeed jne.	E
	Huvitub asjadest, mis mind huvitavad.	B

17.	Lubab mu sõpradel meil külas käia.	D
	Maksab minu kooliekskursioonide või trennisõitude eest.	C
18.	Ütleb mulle, et ma näen hea välja.	A
	Kuulab mind ilma omahinnangut andmata.	B
19.	Puudutab või silitab mu pead.	E
	Laseb mul mõnikord valida, kuhu me perega reisile läheme.	D
20.	Viib mind arsti juurde, trenni vm.	D
	Usaldab mind üksi koju jätta.	C
21.	Võtab mind endaga reisele kaasa.	B
	Viib mind ja mu sõpru kinno, pallimänge vaatama jne.	D
22.	Kingib mulle asju, mis mulle tõeliselt meeldivad.	C
	Märkab, kui ma millegi heaga hakkama saan.	A
23.	Annab mulle kulutamiseks lisaraha.	C
	Küsib, kas ma vajan abi.	D
24.	Ei katkesta mind, kui ma räägin.	B
	Talle meeldivad kingitused, mis ma talle ostan.	C
25.	Lubab mul mõnikord kaua magada.	D
	Näib, et talle meeldib tõeliselt minuga koos aega veeta.	B
26.	Patsutab mind seljale.	E
	Ostab mulle asju ja üllatab mind sellega.	C
27.	Ütleb, et usub minusse.	A
	Suudab koos minuga autos sõita ilma loengut pidamata.	B
28.	Ostab erinevatest poodidest mulle vajalikke asju.	C
	Mõnikord hoiab mind või puudutab mu nägu.	E
29.	Jätab mind rahule, kui ma olen endast väljas või vihane.	D
	Ütleb, et ma olen andekas või eriline.	A
30.	Kallistab või suudleb mind iga päev vähemalt korra.	E
	Ütleb, et ta on tänulik, et ma olen tema laps.	A

A: _____ B: _____ C: _____ D: _____ E: _____

A: Toetavad sõnad. B: Kvaliteetaeg. C: Kingitused. D: Abistamine. E: Füüsiline puudutus.

See armastusekeel, mis sai kõige rohkem punkte, on sinu armastusekeel. Kui mitu keelt said peaaegu sama arvu punkte, siis on need kõik sinu armastusekeeled.

Minu esmane armastusekeel on _____

Minu kõige nõrgem armastusekeel on _____

Tööleht „Timo ja Eeva armastus“

Tabelis on väljavõtted romaanist, mis iseloomustavad Timo ja Eeva armastust. Kirjuta iga tsitaadi kõrvale tabeli teise veergu sõna või fraas, mis selle tsitaadi põhjal iseloomustab Timo ja Eeva suhet. (Sõnu ja fraase võid vajadusel korrata.)

Timo Eeva isale: „Peeter, mina olen pidanud sinu tütre Eevaga nõu kokku. Mina tahan võtta tema omale naiseks.“ Eeva on temale armas ja tema Eevale ka. (lk 14)	
Õpetaja Masing: „Armastus on kõigest vägevam. Eeva, see, mis sinu tugevaks teeb, on armastus. Ma tean, ma olen sind tähele pannud. Ja see, mille peal sina, Timo, seisad, see on ka armastus. On küll. Aga mitte ainult. Mis see teine asi on, mille peale sa toetad, pole mulle päriselt klaar. Arvatavasti filosoofia. Noh, ka selle nimel on tule-riidale mindud... [Seisusekaaslaste pilgud ei tähenda <i>mette sittagi</i>], kui teie ainult teineteist vastastikku usaldate.“ (lk 21)	
Abielluvad enne kokkukolimist. „Timo ja Eeva tulid Peterburist tagasi. Nad olid õigeusu kombe järgi paari pandud. /--/ sõidavad sedamaid Võisikule ja jäävadki esialgu sinna elama.“ (lk 22)	
Jakob lõunalauas: „Risti minu ja doktori vahelt läbi hõõgasid need kaks teineteisele oma suurt armastust nii varjamatult üle laua vastu, et ma poleks imeks pannud, kui Bockide hõbedased soustikannud oleksid sellest tinisema hakanud.“ „Iga kord, kui Timo laua juurde tagasi tulles Eevast mööda astus, kummardas ta Eeva kohale ja andis talle kuklaauku musi, või, mis veel kohatum, Eeva libistas Timost mööda oma kohale minnes mehel pihuga läbi rõõmsa pruuni juukse-pahmaka. Otsekui poleks doktor Robsti ega mind sealsamas laua ääres üldse olemas.“ (lk 24)	
Kolm nädalat pärast Timo vabanemist. „Eeva astus [Timo] selja taha ja libistas pihu läbi ta juuste... tajusin kummalist kirglikkust ja valulisust selles.“ (lk 28)	
Timo võttis Eeva alati aadlike seltskonda kaasa (lk 32-33, 37j)	
Von Pahleni juures: „Eeva juuresviibimine võis olla [Timo] meelest normaalne võikoguni hädavajalik. Mitte ainult jutu sisu tõttu, vaid, ma arva, ka Timo õhina tõttu tõestada iseendale ja kõigile oma naise täisväärsust.“ (lk 40)	
Jakob Võisiku mõisa kohta: „Eeva ja Timo kõrgeks kuulutatud armastuse maja“ (lk 43)	
Veidi enne Timo kinnivõtmist: Eeva käis tihti Timo töötoas ja näis mingil määral olevat tema asjadesse pühendatud. (lk 49)	

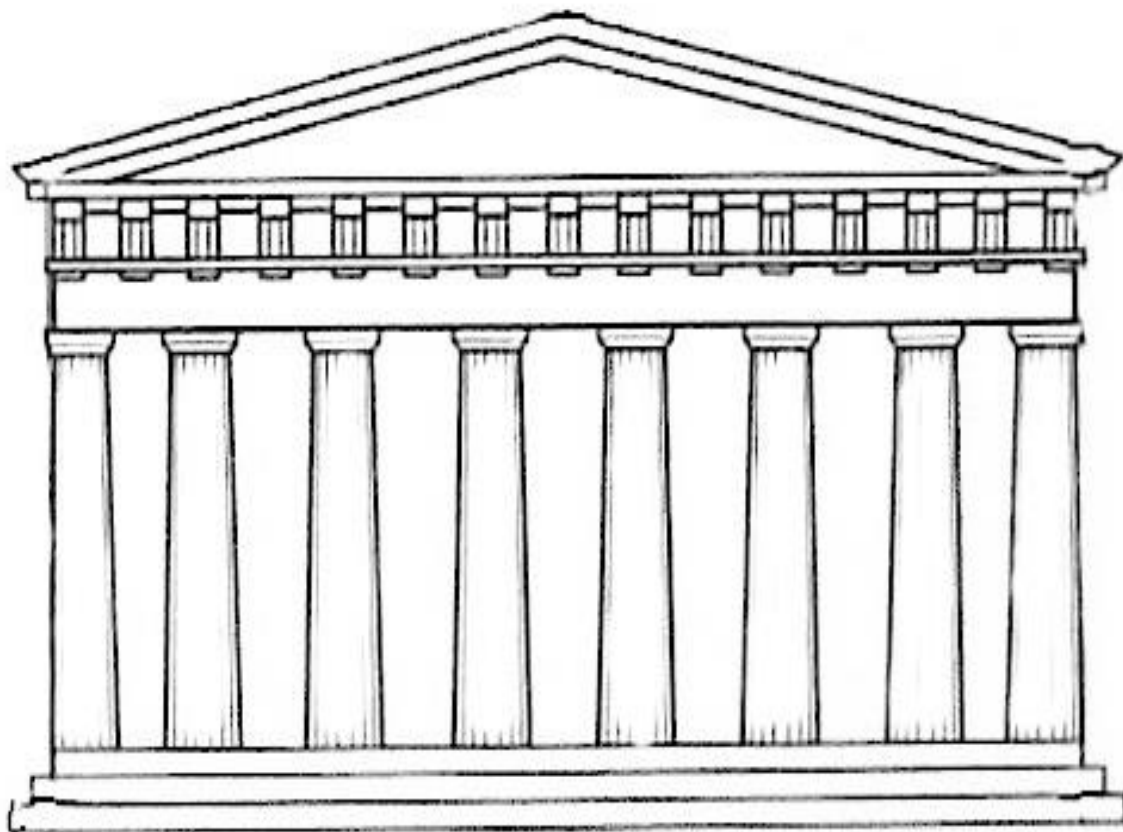
Timo kinnivõtmisel: „Timo istus ... väikeses tugitoolis, Eeva seisis ta tooli taga ja hoidis käsi ta õlgadel.“ (lk 55)	
Timo määrab enne oma vangiviimist Eevale Võisiku tuludest 3000 rubla aastas. (lk 58)	
Omal ajal loobus Timo keisri „tütre“ Marina Narõškinaga abiellumast seetõttu, et ta oli juba Eevale lubaduse andnud. (lk 100)	
Eeva võtab ette sõidu Tormasse, kus peatub keisri ema, et paluda teda Timo vabanemise pärast. (lk 134j)	
Timo rõõmustab sugulasest aadliku Carl Lilienfeldti külaskäigu pärast „vaevalt niivõrd iseenese kui nimelt Eeva pärast.“ (lk 147)	
Eeva ei avalikusta Žukovskile midagi Timo vahistamise põhjuste kohta, austades Timo soovi keisrit mitte paluda. (lk 154)	
Eeva külaskäik vanglasse teeb Timo terveks. (lk 162)	
Eeva isa selle peale, kui teda Võisiku mõisa elama kutsuti: „[Eeva] tuleb säherduse võõra värgi sisse hüppamisega ehk veel ilma kaela murdmata toime. Iseäranis kui see noorhärja teda ikka tõepoolest nii kangesti kätel kannab, nagu edevad suud räägivad.“ (lk 174)	
Timo: „Mul pole tarvis otsida oma õnne väljastpoolt kodu.“ (lk 181)	
Eeva kirjutab uuele keisrile (Nikolaile) armuandmiskirja pärast Timo 8aastast vangistust. (lk 200j)	
Timo vend Karl on püüdnud Eevale läheneda. Eeva „püha kasinus“ olevat see, mis Karli armastusest hulluks teeb. Eeva peab talle mitu korda ära ütleva. (lk 203)	
Timo ja Eeva tüli koogi pärast, mille Elsy saatis. Eeva peab kooki lepitamiskatseks, Timo lihtsalt õepoolseks tervituseks. Eeva: „Kas Timo siis omast kogemusest ei tea, <i>kui</i> väga naine mehe sammudega üks on?“ (lk 213-214)	
Eeva [viulimängu kujundist ajendatuna, mida ta on õppinud, ent enam kaua mitte mänginud]: „Ma olen nii palju muud mänginud... Ma olen püüdnud olla suure mõtleja naine ja kahetsusväärne hullu naine... Mind pole lihtsalt jätkunud viulit mängima.“ (lk 276-277)	
Eeva Timo hual, vastates küsimusele: mis on tema elu mõte? „Timo tahtis olla raudnael impeeriumi ihus... Ma olen mõelnud; võib-olla tohin siis ka mina – tahta, et ma oleksin ... orjavits ... impeeriumi põues – nii kaua kui ma elan.“ (lk 306)	

Joonista pöördle või eraldi lehele pilt, mis iseloomustab Timo ja Eeva armastust.

Tööleht „Püsiva armastuse sambad“

Kirjuta sammastele koos õpetajaga omadusi, mis teevad armastuse abielus püsivaks ja tugevaks.

Tööleht „Mida peab inimene tegema, kui ta tahab abielu sõlmida?“

Täida tabeli esimesed kaks veergu, vastates küsimusele: „Mida peab inimene tegema, kui ta tahab Eesti Vabariigis abielu sõlmida?“

Mida tean?	Mida tahan teada?	Sain teada
		

Tööleht: Muinasjutt „Lill ja luuletaja“

Hiina muinasjutu ainetel Epp Petrone (Petrone 2011)

See lugu juhtus ühe kauni mäe jalamil. Kunagi oli sinna jõudnud üks noormees, luuletaja, kes otsis maailma kõige ilusamat kohta selleks, et olla õnnelik. Selle lilledega kaetud mäeni jõudes taipas ta, et enam ei pea ta mitte kusagile edasi kõndima: just siia soovib ta ehitada oma kodu.

Kui majake oli valmis ehitatud, asus luuletaja tööle. Ta kirjutas aina ilusamaid luuletusi, aga ühel uneleval hetkel jäi ta pilk pidama millelgi aknast väljas...

Lilledel keskel kõndis roosas kleidis neiu. Luuletaja ei saanudki aru, oli see elus inimene või haldjas, nii eriline oli see vaatepilt. Ta jooksis majast välja aasale, aga selleks ajaks oli tüdruk juba kadunud.

Ka järgmisel päeval juhtus mehega sama lugu, ja ülejärgmisel. Iga kord oli tüdruk kadunud, kui mees aasale tormas. Luuletaja ei suutnudki enam luuletada, ta ei saanud enam mõelda millestki muust kui sellest salapärasest neiust. Mis ilmutis see selline oli? Talle oli ju tundunud, et tal on olemas kõik: majake, ilus mägi, luuletused... Aga nüüd kratsis teda rahutus päeval ja öösel.

“Ma peidan end lilledesse ära ja jään tüdrukut luurama,” otsustas ta järgmisel hommikul. Ja nõnda veetis ta pikki tunde lilledel uimastavas lõhnas, end maa ligi pressides ja oodates. Ning tema ootamisele tuli tasu! Järsku kuulis ta kergeid samme ja nägi, kuidas aasal kõndis tüdruk. Ja milline tüdruk! Poeet taipas: ta ei oskaks hiljem mitte kuidagi seda ilu kirjeldada, kui see ta silmade eest kaoks.

Mees tõusis püsti, aga selle liigutuse peale ehmatas kummaline kaunitar, pööras ringi ja hakkas jooksmas. Ta liikus kiiresti nagu tuule käes lendav lilleõis ja kadus järsku luuletaja silme eest.

Löödud mees läks koju. Luuletada ta enam ei suutnud ja kogu mägede ilu hakkas tema jaoks kahvatumaks. “Tule tagasi, õrn õis!” kirjutas ta paberile ja andis selle aknast sisse lennanud tuule kätte.

Mõne aja pärast, ikka nukrana laua taga konutades, kuulis mees koputust. “Kallis luuletaja,” ütles keegi ukse taga õrnal häälel. “Mul ei tarvitse sind karta?”

Luuletaja jooksis ukse juurde, ja tõesti, lävel seisis tüdruk, sama ebamaine ja ilus nagu enne, ja enam ei tahtnud ta põgeneda. Nad istusid koos akna alla ja kirjutasid õhtupäikese käes koos luuletusi. Märkamatu olid nad teineteist armastama hakanud. Igal hommikul läks tüdruk aasale oma asjatoimetusi ajama, päikeseloojanguks tuli ta aga tagasi.

Nii möödus terve suvi. Tasapisi hakkas saabuma sügis ja samal ajal jäi meie tüdruk aina nukramaks. Ühel õhtul, kui mees magas, otsustas ta lahkuda, enne kui mees tema surma näeb.

“Sügis on käes, õied peavad langema,” sosistas ta ja suudles meest laubale.

Samal hetkel nägi mees unes, mismoodi ta kõndis aasal ja nägi, et neiu lebab liikumatult lilledel. Ta haaras oma unenäos neiu kinni ja hüüdis, nagu ta kunagi oli paberile kirjutanud: “Tule tagasi, õrn õis!” Neiu aga lamas unenäos tema käte vahel elutult, näost valge.

“Saa minu naiseks!” hüüdis nüüd mees.

Need olid õiged sõnad. Selle palvega muutis luuletaja oma lillehaldja inimeseks.

Mees magas oma voodis edasi ega teadnudki, mis oli vahepeal juhtunud. Üheainsa ööga oli kõik muutunud. Enam ei pidanudki lilleneiu sügisesse hääbuma.

Nad elasid palju aastaid seal mäejalamil majakeses koos nagu mees ja naine. Nende ümber oli veel palju ilusaid suvesid, lilli ja luuletusi, aga nad said koos hakkama ka talvel kõige külmemate tormide ajal.

***

Küsimus individuaalseks järelemõtlemiseks: Miks jääb lill mehe juurde alles siis, kui see on teinud ettepaneku: „Saa minu naiseks!“

Tööleht „Paarisuhet toitvad tegurid“

Leia Noah' ja Allie elust – nii vanadekodus kui varasema elu jooksul – tegureid, mis toitsid (hoidsid, tugevdasid) nende paarisuhet. Lusikast vasakule kirjuta konkreetseid näited nende elust, lusikale üldistus või põhimõte, mis sellest seigast tuleneb (ühe põhimõtte kohta võib olla ka mitu näidet). Vajadusel joonista lusikaid juurde.

Tööleht „Aeg abikaasa jaoks = tugev suhe“

Kirjuta igasse sektorisse 2-3 näidet tegevustest, mida abikaasad kahekesi saaksid teha.

Aeg abikaasa jaoks = tugev suhe

Tööleht „Aeg oma pere jaoks = tugev pere“

Kirjuta igasse sektorisse 2-3 tegevust, mida sina koos perega saaksid ja tahaksid teha (ja mis ei ole liiga utoopilised ega kallid). Arutle seda töölehte kodus koos pereliikmetega.

Aeg OMA PERE jaoks = tugev suhe

Tööleht „Kuidas aktiivselt kuulata“

Keskendu kuulamisele

Näita välja, et sa kuulad

Anna tagasisidet

Ära sega vahele

Kui rääkija on lõpetanud,
alles siis on sinu kord rääkida

Kirjuta iga rea juurde näiteid: kuidas see väljendus Noah puhul, kui ta suhtles Alliega.

Tööleht „Isiklik kiri minu emale/isale“

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Leho Paldre, sünnikuupäev 22.04.1973

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Kirjandustekstise kasutusvõimalusi väärtuskasvatuses perekonnaõpetuse näitel“
(lõputöö pealkiri),

mille juhendajad on Andrus Org ja Einike Pilli,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 3.07.2015